

Universitäts- und Landesbibliothek Tirol

Bibliotheca Mvndi Vincentii Bvrgvndi, Ex Ordine Prædicatorvm Venerabilis Episcopi Bellovacensis, Specvlvm Qvadrplex, Natvrale, Doctrinale, Morale, Historiale

In quo totius naturæ Historia, omnium scientiarum Encyclopædia, moralis
Philosophiæ Thesavrvs ...

Tomvs Secvndvs, Qvi Specvlvm Doctrinale Inscritbitvr

Vinzenz <von Beauvais>

1624

Liber Octavvs

SPECVLI MAIORIS
VINCENTII PRÆSVLIS
BELVACENSIS,
Tomus Secundus.

LIBER OCTAVVS.

De Causis, & Litibus.

C A P. I.

ACTOR. Quoniam, vt dictum est superius, omne ius quo utimur, vel ad personas, vel ad res, vel ad actiones pertinet. Dicto de personis, tam publicis, quam priuatis; de rebus quoque, tam corporalibus, quam incorporalibus, restat dicendum de actionibus. Sed quoniam actio oritur ex causa secundum vnum modum, vel etiam pars est causæ secundum alium modum, de causa aliquid præmittendum est.

CAUSA namque aliquando dicitur ipsa obligatio, de qua dictum est superius, ex qua nascitur actio, id est ex qua acquiritur alicui ius eius quod suum est persequendi, siue debitum suum exigendi. Aliquando vero dicitur totum negotium, siue controuersia, quæ vertitur inter actorem & reum; & sic accipitur in Rhetorica. Isido. vbi supra. *Præma Græcè, causa Latine vocatur.* Vnde & *Præmatica*, negotia dicuntur, & actor causarum atque negotiorum *Præmaticus* nuncupatur.

Extra. 5. de verborum significatio. Isid. Negotium multa significat, modo actum rei alicuius, cui contrarium est ocium; modo actionem causæ, quæ est iurgium litis. *Iurgium* dicitur, quasi iuris garrum, eo quod hi qui causam dicunt, iure disceptant. *Lis* à contentione limitis prius nomen sumpsit. De qua Virgilius. *Limes erat positus, litem vt discerneret agris.*

Causa autem, aut argumento, aut probatione constat. Argumentum sola inuestigatione inuenit veritatem, vnde dictum est argumentum argutum inuentum. Probatio ex testibus & fide tabularum constat. In omni quoque negotio hæ personæ quæruntur, Iudex, Accusator, Reus, & tres testes. Iudex quasi ius dicens populo, siue quod iure disceptet. Iure autem disceptare est iuste iudicare. Non est ergo iudex, si non est in eo iustitia. Accusator vocatus est, quasi adcausator,

Aquia ad causam vocat eum quem appellat. Reus à re quæ petitur, quamuis conscius sceleris non sit. Testes considerantur, conditione, natura, & vita.

Ibidem de regu. iuris. In ipso vero causæ initio, non est à quæstionibus inchoandum. *Regula in. ex. ff. l.* Cum autem de lucro duorum quæritur, melior est conditio quam causa possidentis. *Iusti. vbi supra. 2. lib.* Regula dicit duas lucratiuas causas, in eundem hominem, & eandem rem, concurrere non posse. *Ex. ff. 5. lib.* Noua quoque hominum conuersatio aliter vsa quam quod legibus scriptum est, legem scriptam excludit. *Interdicta*, aut prohibitoria sunt, aut restitutoria, aut exhibitioria: duo vltima proprie decreta vocantur. Omnia idcirco interdicta vocantur, quia inter duos dicuntur. Pro calumnia iurare cogitur, & actor & reus, & vtriusque partis aduocati.

De eodem.

C A P. II.

Helinandus vbi supra. Quæstio siue causa multiplex est: Quæstio facti est, cum quæritur an factum sit, id est an res sit ablata. Quæstio nominis est, cum de facto constat, sed de nomine quæritur; vt vtrū furtum sit, vel rapina, an aliud delictum. Quæstio iuris est, cum de facto & nomine constat, & quæritur an ea pæna ei delicto iure imponatur. Quæstio autem boni & æqui est, cum de facto & nomine & iure constat, & tamen adhuc quæritur, an æquitas aliud quam ius strictum dicet.

Auctor. In summa quoque nota, quod quæstio siue causa duplex est, sc. civilis, quæ pertinet ad iudicem civilem; & ecclesiastica, quæ ad ecclesiasticum. Civilis alia est pecuniaria, in qua scilicet agitur de pecunia. (Nomine autem pecuniæ intelligitur quicquid habet homo.) Alia vero criminalis, in qua sc. agitur de crimine, sicut de sanguinis effusione. Ecclesiastica quoque diuiditur in pecuniariam, scilicet vbi de pecunia agitur, & spiritualement, in qua de re spirituali, puta de decimis, & huiusmodi; & criminalem in qua de crimine, puta de depositione, & huiusmodi.

Dua causa lucratiua vbi possunt in eodem homine & eandem rem concurrere.

Quæstio siue causa, quædam facti, quædam nominis, quædam iuris, quædam boni & æqui.

Item causa, alia civilis, alia ecclesiastica illa diuiditur in pecuniariam & criminalem; hæc similiter, etiam in spiritualement.

De Actionibus.

C A P. III.

Ex libello de actionibus. Olim dicebatur actio, solennium verborum & præscriptorum formata conceptio, ut si quis à syllaba caderet, causam amitteret. Hæc autem solennia & aucupationes syllabarum, per Constantinum principem amputata sunt, & subsidia actio in subsidium subrogata. Actio est ius, id est quædam iuris ratio, siue forma, qua actus, species futuri litis demonstratur. Insti. vbi supra 4. lib. Actio est ius persequendi in iudicio quod sibi debetur. Reg. iuris. Minus est autem actionem habere, quam rem.

Quid actio.

Non debet passim dari actio plebeis aduersus virum indignitate conuictum.

Personales actiones conditiones appellantur.

Oportet ius nostrum prosequi non propria sed publica auctoritate.

Actiones alia prætorie, alia ciuiles.

Item alia in rem, alia in personam, alia mixta.

Ex ff. 4. lib. Non debet passim actio dari humili, aduersus eum qui dignitate præcellit, plebeio aduersus consularem, luxurioso atque prodigo, aduersus hominem emendationis vitæ: Ideo prætor in hoc edicto causæ cognitionem inseruit. Heli. vbi supra. Obligatio mater est personalium actionum. Actiones sunt legitimæ prosecutiones, quæ non propria vi, sed publica auctoritate exercendæ sunt. Actio enim est ius persequendi in iudicio quod nobis debetur. Ius autem dicimus, per quod intendimus rem nostram esse, vel personam nobis obstrictam, ad aliquid dandum, faciendumve.

Personales actiones conditiones appellantur. Generalissima conditio est triticaria, quæ sic dicitur quasi trituratoria. Quemadmodum enim omne granum vel triticum in area trituratur, & utile ab inutiles separatur, & ita singula grana colliguntur, & in horrea reponuntur, abiecta pales; Ita per hanc conditionem, quicquid quocumque modo debetur, præter pecuniam numeratam, non habito delectu rerum, nec causarum peti potest. Hoc tamen in hac conditione intuendum est, ut id quod debetur præcisè petatur, & ea res sit quæ æstimari possit, non etiam pecunia. Cum enim ipsa sit æstimatio cæterarum rerum, æstimari non potest. Equum est certe, ut quicquid alterius apud alterum sine causa deprehenditur, reuocetur.

Quicquid autem nobis debetur, non propria auctoritate, sed publica, id est per iudicem persequi debemus. Equitati enim congruum est, ut priuatorum lites, publica actione dirimantur, & per magistratum effectui tradantur. verbum autem debendi ita accipere debemus, quia non solum ea per actionem, vel per alia iura, quæ hodie in actiones redacta sunt, debentur, sed etiam illa quæ iudicis officio tantum nobis præstanda sunt, velut per restitutiones. Et in debiti verbo distinguitur illa persecutio, per quam non pecuniarum quid exigitur, sed publica vindicta desideratur. Indebitum autem est, quod omnino non debetur, id est neque naturali ratione, nec etiam civili iure, vel prætorio. Siue autem iuste siue iniuste res mea ad te peruenerit, æquum est teneri, non suffragante iusta causa, ex qua eam tenere debeas.

De Speciebus actionum.

C A P. IIII.

Pontius in lib. de arbore actionum. Actionum alia sunt prætorie, scilicet omnes illæ quas prætor ex sua iurisdictione introduxit; ut illæ quæ dantur ex edictis, & interdictis, & ædilitiæ. Aliæ vero ciuiles, quæ scilicet aut ex lege sunt introductæ, aut iure civili comprobata.

Item actionum alia sunt in rem, alia in personam, alia vero mixta. In rem sunt illæ, quibus dicimus aliquem possidere, vel tenere rem ad nos aliquo iure pertinentem, vel quia nostra est, vel quasi, & tunc datur rei vindictio, vel Publicana; vel quia obligata est nobis, & tunc dicitur hypothecaria quæ in rem est; aut quia dicimus nos habere ius in rem, id est seruitutem, & tunc datur confessoria; Aut quia negamus aliis ius

esse, & tunc dicitur negatoria. In personam vero sunt illæ, quibus dicimus aliquem nobis obligatum, quia promisit, vel aliquo modo contraxit nobiscum. Mixta vero sunt, quæ causam permixtam continent, tam in rem, quam in personam.

Item alia sunt actiones persecutorie rei, sc. omnes in rem actiones, & quæ descendunt ex contractibus ferè omnes: ferè dico propter actionem depositi, quæ in quatuor casibus persequitur etiam pœnam. Generaliter autem omnis illa est rei persecutoria, quæ de patrimonio nostro aliquid persequitur. Aliæ vero persecutorie sunt pœnæ, quæ, sc. ex maleficijs dantur, non tamen omnes: Nam & ex eis quædam rei, quædam pœnæ, quædam vtriusque sunt persecutorie. Item actionum aliæ sunt in simplum, aliæ in duplum, aliæ vero in triplum, & aliæ in quadruplum.

Item alia sunt bonæ fidei, aliæ vero stricti iuris: Non quod aliquæ dicantur malæ fidei, cum bona fides exigatur in omnibus: sed dicuntur quædam anthonomaticæ bonæ fidei, quia maior & exuberantior in eis consideratur bona fides, quam in aliis quæ dicuntur stricti iuris: Nam in eis veniunt illa, de quibus nec actum est, nec cogitatum. Item alia perpetuæ sunt, aliæ temporales. Item alia transeunt ad hæredes, id est dantur hæredibus, vel contra hæredes; ut illæ quæ ex maleficio descendunt, nisi sint ad vindictam proditæ, ut in actione iniuriarum, & huiusmodi: Aliæ vero nequaquam. Item aliæ infamant, aliæ non. Item alia directæ sunt, quæ sc. ex verbis legis descendunt: Aliæ vero vitales, quæ non ex verbis, sed ex sententia, id est quæ ex interpretatione prudentium ad eas extenditur. Item quædam sunt directæ, aliæ vero contrariæ. Item alia sunt vniuersales, & aliæ singulares. Item alia sunt simplices, aliæ vero duplices.

Iterum de eodem.

C A P. V.

Iustinianus vbi supra. Actio in rem, vindictio appellatur. Actio vero in personam, qua dare aut facere oportere intenditur, conditio. Conditio enim præca lingua denunciare est. Nunc vero abusuè dicimus conditionem actionem in personam esse, quæ actor intendit dari sibi oportere. Nulla enim hoc tempore quo prius fiebat, eo nomine denunciatio fit.

Item mixta est actio aduersus eos qui relicta sacrosanctis ecclesijs, & aliis venerabilibus locis, legati vel fideicommissi nomine, dare distulerint, vsque adeo ut etiam in iudicium vocarentur: tunc enim & ipsam rem, vel pecuniam quæ relicta est, dare compelluntur, & aliud tantum pro pœna, & pro dilatione in duplum sit eorum condemnatio. Quædam etiam actiones mixtæ causam obtinere videntur, tam in rem, quam in personam: qualis est familiæ heriscundæ actio, quæ competit hæredibus de diuidenda hæreditate: Item actio de communi diuidendo inter eos est, inter quos aliquid commune est, ut id diuidatur. Item actio finium regundorum, inter eos qui confines agros habent.

Omnes actiones, vel in simplum conceptæ sunt, ut ex stipulatione, & mutui datione, exempto, vendito, locato, conducto, mandato, & denique ex aliis causis quam pluribus; vel in duplum, veluti furti nec manifesti, damni iniuriæ ex lege Aquilia; depositi, tumultus, incēdij, ruine, naufragij causa, si cum ipso apud quem depositum est, aut cum hærede eius, ex dolo ipsius agitur: Item serui corrupti, quæ competit in eum cuius hortatu consiliove, seruus alienus fugerit, aut contumax aduersus dominum factus est; aut luxuriose vivere cœpit, aut denique quolibet modo deterior factus fuerit. In qua actione, etiam earum rerum quas seruus domino abstulit, æstimatio deducitur. Item ex legato, quod venerabilibus locis relictum est, ut paulo ante dictum est. Tripli vero, cum quidam maiorem vera æstimatione quantitatem, in libello

conuen-

Item quædam actiones sunt persecutorie rei, quædam pœna.

Rursum, quædam bonæ fidei, quædam strictiorum, &c.

Actio in rem vocatur conditio, in personam alia.

Quibus competit actio mixta.

conventionis inferunt, ut ex hac causa viatores, litium scilicet executores, ampliore summam sportularum nomine exigent, tunc enim id quod propter eorum causam damnum passus fuerit reus, id in triplum ab auctore consequitur; ut in hoc triplo simplum, in quo damnum passus est, connumeretur: ut puta si cui debentur, l. solidi, & ille in libello conventionis, volens aduersarium suum damnificare, c. scripsit, vel plures; sportulæ nomine quam oportet, ad triplum tenetur. Quadrupli vero, ut furti manifesti, & de eo quod metus causa factum sit, & de illa pecunia quæ in hoc data est, ut is qui datur calumniæ negotium alicui faciat, vel non faciat. Executores etiam litium si plus commodi quam lege cautum est exegerint, quadruplum restituere compelluntur, ut legitur in 3. lib. ff. de calumniatoribus.

Prescriptis verbis actio de æstimato proponitur. Actiones arbitrarie sunt ex arbitrio iudicis pendentes. Seruiana actio est de rebus coloni, quasi seruiaria id est hypothecaria. inter pignus & hypothecam quantum ad actionem hypothecariam nihil interest: Sed in aliis differentia est, quia pignus traditione fit, hypotheca autem verborum obligatione continetur, & maxime res mobilis quæ traditur creditori, pignus est: Illa vero res quæ sine traditione, nuda conventionione tenetur, hypotheca nuncupatur.

De speciali in rem actione.

C A P. VI.

EX Digestis de rei vendi. Vlpianus lib. 6. ad ed. Specialis in rem actio locum habet in omnibus rebus mobilibus, tam animalibus, quam his quæ anima carent, & in his quæ solo continentur. Per hanc autem actionem liberæ personæ, quæ sunt iuris nostri, ut puta liberi, qui sunt in potestate nostra non petuntur. Per hanc autem actionem non solum singulæ res, sed etiam grex totus vendicari potest, & armentum, & equitium, & cætera, quæ grægatim habentur. Si quid quod eiusdem naturæ (ait Pomponius) ita confusum est atque commixtum, ut deduci, & separari non possit, ut puta meum & tuum argentum in massam redactum, non totum sed pro parte vendicandum est; aliàs erit nobis commune, & vnusquisque pro rata ponderis portione, quod in massa habemus, vendicabimus: & si incertum sit quantum quisque ponderis in massa habeat (ut ait Paulus de communi diuidendo) in tali casu agi poterit furti, & ad exhibendum tenebitur, qui dolo malo confundendum id argentum procurauit: ita ut in ad exhibendum actione, pretij ratio haberi debeat; in vendicatione, vel communi diuidendo actione, hoc amplius fert, cuius argentum pretiosius fuerat.

Vlpianus 25. ad ed. Pomponius scribit: Si frumentum duorum, non voluntate eorum confusum sit, cõpetit singulis in rem actio in id, in quantum apparet in illo acervo suum cuiusque esse. Quia si voluntate eorum commixta sunt, communicata videbuntur, & erit de communi diuidendo actio. Idem Pomponius. Si ex melle meo & vino tuo factum sit mulsum, quidam existimauerunt id communicari debere. Sed puto verius (ut & ipse significat) eius esse qui fecit, quoniam suam speciem pristinam non continet. Sed si plumbum cum argento mixtum est, quia deduci potest, non cõmunicabitur, nec communi diuidendo agetur, quia separari potest: agetur autem in rem actione. Sed si deduci inquit non possit, ut puta si æs & aurum mixtum fuerit, pro parte esse vendicandum. Nec erit dicendum quod de mulso dictum est, quia vtraque materia et si confusa sit, manet tamen.

Idem. Si equus tuus equam meam prægnantem fecit, non est tuum, sed meum quod natum est. Si arbor in alienum agrum translata coaluit, & radices immisit, Varus & Nerua vtilem actionem in rem in tali ca-

su dabant. Nam si nondum coaluit, mea esse non desinit.

Paulus. Si in rem aliquis agat, debet designare rem, & vtrum totam, an partem, & quotam petat. Appellatio enim rei, non genus, sed speciem significat: Octavianus ita diffiniuit, quod infectæ quidem materiæ pondus, signatæ vero numerum, factæ autem speciem dici oportet. Mensura vero dicenda erit, cum res mensura continebitur. Idem in l. Pomponius. Res mobilis nunquam pro indiuisa possideri potest. Vlpianus in l. Officium. Vbi probaui rem meam esse, necesse habebit possessor restituere, qui non obiecerit aliquam exceptionem. Vlpianus l. non solum. Sed etiam si deterior facta est, damnum compensandum est. Lex dicit: Rationem iudex habere debet.

Paulus lib. 21. ad ed. Fructus non solum percepti, sed & qui honeste percipi potuerunt, æstimandi sunt. Idem lib. 26. ad ed. Quæ religiosis adhaerent religiosa sunt; & ideo nec lapides inædificati postquam remoti sunt, vendicari possunt. per in facti autem actione petitori extra ordinem subuenitur, ut is qui hoc fecit, eos restituere cõpellatur. Causa li. 29. ad ed. pronim. Fructus pendentes, pars fundi videntur esse. Celsus lib. 18. Dig. Solum partem esse ædium existimo, nec alioquin subiacere, uti mare nauibus. Meum est, quod ex re mea superest, cuius vendicandi ius habeo. Pomponius lib. 24. ad Fab. Quod infans, vel furiosus possessor perdidit, vel corruptit, impunitum est. Mutius interrogatus: Si quis nauem suam de aliena materia refecisset, num nihilominus eiusdem nauis maneret. Respondit manere; sed si in ea ædificanda carinam fecisset, non manere Iulianus notat: Nam proprietates totius nauis carinæ causam sequitur.

De Transactione.

C A P. VII.

AUTOR. Dicto de speciebus actionum, transeundum erat ad preparatoria iudiciorum; sed quoniam ad iudicium vocati, transigere plerumque malunt, quam ad iudicium venire, primo de transactione videtur differendum.

Ex summa iuris. Est itaque transactio de re dubia, & lite incerta, non gratuita pactio; aliquo dato, vel retento, vel reueneri permisso. Transigere potest in ecclesiasticis, qui & pacisci, ut scilicet prælatus: & hoc potest sine consensu capituli, si transactionem concipiat in utilitatem ecclesiæ, quia licet ei conditionem facere meliorem.

Transactio admittitur in omnibus rebus temporibus, tam mobilibus, quam immobilibus. Item in criminibus, qui pœnam inferunt sanguinis, præterquam in adulterio.

Cessat autem transactio in spiritualibus. Item in subiectione, & etiam in matrimonio, quoniam ibi vertitur periculum animæ. Item in criminibus, quæ pœnam sanguinis non inferunt, præterquam in crimine falsi. Item non transigitur in re iudicata, velut si condemnatus sum per sententiam dare 10. non possum transigere super illa 10. nisi sententia esset dubia, ut puta si fuerit appellatum ab ea, sicque dubitetur vtrum iudex appellationis causam confirmet, vel infirmet; tunc enim transigi poterit. Item in alimentis non transigitur, sine auctoritate præsidis. In famosis etiam actionibus, ex maleficio descendentes, ut furti, vel honorum raptorum, vel iniuriarum, non transigitur absque auctoritate iudicis. Effectus transactionis est, ut existetur; idque super quo contracta est, ad illum cum quo contractum est, inconculse pacificèque conseruetur.

Extra. 1. de transactionibus. Alexan. 3. Vtrum de ecclesiastico beneficio in litigium deducto possit fieri transactio? Tale damus responsum, quod transigi super re sacra litigiosa non potest. Etenim sacræ res ut possideantur aliquo dato, vel retento, siue promisso, speciem habere credimus, simoniz. Alias autem si

In quibus rebus ponitur, numerus, species & mensura loci habent.

Fructus pendentes sunt pars fundi uti solui pars aditum.

Nota.

Quid transactio & in quibus loci habeat.

In quibus transigi nequit.

Effectus transactionis.

gratis

gratis & amicabiliter inter se litigantes componant, nequaquam sacris canonibus dicimus obuiare.

Idem si super decimis, inter vos & aliam personam ecclesiasticam, assensu episcopi, vel archiepiscopi sui, facta fuerit, rata & inconcussa persistat. Ex ff. de transactioibus lib. 2. Vlpia. Qui transigit, quasi de re dubia, & lite incerta, neque finita, transigit. Qui vero paciscitur donationis causa, rem certam & indubitam liberalitate remittit.

Caius. De his controuersijs quæ ex testamento proficiuntur, neque transigi, neque exquiri veritas aliter potest, quam inspectis cognitiisque verbis testamenti. Vlpia. Et post rem iudicatam transactio valet, si vel appellatio intercesserit, vel appellare potueris. Idem. Cui hi quibus alimenta relicta erant facile transigerent, contenti modico presenti; Diuus Marcus, oratione in Senatu recitata, effecit, vt aliter alimentorum transactio rata non esset, quam si auctore prætoris facta esset. Solet igitur prætor interuenire, & inter consentientes arbitrari, an transactio valeat, anque admitti debeat: vult igitur ratio apud prætorem de istis queri. In primis de causa transactionis, deinde de modo, tertio de persona transigentium. *Elms Mæcer.* Nulli procuratorum principis, inconsulto principe transigere licet, *Vlpianus.* De re filiorum quos in potestate non habuit, transigentem patrem minime eis obesse placet.

De Arbitrio vel Compromissione.

C A P. VIII.

EX summa iuris. Quoniam iudicium voluntarium, quod arbitrabile dicitur, gratius esse solet, quam necessarium, quod ordinarium appellatur, antequam agatur de iudicio ordinario, merito præmittendum est de arbitrio. Est autem compromissum, siue arbitrium, in ius personarum actus, compromissum exequentium, super pecuniaria questione, in quasi iudicio consentientium, vel contententium. Contendit enim actor, vt reus sibi condemnatur, Reus vt absoluitur, Arbitrator ad inquisitionem veritatis. Et bene dixi quasi, quia non est iudicium; nullam enim habet arbitri iurisdictionem, nisi timore pænæ constitutæ inter partes, vt eius pareant arbitrio. Item bene dixi in pecuniaria questione, quia de criminali non potest esse arbitrium: Item neque de causa status. In pecuniaria vero causa recte ad arbitros curritur. Idem puto & in spiritali, excepta causa matrimonij, de qua non solet, nec potest arbitrator adiri.

Effectus talis est, si quidem arbiter assumptus est sine pignorum datione, vel pænæ promissione, non tenentur partes eius sententiæ stare. si tamen scripserint litigatores, non contradico, vel laudo, tenebit sententia. Similiter si infra 10. dies non contradixerint, tenet sententia. Si vero assumptus est arbiter cum pignorum datione, vel pænæ promissione, stabitur sententiæ, metu amissionis pignorum, vel pænæ. Arbitrium autem non est sub iuramento subeundum. Item cautio de prosequenda lite non exigitur. Item apud arbitrium non habet locum reconuentio, nec appellatur ab eo sicut dictum est supra. Alias autem ad modum iudiciorum procedunt arbitria.

In summa vero nota, quod arbitri compromissarij sententiæ standum est, siue sit æqua, siue iniqua. Sententiæ vero arbitratorum tunc demum stabitur, si talis est, qualis à bono viro ferri debet; vnde si sit iniusta, per arbitrium boni viri castigatur. Est autem arbitrator, qui non vt iudex, sed vt bonus vir rem decidit. *Ex tra. 1. de arbitris.* Inno. 3. Licet in iudicio conuenientem reconuenire valeat is qui coram iudice conuenitur, coram arbitris tamen reconuenire non potest, cum arbitri iudicare non valeant, nisi de his tantum super quibus in eos extiterit compromissum. *Gregor. 9.* Legali prouisione statutum est, vt compromissum de incerta persona in arbitrium assumenda non teneat.

Transactio de alimentis requirit auctoritatem prætoris; nec potest transigere procurator principis isse inconsulto.

Quid compromissum siue arbitrium, & in quibus causis locum habeat.

Quis sit arbitri effectus.

Ab arbitrio non est appellatio.

Quis dicatur arbitrator, & quomodo eius sententia standum.

Idem. Compromissum non extenditur in compromittentis hæredes, si de ipsis non caueatur ibidem. *Inno. 3. in concilio. gener.* Prohibemus, ne super rebus spiritalibus compromittatur in laicum, quia non decet vt laicus in talibus arbitretur.

Iterum de eodem secundum leges.

C A P. IX.

EX Digest. 4. lib. In seruum Labeo compromitti non posse scribit. Vnde Iulianus, Serui arbitrium nullum esse ait. *Vlpianus.* Sed neque in pupillum, neque in furiosum, aut surdum, aut mutum compromittetur. Arbitrator cogendus non est sententiam dicere, nisi compromissum interuenierit, & ipse compromissionem receperit, pænâ scilicet compromissa, si quis arbitri sententiæ non steterit.

Vlpia. Pomponius scribit: Si vrgeatur arbiter à prætoris ad dicendam sententiam; æquissimum erit, si iuret sibi nondum de causa liquere, spatium ei ad pronuncianandum dari. Si plures sunt qui arbitrium receperunt, nemo vnus cogendus est sententiam dicere, Sed aut omnes, aut nullus. Si in duos fuerit compromissum, sic vt si dissentirent tertium assumant, puto non valere tale compromissum: Nam in assumendo possunt dissentire. Sed si ita sit, vt tertius assumeretur *Symphonius*, valet compromissum, quoniam in assumendo dissentire non possunt. Visitatum est etiam in duos compromitti, & debet prætor cogere arbitros, si non consentiant, certam tertiam eligere personam, cuius auctoritati pareatur. Si in tres fuerit compromissum, *Celsus libro 4. Digest.* dicit sufficere duorum consensum, si tamen tertius præsens fuerit.

Alioquin absente eo, licet duo consentiant, arbitrium non valeret, quia in plures fuit compromissum, & potuit presentia eius trahere eos in eius sententiam: sicut tribus iudicibus datis, quod duo ex consensu absente tertio iudicauerunt, nihil valet.

Paulus. Qualem sententiam arbiter dicat, Labeo ait ad prætorem non pertinere, dummodo dicat quod ipsi videtur. *Iulianus libro 4. Digest.* Dicere autem sententiam æstimamus eum, qui ea mente quid pronunciat, vt secundum id discedere eos à tota controuersia velit; sed si de pluribus rebus fuerit arbitrium

receptum, nisi omnem controuersiam finierit, non videtur adhuc dicta sententia, sed adhuc erit à prætoris cogendus. Non potest autem arbiter mutare sententiam quam dedit, condemnantem, vel absoluentem: nam diem mutare potest, sed cum iam absoluerit, vel condemnauerit, utique mutare non potest, quia iam arbiter esse desinit.

Caius. Quia arbiter, etsi errauerit in sententia dicenda, eam mutare non potest. *Papinianus.* Plenum compromissum appellatur, quod de rebus controuersijsve compositum est. *Vlpianus.* Stari autem debet sententiæ arbitri, quomodo de re dixerit, siue æqua sit, siue iniqua; & sibi imputet, qui compromissit. Si pænâ non fuerit adiecta compromisso, sed simpliciter sententiæ stari quis promissit, incerti aduersus eum foret actio. Non cogetur arbiter sententiam dicere, si pænâ compromissa non sit.

Iulianus. De liberali causa compromisso facto, recte non compellitur arbiter sententiam dicere, quia fauor libertatis est, vt maiores iudices habeat. Arbitrator nihil extra compromissum facere potest.

Celsus libro secundo Digest. Quamuis arbiter alterum ab altero petere vetuit, si tamen heres ab altero petit pænâ committeretur. Non enim differendarum litium causa, sed tollendarum ad arbitros itur.

Ex Codice libro secundo. Equum est igitur auctoritate eius in quem ex consensu proprio compromittimus, nostra

Laicus non potest esse arbitrator in spiritualibus.

Seruus, fur, aut mutus, non potest esse arbiter.

Quid faciendum quando arbitri non simul consentiant.

Consensio duorum iudicum aliam non valet.

Arbitrator non potest mutare sententiam licet errauerit in illa.

Standum est sententiæ arbitri factæ a compromissis, siue sit æqua, siue iniqua, sed non tenentur partes stare nisi si pænâ compromissa sit.

Quid iudicium sit & quo tempore.

nostra negotia diffiniri, ac eius sententia stari. Arbitri A
diffinitiuam sententiam corrigere non possunt, licet
in ea dicenda errauerint. Siue tamen æqua, siue ini-
qua, semper standum est, partibus quidem præsentibus,
tam corpore quam animo, idest scientibus non
furiosis.

De Iurisdictione.

C A P. X.

EX *summa iuris*. Quoniam igitur iuris ministri,
sacerdotes, idest sacra docentes, vel reddentes
dicuntur; Restat videre quomodo iura reddantur
ab eis. Ministrat enim siue reddit iura non quilibet:
Nam qui nulli iurisdictioni præest, nec à principe po-
testate aliqua præditus est, nec ab aliquo qui ius
dandi iudicem habet datus, nec ex compromisso
sumptus, vel aliqua lege confirmatus non est, iudex
esse non poterit, nec ordine iudiciario cognoscere, &
ita nec ius reddere.

*Est autem iurisdictione, potestas de publico introducta,
cum necessitate iurisdicendi, æquitateque statuenda.* Et di-
uiditur iurisdictione, quia alia plenissima, & hæc in do-
mino Papa, & Cæsare in foro suo. Alia minus plena,
quæ competit aliis inferioribus ab eis. Alii tamen eti-
am respectu inferiorum, vt Patriarchæ, Archie-
piscopi, & Episcopi in foro suo; Præfeti prætorii
quoque, & huiusmodi superiores in foro suo, ple-
nissimam habere dicuntur. Item alia est ordinaria,
quæ competit prædictis ordinariis iudicibus cõstitu-
tis, non ad vnam, vel duas, vel etiam decem causas,
sed ad vniuersitatem causarum, in territorio, villa,
vel prouincia. Alia vero delegata, quando scilicet
delegatur, idest committitur alicui certæ personæ
certa causa cognoscenda à principe, vel alio ordina-
rio. Sed est differentia, quia delegatus à Principe, vel
domino Papa, aliud delegare potest: delegatus vero ab
alio, nõ potest aliud delegare super causa sibi cõmissa.

*Ex digest. 2. lib. Vlpianus 2. lib. de officio quæstoris. Iu-
risdictio est iudicis dandi licentia. Idem in eodem.* Im-
perium aut merum, aut mixtum est. Merum im-
perium est habere gladii potestatem, ad animad-
uertendum in facinorosos homines, quod etiam po-
testas appellatur. Mixtum Imperium est, cui etiam
iurisdictione inest, quod in danda bonorum possessio-
ne consistit.

Iulianus lib. 1. Digestorum. More maiorum ita com-
pertum est, vt is demum iurisdictione mandare pos-
sit, qui causam suo iure, non alieno beneficio habet.
Vlpianus lib. 3. Qui iurisdictioni præest, neque ius si-
bi dicere debet, neque vxori, neque liberis suis, ne-
que libertis, vel cæteris quos secum habet. Idem est
receptum, eoque iure vtitur, vt si quis maior, vel æ-
qualis, subiiciat se iurisdictioni alterius possit ei, &
aduersus eam ius dici.

De iudicio, & processu, vel forma iudicij.

C A P. XI.

EX *summa iuris*. Iudicium aliquando vocatur iu-
ris discretio, aliquando litis contestatio, aliquã-
do vero ferri candentis, vel aquæ feruentis purgatorio,
vel examinatio. Hoc autem appellatur iudicium, tri-
nus actus trium personarum scilicet actoris, rei, & iu-
dicis. Vbi tamen negatur factum, & quarta persona
vocatur in iudicium, scilicet testis. Potest itaque su-
pradicta diffinitio arbitri, & ad iudicium reduci, ex-
cepto quod actus illarum personarum in arbitrio est
voluntarius, in iudicio vero necessarius. Aliæ quoque
sunt inter vtrumque differentia, de quibus supradic-
tum est c. de arbitris.

*Iudicium igitur est actus trium personarum super pecunia-
ria vel criminali causa contententium, vel ius fori exequen-
tium.* Contendit enim iudex, vt veritatem inquirat,
actor vt reus sibi condemnatur, reus autem

vt absoluat. Itaque iudex exequitur ius fori, cau-
sam examinando. Species iudiciorum tot sunt,
quot & causarum. Est enim iudicium criminale,
quod scilicet instituitur super crimine. Et est ciuile,
quod pecuniaria quæstione. De crimine tamen in-
terdum instituitur iudicium in modum accusationis,
ad depositionem, vel aliam pœnam legitimam. In-
terdum etiam in modum inquisitionis, ad remo-
tionem ab administratione. Interdum etiam in mo-
dum denunciationis, ad præsentiam iniungendam,
vel ad correptionem. Interdum autem in modum
exceptionis. Item est iudicium occultum, vbi de
pœna imponenda agitur: In hoc qui confitetur, ab-
solvitur: Et est manifestum, in quo qui confitetur
damnatur. De hoc ad præsens agitur.

Consistit autem iudicii progressus in vocatione,
siue citatione, in libelli oblatione, litis contestatione,
iuramento calumniæ, interrogacione, probatione,
disputatione, cognitionis ordine, decisione, siue dif-
finitione. Finitur iudicium pluribus modis, scilicet
tempore, sententia, personæ quoque morte, vel mu-
tatione. Tempore quidem, quia criminales causæ
biennio, cæteræ vero triennio terminantur. Sententia
vero, quia iudicium ex re iudicata finem accipit. Iu-
dicis quoque mutatione, quia iudicium soluitur mu-
tato eo qui iudicare iusserat. In summa vero notandũ
sine iudicio neminem esse condemnandum. Item in
pecuniaria causa filii, patrem esse posse iudicem, &
econuerso.

Iustinianus ubi supra 3. li. Iudex in primis obseruare
debet, ne aliter iudicet quam legibus, aut constitu-
tionibus, aut moribus proditum est. *Ex Digest. 5. lib.
Marcellus.* Vbi acceptum est semel iudicium, ibi &
finem accipere debet. *Calistratus in l. interdum.* Hu-
manum est propter fortuitos casus dilationes acci-
pi. *Paulus lib. 1. sententiarum.* Per minorem causam
maiori cognitioni præiudicium fieri non oportet,
maior enim quæstio minorem causam ad se trahit.
Idem lib. 14. ad Sa. Mortuo iudice quod eum iudica-
re oportuerat, idem eum qui subditus est sequi oportet.
*Vlpianus l. Solemus latrunculator de re pecuniaria
iudicare non potest.*

Africanus lib. 3. quæstionum. In priuatis negotiis,
pater filium, vel filius patrem iudicem habere potest.
Qui neque iurisdictioni præest, neque à principe po-
testate aliqua præditus, neque ab eo qui ius dando-
rum iudicium habet datus est, nec ex compromisso
sumptus, vel ex aliqua lege confirmatus est, iudex
esse non potuit. *Paulus lib. 6. ad Plautium.* Iudicare
publicum munus est. *Extra de sententia, & re iudi. In-
noc. 3.* In causis quæ summi pontificis iudicio deci-
duntur, & ordo iuris, & vigor æquitatis subtiliter est
obseruandus, cum in similibus casibus cæteri tenean-
tur similiter iudicare, nisi cum aliquid (causa neces-
sitaris & vtilitatis inspecta) dispensatione duxerit sta-
tuendum.

De Foro competentis.

C A P. XII.

EX *summa iuris*. Quoniam autem in iudiciis sta-
tim requiri solet ad quem iudicem sit eundum,
idest cuius forum debeamus sequi, consequenter nũc
dicendum est de foro competentis. Est itaque forum
exercendarum litium locus. Metimur autem forum ra-
tione personæ quæ conuenitur, secundum illam re-
gulam: *Actor forum rei sequatur.* Item ratione cri-
minis admissi, quoniam vbi crimen admittitur, ibi
causa debet agi. Item ratione rei de qua agitur,
nam vbi res illa sua est, ibi quæstio mouenda est.
Item ratione contractus, vel religionis, vel disparis
cultus. Item per appellationem, per delegationem,
per reculationem, & etiam per causæ priuilegium,
vt si conueniatur Episcopus ad depositionem.

Quis iudicij
processus &
exitus.

Nemo sine
iudicio con-
demnandus.

Quis nequit
esse iudex.

Quid forum
& quod in
quoquo ne-
gotio sequen-
dum.

Igitur in huiusmodi causis, ad iudicem non suam A trahitur aliquis.

Quomodo metiamur forū in personalibus actionibus.

In summa vero notandum est, quod in personalibus actionibus metiamur forū de domicilio obligati personaliter. Si tamē alibi contrahat quis, & nō in illo loco ubi domicilium habet, fiet adiectio fori: vnde poterit conueniri, vel ubi domicilium habet, vel ubi contraxit. In reali quoque actione potest conueniri quis, ubi habet domicilium. Si tamen res illa que petitur alibi sita sit, poterit etiam ibi conueniri, quoniam & tunc fit adiectio vel accumulatio fori: Item nota, quod in quolibet crimine si agatur in modum denunciationis, iudicium ecclesiasticum subeundum est: Item ecclesia rerum suarum inuasores, sub quo voluerit potest iudicio conueniri, vel sub ecclesiastico, vel seculari. Ecclesiastica vero causa, per secularem iudicem non est diffinienda.

Ecclesia potest suas inuasores ubi voluerit conueniri.

Causa 3. q. 6. Extra prouinciam autem reus nullatenus est producendus. Vnde Fabianus Papa. Si quis Episcoporum super certis criminibus accusatur, ab omnibus audiatur, qui sunt in prouincia sua episcopis; quia non oportet accusatum alibi, quam in foro suo audiri. Exceptio autem fori dilatoria, atque ideo in initio litis debet opponi, & probari. Idem. Pulsatus ante iudicem suam causam dicat. Non ante suum iudicem pulsatus, si voluerit taceat: pulsatus etiam quoties appellauerit, inducitur dentur.

Non est necesse iudicari delinquentem in loco commissi criminis.

Gratianus. Hoc autem quod de loco dictum est, tunc intelligendum est, cum veritas causæ non nisi in loco admissi criminis deprehendi potest: Aut nisi altera pars iudicium maioris personæ interpellauerit, siue declinando iudicium, siue releuando sententiam. Item Eleutherius Papa. Quamuis liceat apud prouinciales & Metropolitanos atque primates, episcoporum ventilare accusationes, vel criminationes, non tamen licet diffinire sine huius sanctæ sedis auctoritate. Item ex Adriani Papa decreto. Qui crimen obijcit, sciat se probaturum. Reuera ibi causa agatur, ubi crimen admittitur.

Potest vnus episcopus alterius subditum obfurgu excommunicare.

Causa 6. q. 3. Iudicium vero Archiepiscopi alterius prouinciæ, alicui expetere non licet. Vnde Grego. Scriptum est in lege, per alienam messem transiens, falcem mittere non debet, sed manu spicas contere, & manducare. Falcem enim iudicii non potes in eam segetem mittere, quæ alteri videtur commissa; sed per affectum boni operis, frumenta dominica, vitiatorum suorum expoliare paleis, & in ecclesiæ corpus admonendo conuertere, persuadendo quasi mandando contere. Gratianus. Est tamen casus, in quo episcopus, alterius prouinciæ parochianum excommunicare valet. Vnde in concilio apud Compendiam. Placuit pro communi vtilitate, vt nullus episcoporum grauitate ferat, si eius parochianum, pro deprædationis causa, alter episcopus excommunicauerit.

Item de eodem.

CAP. XIII

Quidō episcopi prouincia in iudicio non conueniunt aduocandi sunt alij.

GRATIANVS ibidem q. 4. Porro cuius iudicium expetendum sit, si iudices electi inter se discordare cœperint, in Laudicem. concil. sic inuenitur diffinitum. Si quis episcopus criminaliter in iudicio episcoporum fuerit accusatus, contingat autem episcopos prouinciæ qui conuenerint diuersas habere sententias, alios quidem innocentem eum pronuciare, alios reum; propter huiusmodi controuersiam amputandam, placuit sanctæ synodo Metropolitanum episcopum alterius prouinciæ vicinum aduocari, & aliquantos coepiscopos cum eo alios, qui pariter residentes, quicumque fuerint, dirimant questionem.

Clericus non est accusandus apud iudice seculares.

Causa 11. q. 1. Quod clericus apud seculares iudices accusandus non sit: Gelasius, alias Caius Papa scribit, dicens; Nemo vnquam episcopum, aut reliquos clericos apud iudicem secularem accusare

presumat. Item Marcellus Papa. Clericum cuiuscunque ordinis, absque Pontificis sui permessa, nullus presumat ad seculare iudicium attrahere, nec laico quemlibet clericum liceat accusare. Item Siluester Papa. Testimonium clerici aduersus laicum nemo accipiat. Nemo clericum quemlibet in publico examinare presumat. Item Si quis clericus accusans clericum in curiam introduxerit, anathema sit. Gratianus. Subaudiendum est, si publicorum iudiciorum cognitionem petierit; spirituale (alias episcopale) namque iudicium nil obest ab Imperatore postulare.

Item Pelagius Sergio cancellario. Si quisquam clericus sine potioris, siue inferioris gradus petitor existat & contra laicam personam suas dirigit actiones, iste modis omnibus non alibi quam apud prouinciæ iudicem negotium suum dicturus occurrat: Si quis autem laicus clericum cuiuscunque gradus duxerit esse pulsandum, ad episcoporum iudicium, in eadem ciuitate vel territorio constitutorum, proponat eas quas se extimat habere actiones; quæ ordinem legibus per omnia conuenientem atque consentaneum, illa regula manifestat, quæ præceperit rei forum semper sequi pulsantem.

Ab eo delat sequi forum.

Gratianus in c. sent N. In criminali vero causa, non nisi ante episcopum clericus examinandus est, & tunc detracto eius officio, curiæ tradendus est. Item ex concilio Cartha. 3. Placuit, vt vnusquisque presbyterorum & diaconorum, seu clericorum, cum in ecclesia ei crimen fuerit intetatum, vel ciuili causa fuerit commota, si derelicto ecclesiastico iudicio, publicis iudicijs purgari voluerit, etiamsi pro ipso fuerit lata sententia, locum suum amittat, & hæc in criminali actione. In ciuili vero perdat, quod euicit, si locum suum obtinere maluerit. Extra 1. de foro competentis ex concil. Calcedonen. Si quis clericus aduersus clericum habeat negotium, non deserat episcopum proprium. Sed prius apud ipsum actio ventiletur, vel consilio eiusdem apud alios quos vtraque pars voluerit, iudicium obtineant.

Pena clericus qui se submittit fore seculare.

Ex consil. Africano. Sane si episcopi inter quos causa versatur sunt diuersarum prouinciarum, ille primas det iudices, in cuius prouincia est locus de quo contenditur. Alexan. 3. Si clericus laicum de rebus suis vel ecclesiæ impetierit, & laicus res illas non ecclesiæ, aut clerici, sed suas proprias asseuerat, debet de rigore iuris ad forenses iudicem trahi, cum semper actor forum rei sequi debeat; licet in plerisque partibus aliter habeatur de consuetudine. Lucius 3. Cum sit generale vt actor forum rei sequi debeat, tamen quoniam iudices seculares in exhibenda iustitia personis ecclesiasticis, sæpe in iudicio sunt remissi, in fauorem tamen ecclesiæ est introductum, vt malefactores suos, qui sacrilegi sunt censendi, venerabilium locorum rectores possint sub quo maluerint iudice conuenire.

Ecclesia potest sacrorum in quibus que fore placuerit conuenire.

Innocen. 3. Si diligenti. Clerici etiam voluntarij pacisci non possunt, vt seculares iudicia subeant, cum non sit hoc beneficium personale, cui renunciari valeat, sed potius toti collegio ecclesiastico publicè sit indultum, cui priuatorum pactio derogare non potest; nec iuramentum licite seruari potest, quod contra canonica instituta; illicitis pactionibus informatur. Idem. Postulasti per sedem apo. edoceri, vtrum sacerdos habens ecclesiam in vna diocesi, & residens in eadem, domicilium vero, patrimonij ratione, in alia ibique delinquens, ab eo in cuius diocesi. habet patrimonium, pro delicto ibi commissio debeat iudicari; præsertim in causis, quæ officij & beneficij priuationem exposcunt. Ad quod breuiter respondemus, quod per episcopum in cuius diocesi. deliquit, sententia promulgari potest in eundem, sed ab eo in cuius diocesi. beneficium obtinet, erit quo ad illud executio facienda.

Greg.

Clerici non
sunt con-
stituti in iu-
dicem non
sunt sine
iussu dices-
sant.

Greg. 9. c. Significasti. Licet priuatorum consensus, A
eum qui iurisdictioni praeesse dignoscitur, suum possit
iudicem constituere; clerici tamen in iudicem non
suum, nisi forte sit persona ecclesiastica, & episcopi
diocesani voluntas accedat, consentire non possunt.
Idem ratione delicti, siue contractus, aut domicilij,
siue rei de qua contra possessorem causa mouetur, fo-
rum regulariter quis sortitur.

De in ius uocatione, siue Citatione.

CAP. XIII.

Quid in ius
vocare, &
quomodo vo-
cari nequeat

EX dig. 2. lib. Paulus 3. lib. ad ed. In ius uocare, est
iuris experiendi causa uocare. Vlpianus lib. 2. ad ed.
In ius vocari non oportet, neque consulem, neque
praefectum, neque praetorem, neque proconsulem at-
que ceteros magistratus qui imperium habent, qui
& coercere aliquem possunt, & iubere in carcerem
duci, nec Pontificem dum sacra facit, nec eos qui
propter loci religionem inde se mouere non possunt.
Sed nec eum, qui cum equo publico in causa publica
transuehatur, propterea in ius vocari non debet.
Sed qui uxorem ducit, aut eam qua nubat, nec iudi-
cem dum de re cognoscat, nec eum dum quis apud
praetorem causam agat, neque fundis ducentem fami-
liare, bustave mortuo facientem.

Vlpianus lib. 10. Pandectarum. Generaliter eas per-
sonas, quibus reuerentia praestanda est, sine iussu prae-
toris in ius vocare non possumus. Cuius lib. 1. ad legem
12. tabularum. Plerique putauerunt, nullum de do-
mo sua in ius vocare licere, quia domus tutissimum
cuique refugium; atque receptaculum sit; eumque
qui inde in ius vocaret, vim inferre uideri. Ex 5. lib.
digesti. l. & post. de iudi. Vlpianus ad ed. lib. 4. De om-
nibus tribunaliibus post edictum peremptorium im-
petratu, cum dies eius supervenerit, tunc absens cita-
ri debet, & siue responderit, siue non agatur causa,
& pronuntiabitur. Non utique secundum praesen-
tem sed interdum ut absens, si bonam causam habue-
rit mutet. Quod si is qui edictum peremptorium im-
petrauit absit, is vero aduersus quem impetratum est
assit, tunc circumducendum erit edictum perempto-
rium, neque causa cognoscetur, neque secundum
praesentem pronuntiabitur. Quo circumducto, salua
quidem lis est, sed instantia tantum edicti perit. Scien-
dum est tamen, ex peremptorio absentem condem-
natum, si appeller, non esse audiendum, si modo per
contumaciam defuit, si minus audietur.

Iustinianus ubi supra. Aduersarius in ius vocan-
dus est, id est ad eum qui ius dicturus est. Parentes
& patroni, absque praetoris licentia non sunt in ius
vocandi, aliter vocanti poena l. solidorum consti-
tuitur. Ex summa iuris. Primo igitur venit actor
(id est ille qui uult conueniri) ad iudicem, de
cuius iurisdictione est, de quo uult conueniri (nam
actor rei forum sequi debet,) & petit reum ci-
tari ad certum diem non festiuam; & si non ve-
nerit, iterum citari facit, & post tertio, dein-
de peremptorium impetrat (id est quod minatur
iudex perimere tergiversationem ipsius rei,) & in-
ter unam citationem & aliam non debet esse minus
spatium 30. dierum. Sed iudices quandoque mode-
rantur spatium istud, & possunt. Quandoque etiam u-
num peremptorium continens spatium trium edicto-
rum pro omnibus mittit iudex, & si tunc non ueniat
duplex est poena. Si est ecclesiasticus iudex, potest vel
excommunicare eum, vel mittere actorem in pos-
sessionem, causa custodit rei petite, si petatur res
immobilis. Si vero pecunia petatur, mittere po-
test in possessionem honorum ipsius rei, pro modo
debiti declarati: quod intelligo summam per iura-
mentum actoris. Et si steterit reus per annum, quod
non ueniat, actor efficietur uerus possessor. Vnde si u-
eniat post, non recuperabit possessionem nec in personali,

si neget debitum, nec in reali secundum canones. Se-
cus secundum leges in personali, quia non praescribi-
tur contra eum infra 30. annos.

Gratianus causa 16. q. 6. Quod autem quisquis sua
auctoritate, quod sibi deberi putat, usurpat, nec per
iudicem reposcit, cadit a causa, ut ex auctoritate Mi-
leuitani concil. habetur. Extra 2. de praesumptionibus. Bo-
nifacius. Nullus autem dubitat, quod ita iudicium no-
cens subterfugit, quemadmodum ut absoluat qui
est innocens quaerit: constitetur enim de omnibus,
quisquis se subterfugere iudicium dilationibus putat.

Cadit a cau-
sa qui rem
sibi debitam
propterea au-
thoritate u-
surpat.

De iudicis recusatione.

CAP. XV.

EX summa iuris. Quoniam autem omnes lites abs-
que suspitione debent procedere, nihilque gra-
tius & amabilius inimico potest dari, quam aduersa-
rium suum adiudicandum ei tradere, potest recusari
iudex suspectus, tam ordinarius, quam delegatus, &
hoc infra 20. dies ante litis contest. Potest autem
post litis contest. superueniente causa recusari: recu-
satione uero facta, debet allegari causa suspitionis co-
ram illo qui recusatur, & tunc compellitur is qui iudi-
cem ordinarium recusat, per executores datum
arbitros eligere, qui de causa principali debent
cognoscere. Idem etiam si recusatur delegatus,
cui non est causa commissa appellatione remota.
Si uero commissa est ei, ap. re. arbitri tantum ad
cognoscendum de causa suspitionis eligendi sunt.
Recusatur quidem ordinarius absque probatione
causae, si de eo dubitetur. Cum autem delegatus, cui
est causa commissa ap. re. recusatur, necesse est ut as-
signetur causa recusandi, atque probetur. Et hoc
patet: Nam appellatio, & recusatio, quantum ad
remotionem, pari iure censentur; quoniam altero re-
moto reliquum quoque remouetur. Cum ergo
remota app. non admittatur appellatio, nisi assign-
netur causa; nec recusatio admittetur nisi assign-
nata causa, & probata. Si uero remota non esset ap-
pellatio, admitteretur sine causae cognitione.

Quid faci-
endum quando
quis iudicem
siquam sus-
pectum recusat

Sic ergo recusationis causae, propter quas recusari
possit iudex delegatus, cui causa re. app. committitur,
sunt haec; uerbigratia, si sit alterius partis consangui-
neus, uel in eodem negotio aduocati officio functus.
Item si sit affinis, uel inimicus, uel familiaris alteri
parti, uel commensalis: & generaliter ubique
percipitur iudex amore carnali, uel timore, uel cupi-
ditate moueri, poterit recusari; quoniam affectiones
huiusmodi sensum hebetant humanum, & opiniones
peruertunt. Interdum autem propter insolentiam
passim recusantium, etiam ordinarius recusari permi-
titur: tamen cum assignatione causae, & proba-
tione.

Quantum sint
iusta causa
recusationis
iudicis.

Extra de appellationibus, & recusationibus, Alex. 3. cap.
Super eo. In causis ecclesiasticis, ubi appellationis re-
medium tollitur, sicut appellationi, ita recusationi
non est aliquatenus deferendum. Lucius c. postremo. Si
causa fuerit, alicui delegata, qui consanguineus sit il-
lius qui literas impetrauit, aut in eodem negotio ad-
uocati officio functus, uel ex alia iusta causa sus-
pectus; huiusmodi delegatus non immerito poterit re-
cusari, quamuis app. re. fuerit ei negotium dele-
gatum.

Item in c. Tertio postulas. Cum enim aliquis iudicem
proponit se habere suspectum, suspitionis causam co-
ram eodem allegare tenetur. Sed partes, ut in aliquos
non ualde remotos conueniant, per eundem debent
cogi, coram quibus si causa suspitionis infra termi-
num competentem probata non fuerit, tunc demum
auctoritate sua utetur, quod si coram ipsis causa suspi-
cionis probata fuerit, causae cognitioni supersedere
tenebitur recusatus, ipsa namque ratio dicitur, quod
suspecti & inimici iudices esse non debent.

Iudex suspe-
ctus, causa
suspitionis
probata, ce-
sur superse-
dere.

Quid fieri
debet post
impetratum
edictum per-
emptorium.

Quid vo-
candi in iu-
dicem.

Quid faci-
endum quando
peremptorio
edictum non
comparat.

Item de eodem. CAP. XVI.

INNOCENTIVS tertius in Concilio generali. Cum cessante causa cesset effectus, statuimus, ut siue iudex ordinarius, siue delegatus, aliquid comminando, vel interlocuendo protulerit, quo executioni mandato, alter litigantium grauaretur; Et sano vsus consilio ab huiusmodi interlocutionis, vel comminationis effectu destiterit; libere in causae cognitione procedat, non obstante si à tali comminatione, vel interlocutione fuerit appellatum: Dummodo non sit ex alia causa legitima suspectus; ne processus negotij friuolis occasionibus retardetur.

Describitur modus tenendus in recusatione iudicis & appellatione.

Idem in eodem. Cum speciali sit prohibitione pronisum, ne qui in aliquem excommunicationis sententiam, nisi competenti comminatione praemissa promulgare praesumat; volentes etiam providere, ne forte comminatus, frustratoris recusationis, vel appellationis obtentu, monentis possit declinare examen; statuimus, ut si allegauerint se iudicem suspectum habere, coram eodem causam iustae suspicionis assignent, & ipse cum aduersario, vel si forte aduersarium non habet, cum iudice arbitros communiter eligat. Aut si communiter conuenire non possunt, absque malitia, ipse vnum, & ille alium eligat, qui de suspicionis causa cognoscant; & si nequiverint in vnam concordare sententiam, aduocent tertium, ut quod duo ex ipsis decreuerint, robur obtineat firmitatis. Sciantque se ad id fideliter exequendum, ex iniuncto à nobis in virtute obedientiae, sub attestatione diuini iudicij, districto praeepto teneri. Causa vero suspicionis legitime coram illis infra competentem terminum non probata sua iurisdictione iudex vtatur. At ipsa probata legitime, de recusatoris assensu, personae idoneae committat negotium recusatus, vel ad superiorem transmittat, ut in eo ipse procedat, secundum quod fuerit procedendum.

In notorijs non admittitur appellatio, nec in alijs nisi causa probabili coram iudice expressa.

Porro comminatio ad appellationem, obstaculum conuolente, si eius excessus, euidencia rei, vel ipsius confessione, aut alio modo legitimo fuerit manifestus (cum appellationis remedium, non ad defensionem iniquitatis, sed ad praesidium innocentiae sit institutum) non est prouocationi huiusmodi deferendum. Excessu quoque dubio existente, ne friuolae ap. diffugio, appellans iudicis processum impediatur, coram eodem probabilem causam appellationis exponat: talem videlicet, quae si foret probata, deberet legitima reputari, & tunc si habuerit aduersarium (infra terminum, secundum locorum distantiam, & temporis qualitatem, & naturam negotii ab eodem iudice moderandum) appel. causam prosequatur; quam si prosequi non curauerit, ex tunc ipse iudex, appel. non obst. procedat. Nullo autem aduersario comparente, tunc iudex ex suo procedat officio. Appellationis causa coram superiore iudice probata, superior suae iurisdictionis officium exequat. Sed si appellans in eius probatione defecerit, ad eum à quo ipsum appellasse malitiose constiterit, remittatur. **C**eterum has duas constitutiones praemissas volumus ad regulares extendi, contra suas obseruantias speciales.

Nota.

De Alienatione rei litigiosa. CAP. XVII.

EX summa iuris. Plerumque vero accidit, ut rem de qua controuersiam metuit quis, dolo alienet, id est in alium transferat, ut iudicium mutet, aut euitet; & tunc dicitur alienatio fieri causa mutandi iudicij. Ideo autem dixi de qua controuersiam metuit, quia si lis vel controuersia iam coepta fuerit, subiacet vitio litigiosi & interdicatur alienatio;

A potro siue proprietatem, siue possessionem quis alienet, hoc interdictum locum habet de poena alienationis, scilicet ut teneatur ad interesse illi cuius erant poena vero illius qui suscipit est, ut & teneatur, & conueniri possit de illa re, sicut alienator. Quandoque vero non habet locum hoc interdictum, ut si ille qui rem alienauit, ea carere quam litigare maluit, vel si ob valetudinem, aut aetatem, aut propter necessarias occupationes, litem in alium transtulit; vel etiam si rem alienauit, & recuperauit.

Quid de eo qui metu litis vel litis inchoatae alienat.

Extra. 1. de alienatione facta mutandi iudicij causa. Alex. 3. Ex quorundam relatione accepimus. Quod cum aliqui à nobis litteras commissionis impetrant, aduersarij (ut mandatum nostrum eludant) antequam litterae ad iudices perueniant, vel postea priusquam citentur ab eis, in vocem appellationis prorumpunt, & infra. Nos igitur contra praedictam caliditatem & versutiam providere volentes: Mandamus quatenus si aduersarij eorum pro euacuando mandato nostro taliter appellauerunt, aut de possessione, de qua controuersia vertitur, commutationem fecerint; Vel se malitiose duxerint absentandos, eos qui in possessionem se ingesserunt, app. cess. cogatis sub nostro examine, iuris aequitati parere.

Gregorius 9. Abb. Nicola. & Decan. Furnen. Ex parte Scabinorum Hipretis fuit propositum, quod inter laicos illius loci quaestionibus emergentibus dirimendis per iudicium saeculare, quidam clerici sibi dono vel pretio ab aliquibus laicorum ipsorum cedi faciunt actiones, ut ad ecclesiasticum forum aduersarios trahant, & praedam ex huiusmodi commercio assequantur, & infra. Cum igitur cessiones & emptiones litium legitime prohibeant sanctiones, ita quod iactura causae afficiant illos, qui sibi patrocinium taliter aduocare potentiorum praesumunt; & ex eo etiam sint odiosae, quod ex fonte cupiditatis videntur procedere: Mandamus quatenus clericos memoratos à praesumptione huiusmodi per cen. eccl. compescatis.

Non licet adire aut emere litem.

Ex 2. ff. De alienatione mutandi iudicij causa facta. Gaius. Omnibus modis proconsul id agat, ne cuius deterior causa fiat ex alieno facto. Et cum intelligit iudiciorum exitum interdum duriorē nobis constitui, opposito nobis alio aduersario, in eam quoque rem prospiciat, ut si quis alienando rem, alium nobis aduersarium suo loco substituerit, idque data opera in fraudem fecerit nostram, tanti nobis actione in factum tenetur quanti nostra intersit alium aduersarium nos non habuisse. Itaque si alterius provinciae hominem, aut potentiorē nobis opposuerit aduersarium, tenebitur.

Ad quid teneatur qui litem in alium aduersario potentiorē transfert.

Vlpia. Item fieri potest, ut sine dolo malo quidem, possidere desierit, verum iudicij mutandi causa id fiat. Sunt & alia complura talia, potest autem quis dolo malo desinere possidere, nec tamen mutandi iudicij causa fecisse, nec hoc edicto tenebitur, neque enim alienat, qui dumtaxat omittit possessionem: Non tamen eius factum improbat praetor, qui tanti habuit re carere, ne propter eam sapius litigaret: Haec verecunda cogitatio eius qui lites execratur, non est vituperanda, sed eius dumtaxat, qui cum rem habere vult, litem ad alium transferat, ut molestum aduersarium pro se subijciat. **P**edius non solum ad dominij translationem hoc edictum pertinere ait, verum ad possessionis quoque. Alioquin cum quo in rem agebatur inquit, si possessione cessit, non tenebitur. Si quis autem ob valetudinem, aut aetatem, aut occupationes necessarias, litem in alium transtulerit, in ea causa non est ut hoc edicto teneatur, cum in hoc edicto doli mali fiat mentio. Haec actio in id quod interest competit, si dolo malo fiet alienatio.

Quid de eo qui mutandi iudicij causa cessit ad alios transferre.

De rei confessione.

C A P. XVIII.

EX summa iuris. Quod si forte veniat reus ad iudicium, & confiteatur, Dicit lex, quod in confitente nullæ sunt partes iudicis, quod subaudi in cognoscendo; nihilominus tamen condemnabit eum iudex per sententiam. Reo quidem in iudicio confitente, actor exoneratur probatione. Ad hoc tamen ut alicui confessio sua præiudicet, exiguntur plura, quæ notantur his versibus.

Maiores, sponte, sciens, contra se, ubi ius sit, & hostis: Ne ius, lis, certum, fauor, aut natura repugnet.

Maiores inquam, quoniam impuberi confessio sua non præiudicat. Sciens autem, quia confitenti per errorem facti non nocet usque ad sententiam, sed post. Item ubi ius sit; quia facta extra ius, id est lite nondum contest. etiam coram iudice suo, non præiudicat. Fallit tamen hoc in quibusdam casibus, ut quando queritur an aliquis sit hæres, pro qua parte sit hæres, & huiusmodi. Item ubi sit & hostis, id est aduersarius, vel eius procurator; quia si eo absente & ignorante ab eo confessio fiat, non præiudicat. Non enim solet quis absenti condemnari. Ne ius repugnet. Ideo dicitur, quia confessio iuri contraria non præiudicat; ut si confiteatur illum esse seruum meum, qui de iure hoc esse non potest, vel me contraxisse matrimonium, sed ad tempus. Item ne lis repugnet, quoniam ad hoc ut confessio præiudicet, necesse est ut fiat de re, de qua cum alio lis est, id est actio; ut si confessus sum me interfecisse illum quem alius interfecit; vel seruum meum esse, qui est alterius. Nam si confiteatur me occidisse eum qui uiuit, nihil obest. Certum quoque, quia confessionem oportet esse de certa re. Ne fauor repugnet, scilicet matrimonii, vel libertatis. In his enim confessio non statim præiudicat, id est nisi quis in ea persistat. Item ne natura repugnet, quia si confiteor illum esse filium meum, qui maioris ætatis est quam ego, non præiudicat mihi. Hæc de confitentibus; præcedente interrogatione iudicis, vel alterius partis. Si autem interrogatus à iudice reus nolit respondere, perinde est ac si contra se confessus esset quod asserbat aduersarius. Idem quoque est si obscure respondeat, ut interrogantem incertum dimittat.

Ex. ff. 42. lib. de confessis. Paulus Confessus pro iudicato est, qui quodammodo sua sententia damnatur. Vlpianus: Non fatetur qui errat, nisi ius ignorauit. Iul. iur. Confessum se certum debere legatum, omnino damnandum; & si in rerum natura res non sit, & iam à natura recessit, ita tamen ut in æstimatione eius damnetur, quia confessus pro iudicato habetur. Idem si is cum quo lege Aquilia agitur, confessus est seruum occidisse, licet non occiderit, si tamen occisus homo sit, ex confessione tenetur. Certum confessus pro iudicato erit, incertum non erit, Paulus non omni modo confessus, condemnari debet rei nomine, quæ an in rerum natura est, etiam incertum sit.

Extra 2. de confess. Clemens 3. Eos quorum suggestione scelus homicidii se præbiter perpetrasse proponit, nisi aliis modis verum esse constiterit, nulli censemus pœnæ subdendos; quia secundum vtriusque iuris statuta, de se confessi, super aliorum conscientijs interrogari non debent. Crimine læsæ maiestatis excepto, de reatu proprio confitentis, Periculosa confessio, non est aduersus quemlibet admittenda. Si tamen eos infamia huiusmodi laborare cognoueris, singulis eorum, adiunctis tribus socijs sui ordinis, purgationem indicas.

De Libelli oblatione.

C A P. XIX.

EX summa iuris. Si vero reus veniat, & velit contendere tunc debet ei dari libellus, quem etiam

A reus petere solet, ut sciat super quo debeat respondere: & est libellus duplex, scilicet conquestionis qui dicitur conquestionalis, & datur in causis ciuilibus: Et accusationis, qui dicitur libellus inscriptionis, & datur in criminalibus. Est autem libellus, breuis petitio in scriptis redacta, rem, causam, & intentionem continens proponens. Et quod dico rem intelligas generaliter, siue agatur in rem, siue agatur in personam. Item debet continere libellus factum, ut bene narretur quare es obligatus, puta quia vendidisti, vel quia mutuo sibi dedisti; & hoc uoco causam siue obligationem. Item debet continere secundum iura ciuilia actionem ex illa obligatione descendente: sed secundum iura canonica sufficit narrare factum, & causam exprimere quare petat id quod petit. Debet etiam continere nomen agentis, & illius contra quem agitur. Item nomen iudicis, & diem dati libelli, mensem & annum incarnationis domini.

Vnde ita concipias libellum. Vobis domine. P. Ar. de Belu. Conqueror ego Pe. de magistro Alberto, cui vendidi codicem unum pro centum li. quas peto ab eo mihi persolui. Vnde peto ipsum in dictam pecuniam condemnari, & per vos ad solutionem compelli. Protestantur etiam quidam de expensis factis & faciendis in lite. Petunt etiam quidam damna quæ incurrerunt propter hoc; & sic in scriptis debet offerri reo, vel iudici ut ei det. Et debet assignare iudex terminum non minus 30. dierum secundum iura reo, ut deliberet an cedat, an contendat. Moderantur tamen hodie iudices, pro qualitate personarum & factorum, inducias memoratas. Si agatur autem in rem, potest sic formari libellus. Peto ego magister Pe. à magistro Alberto domum unam, quam dico meam, sitam in tali loco, cui roboret uia publica. In interdicto recuperationis possessionis libellus sic concipitur. Ego H. conqueror de N. qui talis rei possessionem mihi uolenter abstulit; unde peto rem meam restitui. In interdicto vero retinendæ pos. sic. Ego H. conqueror de N. qui impetit me in possessione mea. In interdicto ad adipiscendum pos. sic. Ego H. peto possessionem talis rei à N.

Effectus libelli est, ut actionem annalem perpetuet: Item ut faciat rem litigiosam, secuta conuentione per executores. Item oblato libello, secutaque conuentione executoris, interrumpitur præscriptio. In summa uero nota, quod si litteris Papæ, per quas committitur res, exprimat ut exemplum eorum mittatur aduersæ parti quæ citatur, vice libelli fungetur, tolletque partibus inducias de liberatorias.

Ex. ff. lib. 2. de edendo, Vlpianus. Qua quisque actione agere uult, prius eam edere debet. Nā æquissimum uidetur, eum qui acturus est, edere actionem; ut proinde sciat reus, utrum cedere, an contendere ultra debeat. Et si contendendum putat, veniat instructus ad agendum, cognita actione qua conueniatur. Edere autem est etiam copiam describendi facere, vel in libello complecti, & dare vel dictare. Eum quoque edere Labeo ait, qui producit aduersarium suum ad alium, & demonstrat quid dicturus est, vel id dicendo quo uti velit. Editiones sine die & consule fieri debent, ne quid excogitetur edito die, vel consule, & prolato die fiat. Diem autem & consulem excipit prætor, quo instrumentum conscriptum est, non in quam solutio concepta est. Nam dies solutionis, sicoti summa pars est stipulationis. Rationes enim cum die & consule edi debent, quoniam accepta & data non alias possunt apparere, nisi dies & consul fuerit editus. Edenda sunt omnia quæ quis apud iudicem editurus est, non tamen ita ut instrumenta quibus quis usus est compellatur edere. Edere non uidetur, qui stipulationem totam non edidit. Eis qui ob ætatem, vel rusticitatem, vel ob sexum lapsi, non ediderunt, ex alia iusta causa subuenitur. Idem. Edere autem est, vel dictare, vel tradere libellum, vel codicem proferre.

Quid libellus & quomplex.

Forma libelli

Quisnam libelli effectus.

Qui uult litigare debet prius actionem suam edere.

Quid sit edere.

De Spoliatorum restitutione.

C A P. X X.

EX *summa iuris.* Quoniam autem expoliati statim in iudicio restitutionem petere solent, quando facienda sit videamus: multum enim refert an aliquis sit expoliatus a iudice suo, an non suo. Similiter an ordine iudiciario seruato, an non: Nam si ordine non seruato, statim restitendus est. Excipiuntur autem casus in quibus cessat restitutio. Cessat enim in eo qui sedem apostolicam occupat: Nam si expellatur, non competit ei restitutio. Item si petenti restitutionem opponatur spoliatio, non obtinebit restitutionem, nisi prius eam faciat spoliatio. Item cessat restitutio, si scandalum oriatur ex ea. Item si opponatur excommunicatio; quoniam excommunicatus non habet personam standi in iudicio. Item si opponatur renuntiatio spontanea in manu iudicis sui facta. Item si mulier a viro repulsa committat fornicationem, non poterit petere restitutionem. Vel si vir vxore sua spoliatur, & de viri seuitia timeatur. In *summa* vero nota, quod nullus iniuste spoliatus potest accusari, super illo vel alio crimine ante restitutionem, ab ipso spoliatore: ab alio vero posset, quia res inter alios acta, aliis non preiudicat.

Spoliatus ordine non seruato, restitendus est.

Quando cessat restitutio spoliati.

Quid restituenda spoliato.

Spoliator non potest ante restitutionem spoliatum accusare.

Res ablata restitui debet cum fructibus quos inde spoliatus potuit percipisse.

Item nota, quod non omnia ablata spoliato restituenda sunt eo loco vnde sunt ablata; hoc tamen, si placuerit spoliato faciendum est, cum id eius fauore sit introductum. Item restituendi sunt omnes fructus quos percepit violentus, & quos percepisse potuisset is qui deiectus est, si ei possidere licuisset. Et probata spoliatione, super damnis statim Sacramento spoliatis tamen cum iudicis taxatione. Possunt autem petere restitutionem illi qui de possessione expelluntur, quoniam illi naturali possessione priuantur. Item illi quorum fundus occupatur, vel ecclesia. Et cum venerint ad eam non admittantur, quia civili possessione priuantur.

Extra 2. de rest. spoli. Alex. 3. Solcite cures perquirere quo tempore B. renunciauerit ecclesie, & si constiterit eum spoliatum, cum eidem ecclesie renunciauit, contra eum, testes alterius partis de iuramento & renuntiatione sponte facta, antequam restitutus fuerit, non admittas: quia non est verisimile quod sponte iuri suo renunciauerit, qui renunciat spoliatus: sed testes eiusdem H. quibus intendit se probare quod violenter predicta ecclesia fuerit spoliatus, dummodo idonei sint, recipere non postonas. *Celestinus 3.* Grauius nos querela, *Et infra.* Mandamus si vobis constiterit de premissis, predictum Archi. ablata prenominati monasterij fratribus cum integritate restituere, damnaque plenarie resarcire, & de illatis iniuriis competenter satisfacere compellatis. Prout iuri, ut non tantum fructus a nouo & violento possessore perceptos, sed quos etiam, si eis possidere fuisset licitum, possessores veteres percepissent, reddi faciatis eisdem. *Innocen. 3. in c. Olim.* Inanis est actio quam inopia debitoris excludit. Item in *concl. gene.* Saepe contingit quod spoliatus, per spoliatorem in alium re translata, dum aduersus possessorem non subuenitur per restitutionis beneficium spoliato, commodo possessionis amisso, propter difficultatem probationum iuris, proprietatis amittit effectum. Vnde non obstante iuris ciuilibus rigore, sancimus, ut si quis de cetero scienter rem talem receperit, cum spoliatori quasi succedat in vitium (eo quod non multum inter sit quoad periculum animae, iniuste detinere, ac inuadere alienum) contra possessorem huiusmodi, spoliato per restitutionis beneficium succurratur.

Quid cuique faciendum sit ante litem.

C A P. X X I.

GRATIANVS *causa 3. q. 1.* Quod autem restitutio quibuslibet danda sit, multis auctoritatibus

A probatur. At enim Fabianus Papa. Episcopi si a proprijs sedibus, aut ecclesijs, sine auctoritate Romani pontificis expulsi fuerint, antequam ad synodum vocentur, proprius locus, & sua omnia eis reintegranda sunt: nulla enim ratio sinit, dum ad tempus, eorum bona, vel ecclesie, atque res ab æmulis, aut a quibuscunque detinentur, vt aliquid illis obijci debeat, nec quicquam potest eis quilibet maiorum vel minorum obijcere, dum suis ecclesijs, vel rebus, vel potestatibus carent. Patet ergo quod expoliati prius sunt presentialiter restituendi, quam ad causam vocandi.

Episcopi spoliati ante accusationem sunt restituendi.

Sed obiicitur: vbi non fuit legitima institutio, ibi nec potest esse restitutio. Illi ergo quorum electio vitiosa est, vel qui a clero non sunt electi, vel a populo expetiti, vel qui per simoniam irreperant, non sunt habendi inter episcopos; & ideo si a sedibus quas tenere videbantur expulsi fuerint, non possunt restitutionem petere antequam vocentur ad causam. Sed hoc in eo casu tantum intelligitur, in quo Apostolica sedes per violentiam occupatur; quo casu iudex non inuenitur, cuius officio ille apostaticus possit excludi. In alijs autem locum non habet, cum violenta possessio, nisi per iudicis sententiam, violento detentatori, alias detractori, detrahi non possit. Si autem verus dominus bello non continuato, sed reuocato, vti illum de possessione eiecerit, iudicis auctoritate prædioni possessionem restituet.

Obiicitur.

Solutio.

Extra 2. de rest. spoliatorum. Alex. 3. Vercellen. episcopo. Cum quis dicit se de possessione violenter eiectum, & aduersarius dicit eum non fuisse canonicè institutum: Respondemus, prius de violenta eiectione, quam de canonica institutione agi debere: quia prædo etiam est secundum rigorem iuris restituendus. *Idem Oxonien. Episcopo.* Item cum quis dicit se de possessione violenter eiectum, vel aduersarium clam possessionem intrasse; & aduersarius crimen ei obijcit, vt eum a sua intentione repellat; non occurrit nobis quod illius obiectio admitti debeat, vel principalis causæ propter hoc executio retardari: quoniam criminaliter contra eum ante restitutionem agere non potest, cum præsumatur eius existere inimicus.

Idem Cantu. Archiepiscopo. Conquerente nobis, R. clerico accepimus, quod ipsum ecclesia de Vuerfort, sine iudicio spoliasti; quia vero iam non decet honestatem tuam, clericos tuæ iurisdictionis, sine manifesta causa & rationabili, suis beneficijs spoliare, quibus teneris paterna provisione consalere: Mandamus quatenus si est ita, predicto clerico præfatam ecclesiam cum redditibus inde perceptis restituas, & in pace eam possidere permittas. Restitutione autem facta, siquid aduersus eum super præscripta ecclesia proponere volueris, coram Oxon. episcopo delegato a nobis, per te, vel sufficientem responsalem tuum, cum eodem R. ordine iudiciario poteris experiri. *Idem in capit. cum venissent.* Is possidet cuius nomine possidetur.

Non est procedendum contra spoliatum ante restitutionem.

Is possidet cuius nomine possidetur.

Verum pendente lite divorij, mulier viro restituenda sit.

C A P. X X I I.

EXTRA 1. de rest. spol. *Lucius 3.* Cum C. miles, B. sibi matrimonio copulasset, & maritali affectione pertractans, ex ipsa filiam suscepisset, sine iudicio ecclesie a se remouit eandem, & de accusando super consanguinitate matrimonio, litteras remoto appellationis obstaculo, impetrauit ad iudices, eum autem priusquam a iudicibus mulier citaretur, per diocesana episcopum virum sibi restitui petuisset, & ob hoc ad nos proprium nuncium destinasset: Demum coram præfatis iudicibus constituta, modo per se, modo per procuratorem, ante ipsius causæ ingressum, & post, virum sibi restitui postulabat. Iudices vero re-

Verum pendente lite est restituenda.

stitutione

stitutione negata (quod fieri non debuit) in principali procedere voluerunt. Vnde ipsa nostram audientiam appellauit, & infra. Mandamus quatenus si est ita, mulieri vitam restitui faciatis, quæ post ap. ipsius facta sunt, in irritam reuocantes. Postmodum causam super matrimonio audiat, & sine canonico terminetis.

Innocen. 3. Bituricensi Archiepiscopo. Vtrum quando aliquis consanguinitatis gradus obijcitur, in quo sedes ap. dispensare non potest, nec etiam consuevit; & probationes promptæ sunt & paratæ, indulgentia sit restitutio, an deneganda? & infra. Sanè circa solutionem quæstionis propositæ diuersæ sunt sententiæ. Porro cum mulier quæ consanguinitatis habet notitiam præsertim in gradibus quos lex diuina prohibuit, non possit huiusmodi viro sine mortali peccato carnaliter commisceri (quoniã omne quod non est ex fide peccatum est, & quicquid sit contra conscientiam ædificat ad gehennam) frustra in tali casu adiudicaretur restitutio spoliato, cum illa contra Deum non debeat in hoc iudicio obedire, sed potius excommunicationem humiliter sustinere. Sicque difficultas occurreret quasi perplexa; quia propter sententiã oporteret eam reddere debitum, & propter conscientiam reddere non deberet, vnde contingeret eos grauitè impediri, & vtrique laqueus pararetur; cum inter se carnaliter coniungi non possent, nec alter alteri matrimonialiter copulari.

Propterea melius videtur, quod cum opponitur consanguinitas, præsertim in gradibus diuina lege prohibitis, & probationes offeruntur in continenti paratæ, in ceteris quod sit adiudicanda restitutio. Sed ad maiorem cautelam, iuramento recepto quod talis obiectio malitiose non fiat, solum quoad commixtionem carnalem (maxime si fama consentit) est restitutio differenda, donec auditis probationibus & discussis, causa sine diffugio terminetur. Cum vtrique sit melius taliter expediri, quàm manere aliter impeditos. Quod si non habeat in continenti probationes paratas, sed dilationes expetat longiores, quia præsumitur contra eam, quæ sine iudicio ecclesiæ sua temeritate tantum recessit à viro, ad restitutionem plenariam ecclesiastica debet censura compelli. Quæ tamen ipsa, thori negando consortium, debet humiliter tolerare, donec probationes offerat præparatas, & tunc absolute petita, secundum formam ecclesiæ absoluat. Sed antequam fiat illi mandatum, sub debito iuramenti, receptis probationibus procedatur, quemadmodum est præmissum. Si vero tanta sit viri scuitia, vt mulieri trepidanti non possit sufficiens securitas prouideri, non solum non debet illi restitui, sed ab eo potius amoueri. Alioquin si fieri potest, sufficienti securitate prouisa, pro facto videtur coniunx ante causæ cognitionem restituenda marito.

De Inducijs petendis post restitutionem.

C A P. XXIII.

GRATIANS supra q. 2. De inducijs autem post restitutionem præstandis, & quo spatio temporis concedendæ sint, scribit Ioannes Papa dicens. Quanto tempore expoliati vel expulsi esse videbantur, antequam ad synodum conuocentur, sub eodem temporis spatio eis induciæ indulgeantur. Item Stephanus Papa quintus Gerardo Leodicensi. Oportet vero vt primum nos tam de inualis ciuitatibus, & monasterijs, & mansis, quàm & de reliquis generaliter rebus, retinere faciatis: quia nec nudi contendere, nec inermes inimicis nos debemus opponere. Item Gelasius Papa. Eiectis episcopis vel expoliatis, post integram restitutionem, annuiter faciat induciæ, vel 6. mensium indulgentiæ sunt. Item Felix Papa in cap. Si episcopus. Si episcopus male viuendo facultates ecclesiæ dilperdit, ab eius patrimonio, quousque de dilapidatione reum ecclesiasticarum cognoscatur, submouendus

est; exemplo tutorum & curatorum, qui dum fuerint suspecti, à tutela vel cura remouentur, donec de suspicionem cognoscitur. Eadem q. 3. Quod vero post vocationem venienti ad iudicium induciæ negandæ non sunt, Felix Papa testatur. Quidam enim ait, ad repellenda inimicorum improborum machinamenta, & suas preparandas responsiones, & testes confirmandos, & consilia episcoporum atque amicorum querenda, annum & 6. menses mandauerunt concedi, quidam autem annum, in quo plurimi concordant. Minus vero quam sex menses non reperi; quia & laicis hæc indulta sunt, quanto magis Domini sacerdotibus.

De Mutuis petitionibus, vel reconuentionibus.

C A P. XXIII.

EX summa iuris. Sæpe vero fiunt petitiones mutuz, quæ debent fieri coram eodem iudice, debetque libellus porrigi statim, porrecto super principali, & insimul tractari, vnicaque sententia terminari. Si tamen separentur tenet sententia. Forma reconuentionis assumpta fuit; vnde dicitur quod conuentus ab alio, si vicissim illum puliare vult, statim potest, quod non licet nisi apud eundem iudicem. Et potest reconuentionis fieri de civili quolibet incidenti. Cessat autem reconuentionis in præiudicialibus actionibus, vt si ego velim agere restitutorio iudicio, & tu velis quæstionem proprietatis instituire, non potes: quia quæstio mea præiudicialis est, & prius tractari debet quam tua. Item cessat in actione criminali concurrente cum civili; non enim potest reconuentionis taliter fieri. Cessat in excommunicato, qui potest conueniri, sed conuenire non potest, & ideo neque reconuenire. In arbitrio quoque cessat, vt dictum est supra. In summa vero nota, quod conuentus super vna actione, potest aduersarium pluribus actionibus reconuenire. Item conuentus super 10. potest reconuenire super 20. Et dicunt quidam, quod reconuentionis fieri potest vsque ad sententiam. Alij vero quod statim, nec habebit locum si differatur vsque ad lit. contestationem. Sed prima opinio verior. Eodem autem modo procedendum est in reconuentione, sicut in conuentione. Quod autem dixi coram eodem iudice, intellige de causa de qua posset ille iudex cognoscere. Nam si coram laico conuentus velit de spirituali causa reconuenire, non potest laicus eam tractare. Pæna vero actoris respondere nolentis est, vt non respondeatur ei. Hæc autem obseruanda sunt, siue sit iudex ordinarius, siue delegatus; nam etsi delegatus sit, poterit in eodem iudicio de vtraque quæstione cognoscere, sine appellationis remedio. Extra 2. de mutuis petitionibus Celestinus 3. Consulisti nos vt cum causa appellatione remota committitur, & reus coram eodem iudice actorem reconuenit, & actor super reconuentione appellationem obtentam interponat, an sit appel. huiusmodi deferendum. Nos vero ita sentimus, quod cum actoris & rei eadè sit conditio, & vno eodemque iure, circa appellationis remedium, debeat vterque ceteri: Sicut desiderat actor, vt sibi iuxta mandatoris rescriptum fiat iustitia appellationis reconuentioni, ita eodem modo debet reconuentioni in sua iustitia respondere?

De Ordine cognitionum in diuersis quæstionibus, siue petitionibus.

C A P. XXV.

QVONIAM autem frequenter in iudicijs plures veniunt quæstiones, de qua prius agendum sit videamus. Quando quidem proponuntur plures ab vna & eadem parte, tunc est in eius arbitrio qui proponit, quam illarum prius prosequatur, nisi altera incidens fuerit, vel nisi vna pendeat ex altera vt si à

Inducia ad minimum debent esse sex mensium.

In quibus causis cesset reconuentionis.

Reconuentionis fieri potest vsque ad sententiã & potest fieri coram eodem iudice, modo sit in causa de qua potest cognoscere.

Appellationi reconuentioni non est deferendum.

Qua causa prius tractanda quando ab eadem parte plures proponuntur, & quando à diuersis.

possessore hereditatis Titii petam hereditatem, & A
mutuum quod dedi Titio, prius oportet me heredi-
tatem petere, ut ita liqueat, an mutuum petere pos-
sim. Possunt etiam plures, gratia diminuendarum li-
tium, insimul tractari.

Quando vero proponuntur à diuersis, si quidem
ambæ civiles sint, insimul tractabuntur, quoniam in
illis habet locum reconuentio. Ille tamen prius li-
bellam porriget, & litem contestabitur, qui prius ad
iudicium prouocauerit; iuxta regulam illam. *Qui prior
appellat, prior agat.* Fallit hoc in actionibus, quæ sui na-
tura præcedunt alias; ut quæstio possessionis præce-
dit quæstionem proprietatis, ut si actor agat possessio-
riè, reus non poterit agere petitoriè. *Item* in præjudi-
cialibus actionibus, ut si tu petas à me 10. & ego di-
cam te seruum meum esse, vel filium in potestate
mea existentem. *Item* si à reo inferatur alia quæstio in
modum exceptionis, illa prius tractabitur. *Item* fallit
hoc in quæstione criminali, concurrente in civili ex
diuersis partibus, prius enim tractanda est criminalis.

Si vero sunt ambæ criminales, similiter obtinet
regula præmissa. *Qui prior appellat, &c.* Fallit tamen
hoc si prior instituat quæstionem de minori crimine,
& secundus de maiori. *Item* si primus iniuriam suam
non prosequatur, & secundus prosequitur. *Item*
in crimine derogatorio, ut si dicas quod vendiderim
seruum tuum, & ego dicam occidisse te illum ante
tempus illud quo me dicis eum vendidisse. Fallit eti-
am ubi civilis quæstio præjudicialis criminalis con-
currit cum quæstione criminali, prius enim tractabi-
tur civilis, quæ est præjudicialis criminalis, ut si velis
me accusare criminis, & ego dicam te seruum meum;
prius cognoscetur civilis quæstio: quoniam illa pro-
bata, perimitur quæstio criminalis, cum non liceat
seruis dominum accusare. *Item* si vna fuerit incidens,
altera principalis, incidens semper primo tractabitur.

Extra 2. de ordine cognitionum, Celestinus 3. Cum ex-
ceptione probata principalis quæstio perimatur, ante
est cognoscendum de ipsa, quam ad diffinitionis arti-
culum procedatur. *Greg. 9.* Super spoliationis quæ-
stione si eum reconueniat, audiendus: cum restitutio-
nis petitio, in hoc priuilegiata cognoscatur, ut ipsam
intentans, non cogatur ante restitutionem spoliatori-
bus respondere; quamquam ab agendo, spoliatione
ab eis in modum exceptionis opposita, repellatur.

De Plus iusto petentibus.

C A P. XXVI.

IVSTINIANVS *ubi supra lib. 4.* Si quis autem agens,
in intentione sua plus complexus fuerit quam ad
eum pertineret, causa cadebat, id est rem amittebat;
nec facile in integrum restituebatur à prætore, nisi
minor 25. annis, aut iuuentute lapsus, & ubi tam ma-
gna causa iusti erroris interueniebat, ut etiam con-
stantissimus quis labi posset. Plus autem quatuor
modis petitur, re, tempore, loco, & causa. *Re,* ut si
quis pro 10. aureis qui ei debentur, 20. petat. Aut
si is cui pars debetur, totum petat. *Tempore,* ut qui
ante diem præfixam, vel ante conditionem petierit.
Sicut enim qui tardius soluit quam debuit, minus
soluere intelligitur; ita qui præmaturè petit, plus pe-
tere videtur. *Loco* ut cum quis quod certo loco sol-
uendum est, alio loco petit: auferre enim nititur uti-
litatem loci, quæ utilitas in mercibus maxime inueni-
tur, ut in vino, oleo, frumento, & huiusmodi; quæ
per diuersas regiones diuersa habent pretia. Causa, ut
si quis ita stipulatus sit, Hominem Stichum se dare,
aut 10. aureos, & ille alterutrum petat, veluti homi-
nem tantum, aut 10. aureos tantum. In hac autem
petitione electio tollitur promissori, & eo modo peti-
tor conditionem suam meliorem facit, aduersarij de-
terioriorem. Vel si quis generaliter hominem spondeat,
aut vinum, aut purpuram; & ille cui spondetur spe-
cialiter petat Stichum hominem, vel vinum campa-

In quibus
causis prius
litem conte-
stabitur vs-
conuenior.

Qua causa
prius tracta-
da in crimi-
nalibus.

De incidenti
prius est a-
gendum, ut
etiam de ex-
ceptione, &
spoliationis
quæstione.

Qui plus pe-
tunt quam
eis debentur,
cadunt cau-
sa; plus au-
tem quatuor
modis peti-
tur.

num, purpuram Tyriam: quin etiam licet vilissimū m
sit quod quis petit, tamen plus petere intelligitur,
quia sæpe accidit ut promissori facilius sit illud sol-
uere quod maioris est pretij. Zenonis autem & no-
stra constitutio iudicat, quod si quid quantitate, vel
alio modo plus petitum fuerit, si quid forte damni
ex hac causa acciderit, ei in sportulis contra quem
petitum fuerit, condemnatione triplici punietur.

Ex summa iuris. De quatuor modis quibus plus *Pena plus*
debito petitur, versus iste formatur. *Plus petitur causa,* petentis quo
tempore, reque, loco. *Pena* vero plus petentis, hoc est *si.*
ille qui plus petit re, si perseueret in petitione, cadit
à toto debito. Ei vero qui plus petit tempore, indu-
ciæ temporis in pœnam duplicantur, & expensas res-
tituet. Qui autem loco vel causa plus petit, omne
damnum restituet quod inde reus percepit. Denique
si probetur per testes actori quod plus petierit, præ-
dictas pœnas patietur. Si vero probetur iuramento
delato, vel per confessionem actoris, euacuabitur
tantum summa falso adiecta. *Extra 2. de plus petitio.*
Greg. 9. Punietur impunitas plus petentium, si super
petitione sua duxerint in iudicio persistendum, ita
quod qui re petunt amplius sine causa, in expensis ad-
uersarij condemnantur. Qui autem plus loco, ad in-
teresse tenentur, pro eo quod utilitas adimitur debi-
toribus, quam haberent, si statuto loco soluisset.
Ei vero à quo amplius tempore petitur induciæ
duplicantur, nec litem excipiet, nisi ei soluantur
expensæ.

De Minus petentibus, vel in petendo errantibus.

C A P. XXVII.

IVSTINIANVS *ubi supra 4. lib.* Si vero in inten-
tione sua minus complexus fuerit actor quam ad
eum pertinet, sine periculo agit: in reliquum enim
nihilominus iudex aduersarium in eodem iudicio cõ-
demnat. *Ex constitutione Zenonis.* Si autem aliud pro
alio intendit, nihil eum periclitari placet. Sed in eo-
dem iudicio, cognita veritate, errorem suum corri-
gere permittimus, velut si Stichum hominem petere
debeat, & heredem petat: aut si quis ex testamento
dari oportere intendat, quod ex stipulatu ei debetur.
Eum qui creditoribus suis bonis cessit, si postea ali-
quid adquisierit quod idoneum emolumentum ha-
beat, ex integro in id quod facere potest, creditores
cum eo experiuntur: Inhumanum enim erat spolia-
tum fortunis in solidum damnari. *glo.* Bene dixit, &
idoneum emolumentum habeat, nam si forte modicum sit
commodum, quod ad victum eius vix sufficiat, non
possunt hoc auferre creditores, quia amplius quam
semel cessio non fit. Sed hoc intellige de prioribus
creditoribus, nam si postea noui superveniunt, secun-
da cessio fit: siue cum seruis negotium gestum est, si-
ue cum his qui sunt in potestate parentis: in his vero
eadem iura seruantur. *Glo.* ferè dicit, quia filius fa-
milias potest personaliter conveniri. Exercitor ap-
pellatur is ad quem quotidianus vanus quæstus per-
tinet. Qui negotiationibus præponuntur institores
vocantur.

De Quæstione vel causa possessionis & proprietatis.

C A P. XXVIII.

EX summa iuris. Sciendum vero quod aliquando
mouetur quæstio proprietatis, aliquando quæ-
stio possessionis, & aliquando ambæ concurrent.
*Quæstio possessionis est, in qua de sola possessione controuer-
sia ventilatur. Quæstio vero proprietatis, in qua de sola
proprietate quaritur, id est de solo dominio, vel quali
dominio. Quæstio possessionis recuperandæ & ad-
piscendæ, ab vna & eadem parte possunt concurrere.
Ex diuersis autem partibus concurrere non possunt,
quia quæstio possessionis quæstioni proprietatis est
præjudicialis, quando ex diuersis partibus propo-
nuntur.*

Pena plus
petentis quo
si.

Qui minus
petit vel or-
rat, nihil
propterea de
de suo iure
perdit.

Qui cessit
bonis credi-
toribus suis,
postea si aliquid
adquisierit
quod idoneum
emolumentum
habeat, ex
integro in id
quod facere
potest, credi-
tores cum
eo experiuntur.

Quid quæ-
stio proprie-
tatis & pos-
sessionis, &
quomodo pos-
sunt concurrere.

nuncur. Item cum ego petam restitutionem, tu vero poteris inferre proprietatis quaestionem super illa re quam possides & detines, quaestio vero possessionis retinenda potest ex diuersis partibus concurrere, & non ab vna & eadem parte, sicut notauit Lau. Satisfacere concedi potest vbi quaestio possessionis retinenda mouetur, inter possidentem naturaliter ex vna, & possidentem ciuilitate ex alia; quod ille qui dicit se ciuilitate possidere, possit quaestionem proprietatis inferre, cum non detineat. Alius autem qui possidet & detinet, non possit: lex tamen vult quod nullo modo possint concurrere.

In summa vero nota, quod si is cui competeat possessio, instituat petitorium: poterit quaestionem proprietatis suspendere, & ad possessio redire, nisi iam esset conclusum in proprietatis quaestione: tunc enim non esset agendum possessio, nisi reus subtraxisset copiam probandi dominium auctori. In tali namque, vel in alio rationabili, tunc possit agi possessio. Item quando tractantur insimul istae quaestiones, licet praemittatur in pronuntiatione quaestio possessionis, praevalet tamen quaestio proprietatis.

Extra. 2. de causa proprietatis & poss. Celestinus 3. Interrogati fuimus, si iudices deputati, vt de possessione & proprietate agnoscant, grauibus partium sumptibus parcere cupientes, de vtraque commixtim audiant allegationes, pariter & testes admittant: Deinde prius audiant attestaciones de possessione, & pronuntient secundum tenorem illarum, vtrum licite hoc agatur. Nos autem cum hoc sit in iure ciuili expressum, quod licite possit fieri, respondemus.

Quod omnibus liceat debita repetere.

C A P V T X X I X .

Helinandus vbi supra. Equum est certe, vt quicquid alterius apud alteram sine causa deprehenditur, reuocetur. Quidquid autem nobis debetur, non propria auctoritate, sed publica, id est per iudicem persequi debemus. Equitati enim congruum est, vt priuatorum lites, publica actione dirimantur, & per magistratum effectui tradantur. Verbum autem debendi ita accipere debemus, vt non solum ea quae per actionem, vel per alia iura, quae hodie in actiones redacta sunt, debeantur; sed etiam illa quae iudicis officio tantum nobis praestanda sunt, velut per restitutiones. Porro indebiti verbo continetur illa persecutio, per quam non pecuniarum quid exigitur, sed publica vindicta desideratur. Indebitum autem dicitur quod omnino non debetur, id est neque naturali ratione, nec etiam ciuili iure, vel praetorio siue autem iuste, siue iniuste, res mea ad te peruenierit; equum est te teneri, non suffragante iusta causa ex qua eam tenere debeas.

Gratianus causa 14. q. 2. Quod autem clerici sua repetere non possunt, facile videtur posse probari. Ait enim dominus in euangelio. Si vis perfectus esse vende & vende omnia quae habes &c. quia ergo isti iter perfectionis arripiunt, non licet eis habere sua, multo ergo minus licet eis repetere; quia non debet repeti quod possidere non licet. Item si quis voluerit tunicam suam tollere da illi & pallium &c. Itē Apostolus in epistola ad Corinth. Secularia igitur iudicia si habueritis, omnino peccatum est in vobis. Vnde in Concl. Carthagi. 4. Episcopus nec provocatus, pro rebus transitorijs litiget.

His ita responderetur. Prohibetur perfectio in iudicio stare, captando lucrum, sed non evitanda damnum, vel aliter: Aliud est sua possidere, aliud communium procuratorem esse. Canonici non possident sua, quia res Deo oblatae non sunt alicuius. Vtuntur enim rebus ecclesiae, non vt suis, sed tanquam ad dispensandum sibi creditis. Sicut ergo isti non sua possident, ita nec repetunt, sed res ecclesiae quarum procuratorem gerunt. Similiter quod in iudicio prohibentur contendere, ita intelligendum est, vide-

licet, vt non sibi stent coram iudice, sed alijs. Alijs autem coram iudice astitisse, & pro eis iudicem interpellasse, nonnullos sanctorum legimus. Hi autem non sibi stant, sed pauperibus, quorum necessitatibus profutura repetunt; & ita non prohibentur stare coram iudice. Illud vero euangelij, Si quis abstulerit tibi tunicam &c. non praecipiens est, sed exhortans. Vnde Aug. ait. Quod debetur, etsi benigne remittitur, non tamen iniuste repetitur, peccat autem qui exigit ultra debitum. Instina. vbi supra 4. lib. Tribus autem modis quis a debitore suis rebus defraudatur: si latent bona eius ne veniuntur: Si cessionem bonorum fecerit: Si intra certum tempus non soluerit.

De Exceptionibus.

C A P . X X X .

Ex summa iuris. Adueniente vero termino, & res comparente, ac litigare volente, potest excipere contra illum qui petit, & contra libellum, & etiam contra iudicem. Et est exceptio actionis, intelligas large, vt sit etiam intentionis exclusio. Et nota quod exceptiones, aliae sunt peremptoriae, aliae dilatoriae. Item dilatoriae aliae sunt declinatoriae iudicij, aliae dilatoriae facti, siue communes. Declinatoriae iudicij sunt, quando excipitur contra iudicem, quod non est iudex; puta quia non valet rescriptum in quo datus est iudex, vel quia dico me non esse de iurisdictione eius. Dilatoriae causa sunt, cum reus dicit actorem excommunicatum, vel cum dicit nondum extare terminum solutionis, vel aliquid huiusmodi. Peremptoriae sunt, quae factum perimunt, & semper competunt, ante sententiam, vt factum de non petendo, & cum opponitur dolus auctori, vel quod metus causa, videlicet quod coegit me per metum sibi promittere aliquid, & nunc petit a me istud; obstat enim exceptio praedicta. Dilatoriae siue declinatoriae, ante lit. contest. possunt opponi, postea non, praeter excommunicationis exceptionem; illa enim semper proponitur. Peremptoriae vero, & ante litem contestatam, & post, possunt proponi, vsque ad definitivam sententiam, postea non regulariter. Et nota quod in qualibet exceptione reus efficitur actor quantum ad probationes.

Instina. vbi supra. Exceptio est auxilium contra legem inuentum, iure quidem ciuili invalidum, naturali vero plenam virtutem habens. Exceptionum alia perpetua & peremptoria: Alia temporalis & dilatoria. Primae sunt quae semper agentibus obstant, & semper rem de qua agitur perimunt, vt exceptio doli mali, vel quod metus causa factum est; & pacti conuenti, cum ita couenerit, ne omnino pecunia peteretur. Secundae sunt, quae ad tempus nocent, & temporis dilatione pereunt; qualis est pacti conuenti, cum ita conuenierit, ne intra certum tempus ageretur, vt intra quinquennium, quo tempore finito, nihil impedit actorem exequi. Replicatio est, per quam replicatur, & resoluitur ins exceptionis.

Regula iuris. Marcellus definit debitorem esse eum, qui nactus est exceptionem iustam, nec a naturali aequitate abhorrentem. Vlpianus. Cui vero datus actionem, eidem exceptionem competere multo magis dicimus, siue utilis, siue direta sit, cum effectu tantum. Extra. primo de ordine cognitionum. Clemens 3. Cum exceptione probata principalis quaestio perimatur, est ante cognoscendum de ipsa, quam ad diffinitionis articulum procedatur. Innocentius 3. in cap. cum dilectus. Si in modum exceptionis aliquod crimen testi obicitur, vt a testimonio repellatur, etsi crimen contra eum ciuilitate probatum fuerit, non igitur sibi poena indigitur ordinaria, sed eius duntaxat testimonio non credetur: quod ea ratione contingit, quoniam in ipsum accusatio non procedit, testes etiam quorum testimonium reprobatur, inter infames quasi ex falso testimonio non habentur.

Exceptio est multiplex.

Quid exceptio & quomplex.

Quid replicatio.

Prius agendum est de exceptionibus qua de causa principalis. Testis cuius testimonium in iudicio reprobatur, non est puniendus.

De His que vi vel metus causa sunt.

CAP. XXXI.

EX summa iuris. Quoniam autem exceptiones, ut dictum est, plerumque de vi, vel metu, vel dolo fiunt: dum scilicet actori, vel dolus malus, vel metus ab eo illatus opponitur, de his quoque dicendum est. Et primo de vi, vel metu. *Vis est maioris rei impetus cui resisti non potest. Metus autem est instantis, vel futuri periculi causa mentis trepidatio.* Et quoniam in talibus incidit coactio. Notandum est de coactione: Quod si quis compellatur ad id quod peccatum mortale est, ut ad iherificandum idolis, & hoc coactione absoluta, scilicet violenter eum trahendo, alias trahendo, & manus eius cum thuribulo super aram agitando; talis coactio excusat omnino. Si vero coactio sit conditionalis, non excusat nisi in parte: melius est enim omnia mala tolerare, quam peccato consentire. Porro si compellatur quis ad id quod non est mortale peccatum, sicut ad renunciandum rebus suis, & metus vel coactio talis sit quod in constantem virum cadere possit, ut est metus mortis, vel stupri, vel subuersionis status, vel cruciatus corporis, vel etiam ablationis rerum, excusat, & factum vel promissum irritum facit. Si vero sit modica vis vel metus, non excusat. *Item nota, quod si quis in metum incidat ex culpa sua, non excusatur, si tamen vim inferendam legitimo modo sibi timeat; sed si vim iniuriosam timeret, excusaretur, licet ex culpa sua in metum incidisset.*

Quid vis & metus.

Metus aut vis non excusat à peccato mortali, nisi sint absoluta coactio, bene tamen in alijs si sint notabile & iniuriosa.

Qui in isto metu intrant religionem & profitentur possunt licite exire.

Absoluta coactio excusat à peccato, metus autem non item.

Extra. 1. De his que vi, metusve causa sunt. Alex. 3. Cum quidam nobilis & potens M. uxorem suam suspectam haberet; Milites sui eius præcepto eam ad quandam syluam ducentes, euaginato gladio occidere voluerunt: sed tandem pietate ducti, sub tali conditione pepercerunt eidem, quod in monasterio de Collobijs habitum susciperet monachalem, & infra Episcopi vero missi à viro ut ei velum interponerent, quia iuuenis erat, & filium habebat paruulum, mutationem vitæ sui suspectam habentes, seorsum conuenerunt eandem, quæ rem patefaciens, quod mortis timore intrabat monasterium, proposuit ut inde quodcumque posset exiret; sed alter episcoporum, ut viri tyrannidi satisfacere videretur, velum imponere simulauit. Tandem viro de medio sublato, mulier de monasterio exiens, alium maritum accepit, quos Collicitanus Episcopus, ad instantiam sororum, vinculo excommunicationis astrinxit. & infra. Ideo mandamus, quatenus mulierem & virum, recepto Sacramento, quod nostro debeant stare mandato, excommunicationis vinculo absoluantur. Deinde tam mulierem, quam priorissam, & moniales, ante vestram præsentiam conuocantes, si legitime probatum fuerit, non timore mortis mulierem religionem intrasse; aut quod fecit, ratum postmodum habuisse, ipsam ad monasterium redire, & habitam depositum resumere, cen. ec. compellatis. *Idem.* Quæ metu & vi fiunt, de iure debent in irritum reuocari.

Clemens 3. Renunciatio facta ad laicorum terrorem, nisi forte per iuramentum, vel fide interposita sit consummata, non impedit quo minus qui renunciauit Ecclesie, ad cuius regimen prius erat electus, præficiatur. *Innocent. 3.* Distinguiamus vtrum is qui communicat excommunicatis, inuitus sit per coactionem attractus, aut per metum inductus. In primo casu talem non credimus excommunicatione teneri, cum magis pati quam agere conuincatur. In secundo, licet metus culpam attenuet, non tamen prorsus excludit, cum pro nullo metu debeat quis mortale peccatum incurere, excommunicationis labe credimus inquinari.

Iterum de eodem.

CAP. XXXII.

EXtra. 5. de regulis iuris. Gregorius septimus. Quod clarenter, aut per vim, vel alias illicitè introductum est, nulla debet stabilitate sustineri. *Iustinianus ubi supra.* Vis priuata est sine armis, vis publica cum armis. *Regula iuris.* Vani timoris iusta excusatio non est, nec vim facere videtur qui suo iure vitur.

Qua introducta per vim aut metum non sunt irrita.

Ex dige. 4. lib. Vlpianus lib. 11. ad ed. Ait prætor, quod metus causa gestum erit, ratum non habeo. Olim ita dicebatur, quod vi metusve causa; vis enim fiebat mentio, propter necessitatem impositam contrariam voluntati. *Metus est instantis vel futuri periculi causa, mentis trepidatio.* Sed postea detracta est vis mentio ideo, quia quodcumque vi atroci fit, id metu quoque fieri videtur.

Paulus lib. 1. sententiarum. Vis est maioris rei impetus, quæ repelli non potest. *Vlpianus lib. 11. ad ed.* Vim accipimus atrocem, & eam quæ aduersus bonos fiat mores, non eam quam magistratus recte intulit, scilicet iure licito, & iure honoris quem sustinet. *Idem.* Metum enim accipiendum Labeo dicit, non quemlibet timorem, sed maioris mali. *Caius lib. 4. ad ed. pronin.* Metum dicit, non vani hominis, sed qui merito & in homine constantissimo cadit. *Paulus.* Si quis dederit pecuniam, vel aliud, ne stuprum patiat, siue vir, siue mulier; hoc edictum locum habet: cum viris bonis metus iste maior, quam mortis esse debeat. hæc autem quæ diximus ad hoc edictum pertinere, nihil interest in se quis veritus sit, an in liberis suis, cū pro affectu parentes magis in liberis terreantur.

Quomodo capiatur vis & metus in presenti.

Vlpianus lib. 11. ad ed. Metum autem præsentem accipere debemus, non suspicionem inferendi eius. *Calistranus.* Extat enim decretum diui Marci in hæc verba: Optimum est ut si quas putas te habere petitiones, experiaris actionibus. Cum Martianus diceret, vim nullam feci: Cæsar dixit; Tu vim putas esse solam, si homines vulnerentur: Vis est, quoties quis id quod deberi sibi putat, non per iudicem reposcit. Quisquis igitur probatus mihi fuerit, rem vllam debitoris, vel pecuniam debitam, non ab ipso sibi sponte datam, sine vlllo iudice temere possidere, vel accepisse, isque sibi ius in eam rem dixisse, ius crediti non habebit. *Vlpianus.* Et quoniam metus habet in se ignorantiam, meritis quis non astringitur ut designet, quis ei metum vel vim adhibuit, sed ad hoc tantum actor astringitur, ut doceat metum in causa fuisse, ut alicui acceptam pecuniam vel rem traderet, vel quid aliud faceret.

Vim inferi qui sua bona non per iudicem, sed propria auctoritate possidet.

Nota.

De restitutione rerum quæ per vim vel metum extorta sunt.

CAP. XXXIII.

VLPPIANVS in l. Si cum exceptione. Pedius li. 8. Scribit Arbitrium iudicis in restituenda re tale esse, ut eum quidem qui vim admisit, iubeat restituere, etiamsi ad alium res peruenit, eum autem ad quem peruenit similiter, etiamsi alius metum fecit; Nam in alterius præmium verti alienum metum non oportet. Si quis autem non restituat, in quadruplum in eum iudicium pollicetur: Quadruplabitur autem omnne, quodcumque restitui oportuit, satis clementer cum reo prætor egit, ut daret ei restituendi facultatem, si vult penam euitare, post annum vero in simplicem actionem pollicetur; sed non semper, sed causa cognita. In causæ autem cognitione versatur, ut si alia actio non sit, tunc hæc detur. Et sanè cum per metum facta iniuria, anno & quidem vtili exoleuerit, causa esse debet ut post annum actio hæc dari debeat. Alia autem actio sic esse potest; si is cui vis admittitur cesset, hæres eius habet hereditatis petitionem, quia pro possessore, qui vim intulit possidet, nec cuiquam

Qui non restituit ei ablatum condemnabitur in quadruplum.

iniquum

iniquam videatur, ex alieno facto alium in quadruplum condemnari, quia non statim quadrupli est actio, sed si res non restituatur. Hæc autem actio cum arbitraria sit, habet reus licentiam vsque ad sententiam ab arbitro datâ, restitutionem rei facere. Quod si non fecerit, iure meritoque quadrupli condemnationem patietur.

Qui vim intulit, cum possessionem à me sit consecutus, fur non est, quamuis qui vi raptit, vir improbius esse videatur, vt Iuliano placet. Eum qui metum fecit, & de dolo teneri certum est. Si plures intulerunt metum, & vnus fuerit conuentus, si quidem sponte ante sententiam rem restituerit, omnes liberati sunt. Si autem non sponte, sed ex sententia quadruplum restituerit, verius est etiam sic perimi aduersus ceteros metus causa actionem. *Vlpianus*. Quod turpiter vel scelere quæsitum est, ad hæredis compendium non debet pertinere.

Paulus. Quod metus causa gestum est, nullo tempore prætor ratum habebit. *Paulus lib. 1. sententiarum*. Qui in carcerem quem detrusit, vt ei aliquid extorqueret, quicquid hac causa factum est, nullius momenti est. *Ex Codice. 8. lib.* Possessionem iam vi ablatam, in continenti, idest in eadem concertatione, armis etiam recuperare permissum est; eum enim qui cum armis venit, possumus armis repellere.

De Dolo malo.

CAPVT XXXIV.

EX summa iuris. Dolus est calliditas ad aliquem decipiendum adhibita. Pœna dolosi est, vt de dolo condemnatur infamis. Item vt aduersarius condemnatur in expensis; sed qui dolum obijcit, probare debet. *Ex digesti. 3. lib. Vlpianus lib. 15. ad ed.* Hoc edicto prætor aduersus varios & dolosos, qui alijs obfuerunt calliditate quadam subuenit, ne vel illis malitia sua lucrosa sit, vel istis simplicitas damnosa. Verba edicti talia sunt. *Que dolo malo facta esse dicentur, si de his rebus alia actio non erit, & iusta causa esse videbitur, iudicium dabo.* Dolum malum *Seruius* sic diffinit; *Malicia in dationem esse quandam, alterius decipiendi causa cum aliud simulatur, & aliud agitur.* Labeo autem ait, posse & sine simulatione id agi, vt quis circumueniatur: posse etiam sine dolo aliud agi, & aliud simulari, sicuti faciunt qui per suam dissimulationem, se & sua, vel alios & aliena tuentur. Ipse itaque sic diffinit. *Dolum malum esse omnem calliditatem, fallaciam, machinationem, ad circumueniendum, fallendum, decipiendum alterum adhibitam.* Hæc diffinitio est vera, non fuit autem contentus prætor dolum dicere, sed adiecit malum, quoniam veteres dolum etiam bonum dicebant, & pro solertia hoc nomen accipiebant, maxime si aduersus hostem latronemve quis machinetur.

Vlpianus dicit: Si quis pupillus tutore colludente circumscriptus sit, non debere eum de dolo aduersus tutorem habere actionem. *Idem*. Labeo querit, Si seruum meum compeditum, vt fugeret, soluisi; an de dolo actio danda est? & ait *Quintus* apud eum notans, si non misericordia ductus fecisti, furti teneris; si misericordia, in factum actionem dari debere; Non nisi ex magna & euidenti calliditate, non debet de dolo actio dari. *Vlpianus lib. 11. ad ed.* Si plures dolum fecerint, & vnus restituerit, omnes liberantur. *Vlpianus lib. 11.* Si deferente me iraueris, & absolutus sis, postea periurium fuit probatum, Labeo ait de dolo actionem in eum dandam. *Pomponius* ait per iusturandum transactum videri, quam sententiam *Marcellus lib. 8. digesti.* probat: Stari enim religioni debet.

Paulus 11. ad ed. Nam sufficit pœna periurij. *Regula iuris*. Qui iussu iudicis aliquid fecit, non videtur dolo malo facere, quia parere necesse habet; sed dânum dat qui, iubet dare. Neque interdicto, neque in ceteris causis pupillo nocere oportet dolum tutoris,

sive soluendo est, siue non est. Non potest dolo carere, qui imperio magistratus non obtemperat, nemo videtur fraudare eos qui sciunt & consentiunt. Nemo lucrari debet ex alieno damno. *Martianus lib. 2. dige.* Si duo dolo malo fecerint, inuicem de dolo non agent.

Extra. 2. de dolo & contu. Innocen. 3. Finem litibus cupientes imponi, ne partes vltra modum grauentur, laboribus & expensis, præsertim cum de beneficijs Ecclesiasticis litigatur, quæ sine dispendio diu vacare non possunt, presenti decreto statuimus, vt postquam intentionem suam altera pars fundauerit, si reliqua forte voluerit veram exceptionem opponere, quam noluit aut nequeat in continenti probare, quia frequentes ad impediendum vel differendum processum huiusmodi exceptiones per excogitatum malitiam opponuntur; ad soluendas moderatas expensas ex tunc in iudicio faciendas, cum acceptis inducijs, si forsitan in probatione defecerit, condemnatur: & si soluendo non fuerit, alias secundum arbitrium discreti iudicis puniatur; vt saltem timore perterritus, non facile quis in grauamen alterius falsas exceptiones opponat. *Extra. 3. de rerum permutatione.* Deceptis & non decipientibus iura subueniunt. *Ex Codice lib. 1.* Quæ in fraudem legis gesta sunt, irrita tam ipsa, quam eorum subsequentiua, si perpetuo prohibita sunt: Si autem temporalem causam seruat, subsequentiua eius valet.

De Ignorantia, & Errore.

CAP. XXXV.

QUONIAM autem in causis sæpe præterditur ignorantia, tam in re, quàm in facto, de hac quoque videndum est. Et notandum quod aliud est ignorantia, aliud error, & aliud titubatio. Ignorantia esse dicitur, quando quis de iure vel facto nihil scit, nec aliquid inde suspicatur. Proprie vero ignorare est; quod sciri debet, nescire. Sicut enim gnarus sapiens, & ignarus insipientis appellatur, sic & ignorantia dicitur insipientia, quando scilicet aliquis nescit ea quæ scire tenetur, & inde est quod qui ignorat ignorabitur: ita nescite latius est quàm ignorare. *Error* autem, quando aliter est quàm credatur. *Titubatio* vero, cum de duobus contrarijs aut diuersis dubito, ita quod neutri credulitatem meam applico.

Ignorantia diuiditur: Nam alia iuris est, alia facti: Ignorantia facti alia probabilis, alia non probabilis; Probabilis est, vt si quis errat in alieno facto, non in suo. (Nam in facto suo, vel in rebus suis, vel in qualitate rerum suarum probabilis non est, nisi in casu, vt cum tractatur de indebito repetendo.) *Item* non probabilis est, quando quis ignorat, quod omnes de ciuitate sciunt, vel maior pars ciuium. *Secundum* primam diuisionem sumitur hæc regula. *Ignorantia iuris in vsucapione prodesse negatur*, vt si putat quis sibi licere à pupillo emere sine tutoris auctoritate: Ignorantiam vero facti prodesse constat; vt si putauit venditorem dominum esse qui non erat: nec tamen cuiuslibet ignorantia facti prodest, vt si puto rem non esse furtiuam, quæ tamen est. *Item alia regula.* Ignorantia non prodest acquirere volentibus, suum vero petentibus non nocet. *Item error facti in damnis vel compendijs non obest*, error autem iuris, nec scemini in compendijs prodest, in damnis autem non nocet. *Ex Codice lib. 1.* Error in iure naturali tolerandus non est, in civili tolerabilis est iuris ignorantia, in amittenda re sua nemini obest, in compendijs vero nemini prodest.

De Differentijs ignorantia iuris

CAP. XXXVI.

EX summa iuris. Porro distingui potest, vtrum naturale ius ignorauerit quis, vel quasi naturale, an cetera iura. Si naturale, velut si credat impune sibi licere pulsare parentem, vel inopem non exhibere,

Qui falsas exceptiones opponunt debent eisdem nari in expensis ex tunc in iudicio faciendis.

Discrimen inter ignorantiam, errorem & titubationem.

Ignorantia varie diuiditur.

Regula seu casus in quibus ignorantia nocet aut non nocet.

Qua intro- uentur per immanitatem...

nam modo...

Quid dolum...

Quid dolum...

Quid dolum...

Quid dolum...

Quid dolum...

Ignorantia iuris naturalis aut quasi naturalis non excusat.

exhibere, vel furiosum non procurare, vel captivum non redimere, cum ipse sit filius maior, non parcitur ei quominus exheredetur. Idem est si putet sibi licere occidere, vel furtum committere, vel huiusmodi, quæ iure naturali prohibentur: Nihilominus enim ex delicto speciali tenetur. Secus autem si putat sibi licere rem suam auferre, tunc enim potius est error in iure civili, & ob hoc excusatur à delicto furti, non tamen à pœna constitutionis. Item quia quasi de iure naturali debemus reuerentiam. Ideo mater, quæ prætextu ignorantie iuris, non petit filiis tutorem, non excusatur vt euitet pœnam, sic & mulier quæ nubit infra annum, non seruata suo quondam marito reuerentia. Regulariter autem ignorantia facti probabilis, & prodest in compendijs, & non nocet in damnis.

Parcitur feminis in iure errantibus uti etiam minoribus.

Notandum vero quod propter ignorantiam iuris civilis parcitur feminis, non tamen semper, sed in casibus à lege designatis. Minoribus quoque succurritur, & in contractibus, & in delictis, quæ non proueniunt ex animo, si quid per errorem iuris vel facti fecisse dicantur. Militibus etiam errantibus in iure parcitur. Ait enim imperator: *Militibus arma scire volo, non leges.* Subueniri tamen eis tantum videtur errantibus in iure, quantum ad exceptionem, non quantum ad actionem. Item hæc intelliguntur in his quæ extrajudicia aguntur. Nam in iudicijs exposita confessio per errorem iuris nocet.

Quid circa ignorantiam attendendū.

Diligenter ergo notandum est quis ignorantias sibi subuenire velit, & vtrum in lucro, aut in damno, & pro qua ignorantia; & vtrum ad actionem, vel ad exceptionem; & etiam quando, scilicet ante sententiam, vel postea: Nam post sententiam non licet prætere errore etiam facti, nisi in casu; vt si forte error sit communis, non specialis ipsius errantis. Item in iudicijs, vt valeat sententia, prodest allegare iudicis errorem, scilicet si ignorabat successorem aduenisse. Partium autem error, itemque populi quandoque prodest, vt eius sententia valeat: Si videlicet eum esse liberum, ac iudicem esse posse putabant, secus vero si putarent eum alium esse quam esset. In testimonijs etiam error testatoris, ac testium. Item populi circa testem, quem credebant esse liberum prodest, vt teneat testimonium.

Quam ignorantiam in delictis excuset.

Item ignorantiam in delictis quandoque reperio excusare, in quibus solus punitur dolus, vt ecce, si re commodata vel deposita à te, vtar aliter quam accipiam. Item etsi in testimonio seruo meo A. scripsi, quem putabam alienum; Non enim punitur, quia culpa etiam lata, in publicis accusationibus pro dolo non punitur: Sicut & e contrario excusor, si quæ a scripsi seruo, quem putabam meum, sed erat alienus. Contrarium vero reperio in actione iniuriarum: Nam si facias mihi iniuriam, cum me putas alium esse quam sim, vel si credas me filium fa. esse, non tamen scias cuius, teneris. Ac in contractibus non excusat, vt si vendideris rem vitiosam quasi sanam, vel subiectam, vel quasi subiectam minoribus.

De His que sunt mente alienata.

C A P. XXXVII.

Qua à mente capto sunt non sunt imputanda.

CAUSA. 15. q. 1. Quod autem ea quæ alienata mente sunt non imputanda, facile videtur posse probari. Augusti. de vera religione. *Vsq; adeo peccatum voluntarium malum est, vt nisi sit voluntarium, nullo modo sit peccatum. Quare aut negandum est peccatum committi, aut fatendum est cum voluntate committi.* Sed obijcitur de Lamech, qui cum cæcus esset, Cain interfecit, nec eum excusauit cæcitate infirmitas. Sed cæcitas ignorantie similis est. Ex vtraque enim quædam sunt quæ imputantur, quædam vero quæ minime. Cæcus nanque, si debitum suæ vxori se credens reddere, alienam polluit, non est reus adulterij: si autem

Obiect.

Solutio.

ludo, vel exercitatione virium, vel venatione iaculum mittens alium perimat (quia ab eo, penitus hoc debet esse alienum) homicidij reus habetur. Mens vero alienata furore, cum sui compos non sit, reatum non contrahit, quia facultatem deliberandi non habuit.

Item Ambrosius in Examen. Neque enim, si per furorem aliquis innocentem perimat, obnoxius morti est. Idem in libr. de Paradiso. Nec qui homicidium aliquod inuitus fecerit, extra ministerium Dei est: Siquidem lex ait de eo: *Quia Deus dedit illum in manus eius:* manus ergo eius instrumenti modo, diuine vltioni ministerium præbuerunt. Gratianus. Cum itaque qui inuitus hominem interfecerit, minister Dei sit: cum innocentem furore perimens, morti nequaquam obnoxius est; cum subito dementes eorum quæ faciunt reatum minime gestent; patet hunc sacerdotem minime reum esse homicidij; vnde nec sacerdotio priuari debet. Obijcitur autem illud quod inuenitur in penitentiali Theodori: Si quis insanians aliquem occiderit, si ad sanam mentem peruenerit, leuior ei penitentia imponenda est. Sed hoc forte de eo intelligitur, quem propria culpa ad furorem perduxit. Item obijcitur.

Obiect.

Solutio.

Casus homicidij licet non sit peccati, potest inducere irregularitatem

Sunt quædam quæ etsi non imputantur ad pœnam, tamen impediunt Sacramenti signaculum. Ambitio namque parentum filio non imputatur ad pœnam, cui tamen obest ad Ecclesie munus accipiendum. Sic quæ mente alienata fiunt, etsi non imputantur ad pœnam, tamen sacri muneris executionem impediunt. Vnde Hieronymus. Si quis non iratus, sed propter disciplinam, aliquem verberauerit, vel alicui palmam dederit, & casu occiderit, sicut solet fieri: quantum ad gratiam innocens est, quia voluntatem non opus requirit; quantum ad legem autem reus est, quia opera querit. Sicut ergo qui propter disciplinam casu homicidium facit, quantum ad legem reus est, quantum ad gratiam innocens; sic iste sacerdos, qui furore homicidium fecit, quantum ad culpam innocens est, quantum ad suscepti muneris executionem, reus probatur. His itaque responderetur; Non omnia quæ ordinandum impediunt, ordinatum deiiciunt. Non enim potest ad sacerdotium prouehi qui aliquando insanit, verum tamen si post susceptum ordinem, vel sacerdotium furere cæperit, non ideo sacerdotio carebit; nisi forte nunquam ad sanæ mentis officium illam redire contingat.

Qui alienatus in sanam non potest ad sacerdotium promoueri.

De Contumacia.

C A P. XXXVIII.

EX summa iuris. Contumacia est erga iudicem vel prælatum inobedientia. Pœna contumacis est, vt si fuerit absens ante litem contestatam. in causa criminali, secundum canones debeat excommunicari, vel suspendi: Secundum leges autem, bona eius annotantur & post annum fisco applicantur. In pecuniaria vero, si agatur reali actione, fiet missio in possessionem rei petite: Si actione personali, tunc fiet missio in possessionem bonorum ipsius absentis, secundum modum declarati debiti. Sed si contumax infra annum venerit, & obtulerit cautionem standi iuri, recuperabit possessionem, solutis expensis missio in possessionem. Post annum autem non audietur, nisi super proprietate. Si vero causa sit talis, quod missio in possessionem fieri non possit, puta si sit super aliquo iure, vel super matrimonio, tunc excommunicabitur absens. Porro si contumax fuerit post litem contestatam, & in causa criminali, aut liquere poterit iudici de causa, aut non: si sic, feret sententiam diffinitiuam in contumacem, alioquin ipsum excommunicabit. In civili vero vel quasi recipiet probationes præsentis, & condēnabit contumacem diffinitiuam sententia, nec poterit appellare. Si autem liquere non potest iudici de causa, forte quonia absens præsentem subtrahit copiam probandi, trāsferet in aduersarium possessionem, nec recuperabit eam rediens

Quid contumacia, & quam si pœna dirigitur.

Quid statuendum de contumacia in causa criminali.

infra

Contumax
in non audi-
tu appellat.

infra annum. Illud igitur in summa nota, quod qui A
propter contumaciam condemnatur, non auditur
appellans, nisi veniret adhuc iudice pro tribunali se-
dente. Hoc quidem verum est de contumace in non
veniendo, contumax autem in non exhibendo, bene
auditur appellans.

Extra. 2. de dolo & contu. Urbanus. 3. Reum qui
contumaciter a presentia vestra recessit, iuratori-
am coegistis exponere cautionem, quod coram vobis iu-
ri pareret. Cumque die prefixa vestro se conspectui
presentasset, pretextu aduocati quem non habebat,
respondere solita malitia recusauit, tandem actore
instante respondit, quod 40. annis decimas de quibus
erat contentio percepisset, variisque excusationibus
utens, in vocem appellationis prorupit, & contuma-
citer iuramento contempro recessit. Ideoque manda-
mus quatenus ad conuincendam eius malitiam semel
eum ad presentiam vestram conuocetis, & si vene-
rit, finem imponatis negotio competentem. Quod si
venire contempserit, causam (vtpote lite quæ ingerit
ur contestata) diffinitiuam sententia terminetis, vel
presenti saltem adiudicetis possessionem, seruata dū-
taxat proprietatis questione absenti.

Inno. 3. cum mandatur alicui vt ad certum termi-
num se iudici representet, duo sub hac forma man-
dantur; vt ad inuicem veniat, & ad diem sibi pre-
fixam accedat: vnde si venire non possit ad diem assigna-
tam, tenetur nihilominus se iudici presentare. Si
enim mandatur alicui vt ad certum diem alij rem cer-
tam exoluat, non ideo erit a mandato solutus si solu-
ere nequiverit die dato; immo ad solutionem (elap-
so ipso etiam die ad solutionem prefixo) tenetur.

De Mittendo in possessionem causa rei seruanda.

C A P. XXXIX.

EX summa iuris. Quia vero propter contumaciam
mittitur actor in possessionem rei seruanda, videam-
us quid iuris acquirat ex huiusmodi missione; talis
enim infra annum non possidet, sed tantummodo
custos est. Sed hoc dicunt quidam esse verum in per-
sonalibus actionibus. In realibus autem missum di-
cunt statim quam cito mittitur possidere, sed non in-
commutabiliter; quoniam infra annum poterit ei
cautio offerri, & possessio recuperari. Secundum de-
cretales autem videtur, quod nec in actione reali mis-
sus possideat. Ille quidem ex primo decreto missus
dicitur, qui causa rei seruanda in possessionem mittit-
tur. In secundo vero decreto dicitur ille mitti, qui post
excursum anni, possessor constituitur. Igitur ex se-
cundo decreto missus possessionem consequitur, ex
primo non.

Extra secundo, de dolo, & contuma. Inno. 3. in con-
cil. gene. Contingit interdum cum actori ob contu-
maciam aduersæ partis adiudicatur (causa rei seruanda)
possessio, propter rei potestiam, siue dolum actor
infra annum rem custodiendam nancisci non potest,
vel acquisitam amittit, & sic (cum secundum multo-
rum assertionem, verus non efficeretur post lapsum
anni possessor) reportet commodum de malitia sua
reus. Ne igitur contumax melioris quam obediens
conditionis existat, de canonica æquitate sancimus,
vt in casu premissa actor verus constituatur (elapso
anno) possessor. Item ibidem de eo, qui mittitur in pos-
sionem rei seruanda. Greg. 9. Si aduersarius tuus post cita-
tionis edictum, ad remota loca se transferens, procura-
tor legitimum non dimisit, & denunciatione publica
facta domi, non apparet qui defendat eundem, iure
petere potes, vt in possessionem terrarum, de quibus
questio vertitur, causa custodiz inducaris.

De Litigiosa rei sequestratione.

C A P. XL.

EX summa Azonis. Sequester dicitur ille apud quem
a pluribus, res quæ est in lite, siue de qua est contro-

uersa, deponitur; sic dicitur ab eo quod occurrenti, &
quali sequenti eos, res committitur. Sequestratio est
ipsa rei separatio. Interim enim dum apud sequestrum
est, nec actor, nec reus possidet, nisi hoc in sequestra-
tione actum esset, vt custodia tantum causa depositio
fieret. Si igitur de quolibet contractu pecunia postu-
latur, sequestrationis necessitas conuiescit; oportet
enim primo debitorem conuinci, & sic ad solutionem
pulsari. Ex voluntate vero partium sequestratio fieri
potest, sicut ex premissis patet. Fit etiam quandoque
ex necessitate; si de mobili re controuersia sit, & per-
sona rei suspecta est, quod depopuletur fructus, vel
quod rem dissipatura sit. Et fit etiam quandoque
propter contumaciam non cauentis de collatione fa-
cienda. Quandoque vero propter conditionem
personæ, vt si seruus de conditione seruitutis procla-
mat in liberum, & contra eum pronunciatum est; fit
enim tunc sequestratio rerum earum de quibus du-
bitatur, vtum domini sint, an eius qui se dicit liberum.

Ex summa in. Sequestratio est eius rei quæ in lite est,
vel eius fructus, a possessore separatio. Hæc quidem prohi-
betur; quia quilibet in possessione existens, in illa tue-
dus est vsque ad diffinitiuam sententiam, & etiam
post sententiam infra decennium quo appellari potest.
Permittitur tamen in septem casibus, scilicet in qua-
tuor predictis, & præterea quando possessor contu-
maciter est absens, & hoc de misericordia. Item quæ-
do libertus dicit se non debere operas. Item quando
timetur ne scandalum aut violentia inferatur, si reus
possideat. In his casibus fit inuito possessore per iu-
dicem sequestratio. Ex voluntate vero possidentis
fieri potest in omni casu, quia potest si velit renuncia-
re iuri suo.

Extra 2. de sequestratione pos. & fructu. Innocen. 3. R.
rector Ecclesiæ de Bertuerya, sua nobis petitione mô-
strauit, quod cum inter ipsum ex parte vna, & Abba-
tem & conuentum de Cestria ex altera, super eadem
Ecclesiæ coram Abbate de Sibiton & eius collegis quæ-
stio verteretur; iudices ipsi predictos abbatem & cō-
uentum in possessionem ipsius Ecclesiæ, causa custodiz
induxerunt, qui fructus medio tempore perceptos,
pro suo distrahant libito voluntatis. Quo circa Man.
qua. si est ita, facientes fructus sequestrari predictos,
si quid de ipsis per eos distractum inueneritis, in statu
pristinum reuocetis. Gregorius 9. ab eo qui a sententia
prouocauit fructus possessionis si dissipentur, ab eo
possunt lite pendente sequestrari.

Quod nihil innouandum sit lite pendente.

C A P. XLI.

A VCTOR. Quod autem circa rem super qua lis
vel questio mota est, lite pendente nihil inno-
uandum sit, vel immutandum, multis auctoritatibus
comprobatur. Extra. 2. vt lite pendente nihil innouetur.
Alex. 3. Eboracensi Archiepiscopo. Literæ prohibitionis
nostræ, quas ad petitionem Archiepiscopi Cant. t. f.
direxerimus, nullum tibi præiudicium faciant, quo
minus tibi & successoribus tuis liberum sit, more so-
lito ante nos per totam Angliam deferre crucem, quo-
uisque diffinitiuam sententiam decernatur, an Ecclesi-
a tua de iure debeat hoc habere.

Celest. 3. Laudabilem, & infra. Quæris quædo ma-
trimonium accusare contingit, an statim sit carnale
commercium suspendendum? & infra. Ad quod bre-
uiter Respon. quod coniugum alteruter accusatus,
ante probatam accusationem, iure quod habet in al-
tero priuari non possit. Inno. 3. Abbat. & conuentui Sæ-
li Siluestri. Ecclesiæ Sanctæ Mariæ in via lata contra
I. de Ateza, qui quasdam possessiones ipsius diceba-
tur contra iustitiam detinere, mouit sub iudice quæ-
stionem. & infra. Prohibemus ne possessiones quæ
sucefferunt in locum & ius illarum, quas ab I. de A-
teza Ecclesiæ Sanctæ Mariæ petierat, in monasterium
vestrum ab eodem I. lite pendente translatas, alienare

sequestratio, & ex
quibus cau-
sis fit.

Sequestratio
permittitur
in septem ca-
sibus.

In casu dissi-
pationis bo-
norum potest
fieri seque-
stratio.

Lite penden-
te nil inno-
uandum.

interim præsumatis; vt si Ecclesia Beatæ Mariæ de vi-
tio litigiosi contractus, vel de proprietate voluerit
experiri (ne si obrinuerit in iudicio in vanum labo-
ret, monasterio vestro minime possidente) sic quodd
euincere valeat, & possidere.

*Confirmatio
Papa super
rem litigiosam
non impedit
iudicis cog-
nitionem.*

Item titulo de confirmatione. Alex. 3. Si quis rei li-
tigiosæ confirmationem impetrauit ab ap. se. nõ mi-
nus iudex potest de causa cognoscere, & eam sine de-
bito terminare. Sed si rem tunc pacifice possidebat,
cum inde confirmationem obtinuit, non est licitum
iudici de quæstione postea exorta cognoscere, aut
eam diffinire, absque ap. se. mandato.

De Litis contestatione.

C A P. XLII.

*Quid liti-
contestatio.*

EX *summa iuris.* Si vero non excipiat reus, vel in
probatione exceptionum deficiat, cogitur ad res-
pondendum actori, idest ad litem contestandam su-
per negotio principali. *Est autem Litis contestatio, ad
negotij principalis apud iudicem narrationem, siue peti-
tionem oppositam, subiecta responsio.*

Extra. 2. de lit. contest. Greg. 9. Inter Episcopum No-
tiomen. ex parte vna, & capitulum Sancti Quintini
ex altera, super quibusdam iniurijs, ex communica-
tionis sententijs, & quibusdam alijs articulis, materia
quæstionis suborta, & infra. Iudices factis quibusdam
positionibus, & responsionibus ad easdem, auditis et-
iam quæ partes voluere proponere coram eis, causam
eamdem ad examen ap. remisertunt. Procuratoribus
igitur partium propter hoc in nostra præsentia consti-
tutis, quamuis positiones & responsiones hinc inde
super pluribus articulis factæ fuerint coram iudicibus
memoratis, quia inde liti contestationem non inueni-
mus esse factam, cum non per propositiones & res-
ponsiones ad eam, sed per petitionem in iure propo-
sitam, & responsionem secutam contestatio liti
fiat, processum illorum iudicum, de fratrum
nostrorum consilio, irritum duximus nunciandum.
Ibidem. Vt lite non contestata, non procedatur ad re-
ceptionem testium, vel ad diffinitiuam sententiam.
Inno. 3. Si reus lite non contestata contumaciter se ab-
sentat, talisque sit causa, quod actor possit in posses-
sione rerum petitarum introduci, est in eadẽ causa cu-
stodiæ introducendus. Quodd si causa talis fuerit, quod
idem in possessione nequeat intromitti, vt iuri pa-
reat est per cen. ec. contumax compellendus.

*Contestatio
liti fit per
petitionem
vnius partis
in iure pro-
positam, &
responsionem
alterius.*

De Non procedendo ante liti contest.

C A P. XLIII.

*In quibus
casibus pos-
sunt admitti
testes ante
liti contestationem.*

Lite non contestata, non est ad receptionem testiũ
procedendum, nisi forte de morte testium timeat-
ur, vel absentia diuturna. In quibus casibus, cum ci-
uilitate est agendum, ne veritas occultetur, & proba-
tionis copia fortuitis casibus subtrahatur, senes & va-
letudinarij, & alij testes, de quibus ex aliqua rationa-
bili causa timetur, etiam lite non contest. sunt pro-
culdubio admittendi, siue pars conuenta sit contu-
max, siue sit absens absque malitia, vt conueniri non
possit. Sed si actor non conuenit aduersarium, ex
quo infra annum conueniri poterit; vel saltem recep-
tionem huiusmodi testium non denunciauerit illi at-
testationes sic receptæ non valeant, ne forte hoc pro-
cutet in fraudem, vt processu temporis exceptiones
legitimæ ad repellendum testes, vel aliæ locum habe-
re non possint.

Porro speciales causæ possunt occurrere, in quibus
casualiter esset aliquid obseruandum: vt verbi gratia;
Si super alicuius electione, vel copula maritali quæ-
stio moueatur, tunc etenim ne propter longam mor-
tam, in spiritualibus & temporalibus patiatur Eccle-
sia læsionem, vel viro siue mulieri fornicationis occa-
sio præbeatur, maxime cum propinquitatis gradus
opponitur lege diuina prohibitas; In huiusmodi casu-

bus si contumax apparuerit is in quem fuerit actio di-
rigenda, siue quia peremptoria citatione venire con-
temnit, siue quia malitiose occultat se, siue quia impe-
dit ne possit ad eum citatio peruenire; testes lite non
contesta. sunt merito admittendi; & nihilominus si de
causa liqueat, ad diffinitiuam sententiã procedendũ.

*Quidam pro-
cedunt ad
sententiã liti
non conta-
stata.*

Si vero aliter absens fuerit, & agatur de spirituali
coniugio inter Ecclesiam & prælatum iam contracto,
electione maxime confirmata, illud in hoc articulo
volumus obseruari, quod super expectatione talium
personarum in sacris canonibus est diffinitum. Quod
si forsitan agatur de spirituali coniugio contrahendo,
is qui est in prælatum electus, per spatium sex mensũ
expectetur. nisi pensatis negotij circumstantijs, per su-
perioris prouidentiam magis vel minus fuerit expe-
ctandus.

*Quidam re-
petuntur
alter coniu-
gium.*

Si autem de carnali coniugio sit agendum, tandiu
alteruter coniugum expectetur, donec de ipsius obitu
præsumatur verissime; quia cum sine culpa sit absens,
vt si captiuitate, vel egritudine, aut alio iusto impedi-
mento forsitan teneatur; aut etiam propria, si nõ ma-
litiouosa voluntate, in remotis partibus moram faciat,
vel de facili, vel in breui citari non possit, ei quidem
præiudicari non debet, cum habeat exceptiones legiti-
mas ad intentionem contrariam eligendam; eo ne-
quaquam obstante quod de lapsu carnis posset oppo-
ni, quoniam in coniugio multi casus occurrunt, in
quibus coniuges sine culpa, sed non sine causa con-
tinere cogantur.

Sunt & alij casus similiter speciales, in quibus ab-
sque liti contest. legitime possunt testes produci, vt
quando excessuum inquisitio, vel testium publicatio
imminet facienda. In alijs vero casibus prudenter est
attendendum, vtrum contumax actione reali aut per-
sonali conueniatur. Si reali, mittendus est actor in rei
petitæ possessionem, vt tædio affectus reus veniat res-
pondens. Qui si venerit infra annum iudicio sisti,
præstita cautione, aut exhibita satisfactione congrua
expensarum, possessionem recipiet. Quodd si cautione
offerre neglexerit infra annum, actor post annum ve-
rus constituetur possessor, super proprietate dumtaxat
aduersæ parti defensione legitima reseruata.

*Quando
proceditur
in contuma-
ciã in alijs
casibus reali-
personali.*

Quodd si super rebus immobilibus quique conue-
niatur, qui eas nomine possidet alieno, debet statim
in iudicio dominum nominare, certo dierum spatio
à iudice finiendo, eoque ab eius notitiam producen-
do, vt vel ipse veniens, vel idoneum dirigens respo-
salem, actoris intentionem excipiat. Si vero post tem-
pus indultum, quod dispositum est noluerit adimple-
re, tanquam lite quæ ingeritur ex eo die quo possessor
ad iudicium vocatus est, ad interrompendum præ-
scriptionem longi temporis contestata, dominũ pos-
sessionis iudex edictis legitimis euocabit, & hunc ipso
in eadem voluntate mauente, negotium summamim
examinans, in possessionem ipsarum rerum auctorem
mittere non tardabit, omni allegatione absenti super
principali quæstione seruata.

Si autem super personali actione conuenitur, mit-
tendus est actor in pos. mobilium bonorum suorum,
vel immobilium, si forte nõ habeat mobilia, pro mo-
do debiti declarati; vel in contumacem est Ecclesia-
stica sententia proferenda; ita videlicet, quod alteru-
tra pœna quæ magis timeri debeat, iudex à principio
sit contentus; ad alteram nihilominus processurus, si
hoc meruerit proteruitas contumacis: qui veniens in-
fra annum, vel post annum etiam audietur, iuxta di-
stinctionem notatam superius in alio casu.

De Absentatione partium post litem contest.

C A P. XLIIII.

EX *instrumento iuris.* Si lite cõtesta. abfuerit actor,
vt reus multiplici dilatione fatigaretur, & triennij
metæ iam prope finem veniant, debet actorem iudex
legitime citare, trinis edictis, per interualla decẽ dierũ
(Iura vero Authenticorum per interualla 30. dierum)

*Quid facit
dum in ab-
sentia actoris
res quæ sit.*

& si non est sufficienter aditatum de causa, absoluat reum de obseruatione iudicij, & actorē in legitimas expensas condemnet. Si vero sufficienter de causa disputatum est, si viderit absentem meliorem causam habere, reum ei condemnet, sed de condemnatione omnes expensas legitime à reo factas deducat; hæc enim pœna actori, etiam meliorem causam habenti, imponitur. Si autem reus contumaciter abest, & nihil adhuc sufficienter aditatum est de causa, ex quo possit fieri certa coniectura; auditis etiam allegationibus præsentis, & absente legitime citato, si venire distulerit, iudex non differat actorem mittere in possessionem. Si vero causa insufficienter est aditata, tunc iudex contracto Hermodicio, absente legitime citato, non dubitet proferre sententiam; & pro absente, si viderit eum meliorem causam habere, cum eius absentia, Dei præsentia replebitur; vel contra eum, si viderit condemnandum, omni remedio appellationis absentem contumaciter in hoc casu denegato.

Ex 4. libro. ff. Quibus ex can. maio. 25. an. in inte. resti. Paulus lib. 22. ad edi. Non autem negligentibus subuenitur, sed necessitatibus rerū impeditis. *Ulpianus.* Reipublicæ causa tamdiu abesse quis videtur, quamdiu officio aliquo præest, quod si finitum fuerit officium, iam desinet abesse reipub. causa. Sed tēpus ad reuertendum illi computabitur statim atque desit reipublicæ causa abesse, donec reuerti in urbem potuerit. Quod si infirmitate impeditus, continuare iter non potuerit, habebitur ratio humanitatis, sicuti haberi solet & hyemis tempore, navigationis, & cæterorum quæ casu contingunt. *Alfenus.* Non verè dicitur reipublicæ causa abesse eum, qui sui priuati negotij causa in legatione est. *Ulpianus. libro 12. ad edi.* In vinculis autem etiam eos accipimus, qui ita alligati sunt, vt sine dedecore in publico parere non possint. *Regula iuris.* Absentia eius qui rerum causa abest, nec ei nec alij damnosa esse debet.

De Dilationibus.

C A P. XLV.

EX summa in. Dilationes quidem in iudicijs dantur à iure vel à iudice. Et earum quæ à iudice dantur, aliæ sunt restitutoriæ, aliæ citatoriæ, aliæ deliberatoriæ, aliæ præparatoriæ, aliæ vero executoriæ. *Restitutoria* dantur post restitutionem eius qui fuerat spoliatus, & sunt sex mensium ad minus. *Citatoria* dantur ad causam vocatis, suntque trium mensium in prælatis, & XXX. dierum in alijs clericis. *Deliberatoria* dantur volenti probare; Suntque trium mensium, si probationes postulentur ex eadem prouincia, vel sex mensium si ex alia; porro 9. mensium ex transmarina. *Executoria* vero condemnato dantur, vt mandet sententiam executioni, suntque quatuor mensium: Hodie tamen omnes induciæ dantur arbitrio iudicantis.

Ex 2. lib. ff. de ferijs, & dilationibus. Paulus libro quinto sententiarum. In pecuniarijs causis omnibus, dilatio singulis causis plus quam semel tribui non potest. In capitalibus autem reo tres dilationes, accusatori dux dari possunt, sed vtrumque causa cognita. *Ex libro quinto Digesto. De iudicijs. Calistratus. Interdum.* Humanum est propter fortuitos casus dilationes accipi. *Extra. 2. de dilationibus. Alex. 3. Abbas & monachi de Lu. timentes se iudicibus aggruari, eo quòd ad primam citationem, terminum sibi nimis breuem & peremptorium statuerunt, ad nostram duxerunt audientiam appellandum. & infra.* Quia vero non spectat ad iuris ordinem, diem peremptorium, maxime cum de rebus Ecclesiasticis agitur, nisi forte necessitate ingruente, taliter maturare. Man. qua. si est ita, reuocato in irritum si quid inueneritis post appellationem huiusmodi attentatum in causa, iuxta priorum tenorem literarum, &c.

Item titulo de presumptionibus. Bonifacius. Nullus autem dubitat, quòd ita iudicium nocens subter fugit,

quemadmodum vt absoluat qui est innocens, querit. Confitetur enim de omnibus, quisquis se subterfugere iudicium dilationibus putat. *Helinandus ubi supra.* Iustè inquit, quod iustum est exqueris, idest sine acceptione personarum vel munerum, mox vt tibi liquebit de causa iusta, de vtraque parte feres sententiam. Nam dum causa anceps est, protelanda est sententia, quia festinata iudicia pariunt pœnitentiã. Si igitur in iudicando periculum vitari non potest, nihil est vtilius quam differri, si autē alterutrus litigantium periclitatur vtilitas, & rei difficultas moram nõ exigit, iniquissimum est iudicium protelari. Pro æstimatione quidem iudicis tempus potest coarctari, & etiam dilatio prorsus denegari: Et amplius quam semel, ex iustissima causa danda non est.

De Ferijs siue Vacationibus.

C A P. XLVI.

EX summa iuris. Dilationes autem quæ dantur à iure sunt feriæ, quarum aliæ sunt solennes, aliæ repentinæ, aliæ vero tēporanæ. *Solennes* sunt vt dies festi. *Repentina* vero, sicut ob natalem Imperatoris, vel ob rem prospere gestam, puta victoriam, vel aliud huiusmodi institutæ. In his itaque ferijs causæ tractari non debent, nec sententia ferri; & si lata fuerit in die feriato, non tenet, nisi de consensu partium lata sit. *Temporanæ* vero feriæ sunt, quæ dantur frogibus colligendis, & sunt duorum mensium, secundum varios situs terrarum, in quibus similiter causæ tractari non debent.

Ex digesto. 2. libro de ferijs & dila. Solet messis vindemiarumque tempore ius dici de rebus, quæ tempore, vel morte perituræ sunt, vt ait Ulpianus libro secundo ad edi. Morte, veluti furti, iniuriæ, damni, iniuriarumque atrocium, & qui de incendio, ruina, naufragio, rate, naue expugnata rapuisse dicuntur, & si quæ sunt similes. Item si res tempore perituræ sunt, aut actionis dies exiturus est, liberalia quoque iudicia omni tempore sinjuntur. *Paulus.* Præsides prouinciarum ex consuetudine cuiusque loci, solent messis vindemiarumque causa, tempus statuere. *Ulpianus ad edi.* Lege cautum est, ne diebus feriatis iudicatu sit, nisi ex voluntate partium. *Pau. libro 13. ad Sab.* More Romano dies à media nocte incipit, & sequentis noctis media parte finitur, ita quod in his. 24. horis, idest duabus dimidiatis noctibus, luce media actū est, perinde est quasi quavis hora lucis actum esset.

Extra. 2. de ferijs. Gregorius 9. Quamuis non protogari sed expediri deceat quæstiones, debet tamen iudicialis strepitus diebus conquiescere feriatis, qui ob reuerentiam Dei noscuntur esse statuti. Natalis scilicet Domini, sancti Stephani, Ioannis Euangelistæ, Innocentium, sancti Siluestri, Circuncisionis, Epiphaniæ, septem diebus Dominicæ passionis, cum septem sequentibus. Ascensionis, Pente. cum duobus qui subsequuntur, Natiuitatis sancti Ioannis Baptiste, festiuitatum omnium sanctorum, & Virginis gloriosæ. xij. Apostolorum, & præcipue Petri & Pauli, Beati Laurentij, Dedicationis Beati Michaelis, solennitatis omnium Sanctorum, ac Dominicis diebus, cæterisque solēnitatibus quas singuli Episcopi in suis diocesis, cum clero & populo duxerint solenniter venerandas, quibus vtique solennibus ferijs, nisi necessitas urgeat, vel suadeat pietas, vsque adeo conuenit ab huiusmodi abstinere, vt consentientibus etiam partibus, nec processus habitus teneat, nec sententia quam contingit in huiusmodi diebus solennibus promulgari: Licet diebus feriatis, qui gratia vindemiarū & messium ob necessitates hominum indulgentur, pro cedi valeat, si de partium processerit voluntate.

Quando iudicium est differendum & quando non.

Dilationes à iure data sūt feriæ, & ha triplices.

Quando in ferijs validū sit iudicium.

In ferijs solēnitatibus seu festis diebus, ne quidem de consensu partium vales processus, bene tamen in temporarijs.

De Treuga & Pace.

C A P. XLVII.

Quid treuga & pax & quina treuga perpetua & ad ea, qui temporali.

EX summa iuris. Ad officium quoque iudicis spectat inter dissidentes facere treugam, pacem que seruari, vel reformati. Est autem treuga, securitas praestita personis, ac rebus, discordia non finita; pax vero est discordia finis. Quidam habent treugam perpetuam, secundum l. vt clerici, monachi, peregrini, rustici quoque, & animalia quibus terra colitur. Quidam vero temporalem, vt ne quis in alium faciat insultum, scilicet a vespera quartae feriae vsque in exordium secundae feriae. Ab aduentu quoque domini vsque in octauam Epiphaniae, & a lxx. vsque ad octauam Paschae, de ferijs quidem haec forte ratio reddi potest: Quinta feria priuilegium treugae habet, propter Dominicam ascensionem: Sexta propter Domini passionem: Sabbatum vero propter eius dici requiem: Dominica propter Resurrectionem, & Spiritus Sancti missionem.

Die treugarum sunt obseruandi in bello voluntario.

Haec autem quae dicta sunt, in treugis canonicis obtinent. In treugis vero conventionalibus id obseruandum est, quod in datione treugae fuerit expressum: nam si fides si promittatur, etiam hosti seruanda est. Ita habent praemissa locum in bello voluntario, scilicet vbi princeps aliquis res suas iniuste occupatas reuocare non potest, & vult eas praelio recuperare: talis siquidem non debet mouere bellum in praedictis diebus, sed si inferretur alicui violentia, posset eam propullare, etiam in die Paschae. Ex decretis causa. vigesima tertia, questione octaua. Nicolaus Papa. Si nulla vrget necessitas non solum in Quadragesimali tempore, sed etiam in omni tempore a praelijs est abstinendum. Si autem inuitabilis vrget importunitas, nec Quadragesimali tempore, pro defensione tam sua, quam patriae, seu legum paternarum, est bellum proculdubio praeparationi parandum; ne videlicet Deum videatur homo tentare, si habet quod faciat, & suae ac illorum saluti consulere non procurat, & sanctae religionis detrimenta non praecauet.

Tempus treugarum canonicarum sub pena excommunicationis obseruandum.

Extra. primo de treuga & pace. Alexander tertius. Treugas a quarta feria post occasum solis, vsque ad secundam feriam in ortu solis, ab Aduentu Domini vsque ad octauas Epiphaniae, & a Septuagesima vsque ad octauam Paschae ab omnibus inuicibiliter obseruari praecipimus. Si quis autem treugas frangere praesumpserit, post tertiam monitionem si non satisfecerit, Episcopus suus excommunicationis sententiam dicet in eum, & scriptam vicinis coepiscopis annunciet.

De Satisfactione.

C A P. XLVIII.

Quid satisfactio.

ACTOR. Satisfactio est species cautionis, illa videlicet qua fit per pignora vel fideiussores: Nam cautio fit etiam per stipulationem, vt per simplicem promissionem, vel per iuramentum; aliquando tamen accipitur cautio stricte, videlicet genus pro specie. Ex ff. 2. Gaius libro. 5. ad ed. prominci. Satisfactio eodem modo appellata est, quo satisfactio. Nam vt satisfacere dicimur ei cuius desiderium implemus, ita satisfacere dicimur aduersario nostro, qui pro eo quod a nobis petijt ita cauit, vt eum hoc nomine securum faceremus, datis fideiussoribus.

Possessores immobilium non compelluntur satisfactio.

Pau. Si medio tempore insignis (ideest magna) calamitas vel magna inopia acciderit, causa cognita ex integro satisfandam erit. Marcel. lib. 1. de appell. Sciendum est possessores immobilium rerum satisfactio non compelli, possessor autem is accipiendus est, qui in agro vel ciuitate rem soli possidet, aut ex asse, aut ex parte; Sed & qui vectigalem, ideest emphyteuticum agrum possidet, possessor intelligitur. Item qui solam proprietatem habet, sed non vsumfructum; nam eum

A qui vsumfructum tantum, Vlp. ait possessorem non esse. Occupati circa rem rusticam, in forum compellendi non sunt.

De Sacramento calumniae.

C A P. XLIX.

HE linandus vbi supra. Ipso autem iure cautum est, vt sacrorum Euangeliorum scripturae terribiles, ante sedem iudicis deponantur, ibique ab initio liti vsque ad finem permaneant, nec amoueantur nisi sententia recitata, quo totius consistit latitudo, Dei ipsius repleta praesentia, omnibus ad sacrosanctas scripturas metu incutiat, & reuerentiam ad inquisitionem veritatis, omnisque iniquitas propulsetur. Itaque facta satisfactio, nihil aliud restat, nisi vt iusiurandum exigatur, tam ab eo qui intendit, quam ab eo qui fugit, vt ne quid inter se calumiose exposculent. Sed & ipsi patroni causarum, quo fidelior possit fieri examinatio, ab ipsa contestatione litis, iuramento arctantur ad virtutem & fidem. Iurant enim quod cum omni virtute sua, omni tempore, quod iustum & verum existimauerint, clientibus suis infetre procurabunt, nihil studij relinquentes, prout cuique possibile est; & quod ex industria sua non protrahent lites; nam eas oportet a iudicibus infra biennium vel triennium terminari. Iusti. vbi supra. lib. 4. Pro calumnia iurare cogitur, & actor, & reus, & vtriusque partis aduocati.

Rem, alim, &c. debet praestari iuramentum calumniae ante litem contestatam.

Extra. 2. de iura. calum. Honorius 3. Cum in nonnullis patrum canonibus reperitur, vt clerici omnino iurare non audeant, dignum est vt totus ordo clericalis a praestando iuramento calumniae sit immunis. Item non abbas, non aliquis monachus, vel saecularis, in quacumque causa, seu controuersia criminali, seu ciuili, iusiurandum compellatur aliqua ratione subire. Sed alijs idoneis defensoribus, si expedire Ecclesiae suae viderint, officium huiusmodi liceat delegare: verumtamen cum hac moderatione, vt Episcopus inconsulto Rom. Pont. vel quisquis clericus inconsulto prelato suo, minime iurare audeat.

Clerici & religiosi non debent in iudicio iurare, praesertim per seipsos aut inconsulto suo prelato.

Idem. Romana Ecclesia in his casibus in quibus de decimis Ecclesiasticis, & rebus spiritualibus tantum agitur, iuramentum calum. nec dare, nec recipere consuevit; eo quod tales causae, non ex legum distinctione, sed ex canonum aequitate, sinem debitum sortiuntur. Canones autem iuramentum calumniae in huiusmodi causis nulli indicunt. Euge. Papa. In petra tractandis causis sacramentum calumniae passim praecipimus exhiberi. Sed causae & principalium personarum qualitate inspecta, quandoque per ipsas principales personas, quandoque per aconomos, qui causam omnino non nesciant, in agimas iurantem illud praestari praecipimus.

Ex summa in. Tam in iudicio voluntario, quod arbitrabile dicitur, quam in necessario (de quo hic agitur) iuramentum de calumnia frequentatur; sic dictum, quia propter vitandam calumniam datur. Est autem calumnia, certa scientia, petitio vel repulso iniusta. Itaque iuramentum calumniae est, quando quis iurat se non calumniandi animo agere, vel respondere. Praestatur autem post lit. conte. vt ex confessionibus partium veritas magis elucescat.

Quid calumnia, & iuramentum calumniae.

De Eodem.

C A P. L.

IN omnibus itaque causis, exceptis spiritualibus, de calumnia iuratur. Debent autem iurare personae principales. Itē tutor, aconomus, syndicus, & actor; quia legitimam administrationem habent. Clerici vero si conueniantur Ecclesiae nomine, iurant per aconomum, vel syndicum. Nam cum magna fuerit causa, & persona aconomi depauperata, tunc enim iuratur in propria clerici persona. Quando vero super rebus patrimonialibus conueniuntur clerici, vel super contracti-

In omnibus causis exceptis spiritualibus de calumnia iuratur.

Quando clerici in propria persona iurare debent.

bus habitis nomine suo, iurare debent in propria persona. In causa autem adulti, qui est sub cura, potest vel ipse, vel curator iurare. In causa vero ciuitatis vel municipij, consules vel rectores.

In iuramento calumniae quinque continentur praecipue. Iurat enim pars utraque, quod credat se iustam causam habere. Item interrogata, non negabit quod credit verum esse. Item quod non utetur scienter falsa probatione. Item quod dilationem frustratoriam non petet. Item quod pro hac causa, nec dedit aliquid, vel promissit; neque dabit, aut promitteret, nisi tantum aduocatis, vel alijs certis personis, quibus de iuris indulgentia praestari licet. Haec autem quinque, verbis his potes comprehendere.

Illud iuretur, quod si sibi iusta videtur.

Et si quaeretur, verum non inficietur:

Nihil promittetur, ne falsa probatio detur.

Vel si tardetur, dilatio nulla petetur.

Qui vero iuramentum hoc praestare noluerit, caderet a causa si actor fuerit, si reus habebit pro conuicto, nec appellare poterit. Semel quidem in principio causae praestatur, & ad omnes exceptiones quae in iudicio proponuntur, extenditur. Ante lit. contest. iurandum est. Item haeres illius qui moritur, in iudicio pendente causa debet iterum iurare, quia iuramenta non transferuntur in haereses. In causa vero appellationis non iurabitur iterum, quia eadem est cum principali. In summa quoque nota, quod in iuramento calumniae pater contra filium, & patronus contra libertum excipiuntur.

De Positionibus, & Probationibus.

C A P. LI.

Iuramento praestito, quandoque fiunt positiones ab actore, quae esse debent simplices, & non implicatae, & purum factum continere debent; tales scilicet quod actor possit probare, si reus neget, & tales quibus probatis faciant ad negotium; nam impertinentes non debet iudex recipere. Quibus factis, si reus neget eas, producuntur testes ab actore ad minus duo, quia vnus regulariter non sufficit quantumcumque auctoritatis sit, qui iurare debent praesente aduersa parte, quod puram veritatem dicent, nec pro odio, vel amore, gratia, vel timore dimittent. Contra quos, & eorum dicta potest reus dicere. Vnde postquam examinati fuerint a iudice, de veritate quam sciunt, & quomodo sciunt; aperiri debent eorum dicta. Et signanter dico sciunt, quia testimonium de auditu, vel de credulitate, regulariter non valet. Eis vero apertis, fit copia reo attestatorum eorum, & datur ei terminus ad dicendum contra; quo adueniente, potest dicere reus quod discordant. Nam si non concordant, & singulares sunt in dictis, nihil probant: idem est si contraria dicant. Potest etiam dicere quod sunt excommunicati, vel aliter criminosi, & sic eos repellere. Et nota, quod non solum per testes, sed etiam per instrumenta potest actor probare si velit.

Porro contra promptas rei negationes, necessariae sunt actori probationes. Est autem probatio, res dubia per argumenta quaecumque ostensio; sic dicta a probè aduerbio, quia probè agit qui probat. Illi siquidem incumbit probatio qui dicit, non ei qui negat; negantis enim factum per rerum naturam probatio nulla est. Species probationis sunt sex. Prima per rei euentiam, ut si quis in adulterio fuerit deprehensus. Secunda per famam. Tertia per praesumptionem. Quarta per iuramenti dilationem. Quinta vero per testes. Et sexta per instrumenta. Ex his duae postremae probationes dicuntur propriae; reliqua vero impropriae & transumptivae. In notorijs probatio non est necessaria. Item vera probatio vincit praesumptionem.

Helimandus ubi supra. Praesumptionibus standum est, donec probetur contrarium, probatio rei dubia est argumentum, iudici faciens fidem. Iudici probandum est, praesente aduersario, vel eo habito pro praesente; publica enim persona ideo in medio posita est, ut ei fide

faciamus. Nam aduersario nunquam fide facere possumus. Actori probatio incumbit vsque adeo donec intentio teneat, vel tenere videatur. Tenet intentio si reus confessus vel conuictus sit. Tenere videtur, si reus dicit se suscepisse quod alter asserit se soluisse, si de intentione constet, reus vel excipere vel elidere intentionem debet, alioquin soluere cogitur. Reo excipiente, probare debet exceptionem, quemadmodum actor intentionem. Reus enim in exceptione actor efficitur. Argumenta sunt quae causam indicant, atque ostendunt, ut testes & instrumenta. Et indicia omnia recipienda sunt, quae lege non sunt reprobata, ut domestica testimonia, vel instrumenta. Quaedam sunt quae per se fidem non faciunt, cum alijs vero profunt; ut vnus testis, & domesticum instrumentum.

Extra. 2. de probationibus. Alex. tertius. Quoniam apud nos consuetum esse didicimus, ut cum aliquis intentionem suam fundauerit instrumentis aut testibus, ei sacramentum nihilominus deferatur; quod si subire noluerit, fides probationibus non habetur: Nos (cum tunc demum ad huiusmodi sit suffragium recurrendum, cum aliae legitime probationes deesse noscuntur) talem consuetudinem reprobamus. Inno. 3. Cum per literas iudicis ordinarij (quibus standum est donec probetur contrarium) nobis constiterit, quod N. excommunicatus erat quando officium procuratoris assumpsit, ipsum tanquam procuratorem non duximus admittendum.

Idem Episcopo & Archi. Senonense. Causam matrimonij quae inter N. iuuenem, & G. puellam Senonensem quae se virginem & monacham profiteretur, noscitur agitari, & infra. Man. qua. puellam eandem ponatis in monasterio illo interim quod intrauit, ut ibi securè valeat commorari, donec iudiciali sententia quid agi debeat decernatur, recepturi postmodum, non solum probationes viri, quas inducere voluerit contra mulieres illas, quae ad inuestigandum signa virginitatis ex parte puellae fuerint introductae, verum etiam probationes alias hoc negotium contingentes, quas pars utraque duxerit producendas. Et quia, ut dicit canon, Sape manus fallitur, & oculus obstetricum: Volumus & mandamus, quatenus ad hoc honestas matronas prouidas & prudentes deputare curetis, ad inquirendum utrum dicta puella virginitatis priuilegio sit munita.

De Probatione negatiua.

C A P. LII.

EX summa iuris. Licet autem superius dictum sit, quod negantis factum per rerum naturam probatio nulla sit, in quibusdam tamen casibus imponitur neganti probatio, scilicet si praesumptio sit pro actore. Verbi gratia: Si duo simus filij patris vnus, & tu possideas omnes res hereditarias, dicasque me non debere aliquam rem ex illis habere, debes probare negatiuam. Item si negatio in se implicitam habeat affirmationem. Item si reus sponte subire velit negatiuae probationem; tunc enim mos ei gerendus est. Item si ius negetur. Qui enim dicit aduersarium suum a iure prohibitum, probare tenetur. Item vbi in defectu probationum fit delatio iuramenti; tunc enim reus sacramento suo probat suam negationem. In exceptionibus etiam cum reus efficiatur actor, probare tenetur exceptionem.

Extra. 2. de probationibus. Inno. 3. in concil. generali. Quoniam contra falsam assertionem iniqui iudicis, innocens litigator quandoque non potest veram negationem probare, cum negantis factum per rerum naturam nulla sit directa probatio; ne tamen falsitas veritati praerudicet, aut iniquitas praerualeat aequitati; statuimus, ut tam in ordinario iudicio, quam in extraordinario, iudex semper adhibeat, aut publicam (si potest habere) personam, aut duos viros idoneos, qui fideliter vniuersa iudicij acta conscribant; videlicet citationes, dilationes, recusationes, exceptiones, petitiones, responiones, & interrogationes; confessiones, testium depositiones, instrumentorum productiones,

Qua dicuntur argumenta.

Non est deferendum actori iuramentum, nisi legitimae probationes desint.

Quomodo probanda virginitas puellae.

In quibusdam casibus imponitur neganti probatio, quamuis negantis factum per rerum naturam probatio nulla sit.

In omni iudicio per viros idoneos acta debent conscribi vniuersa.

interlocutiones, appellationes, renunciaciones, conclusiones, &c. quæ occurrerunt competenti ordine conscribenda, loca designando, & tempora, & personas, & omnia sic conscripta partibus tribuantur; ita quod originalia penes scriptores remaneant, ut si super processu iudicis fuerit suborta contentio, per hoc possit veritas declarari; quatenus adhibito moderamine, si honestis & discretis deferatur iudicibus, quod per improvidos & iniquos, innocentium iustitia non lædatur.

Cui probationi standum sit, cum dua sibi obuiant

C A P. LIII.

L Vcius. 3. Scire autem debes, quod iudicium finitum regendorum tale est, ut in eo vtraque persona vices duorum habeat, videlicet actoris & rei. Vnde hincinde testes produci possunt ad cognitionem iudicis instruendam, quibus examinatis, iudex quos præcellere intellexerit, ad fidem sibi faciendam admittat. Quod si ambarum partium testes sunt æquè idonei, possessoris testes præferantur, cum promptiora sint iura ad absoluendum, quam ad condemnandum; præterquam in libertatis causa, in qua si vtriusque partis testes æquales fuerint, pro libertate sententia proferatur. Nam possessori probationem aliquando dari, iuris est manifesti, cum iure cautum sit, quod qui obiecerit præscriptionem longissimi temporis, quam nemo recte objicit nisi qui possidet, & eam probauerit, in causa debeat obtinere.

Clemens 3. Iuravit quidam (ut asseris) se quandam in vxorem legitimam accepturum, quam cum veller traducere, quidam iuramentis secundum morem exhibitis, legitime probauerunt ipsos in quinto consanguinitatis gradu sibi inuicem attinere. Quia vero requisisti à nobis quid agendum sit, cum quidam alius probare velit contra prædictam probationem, iuramentis canonicis factam, & partibus publicatam, nullo eos se consanguinitatis gradu contingere. R. quod standum est probationi priori.

Inno. 3. Sacerdotes & clerici Daciae Regni, legi per quam negatiua probatur, temerè innitentes, à criminibus, quæ probari testibus possunt fide dignis legitime contra eos, reputantur insontes, si se super his purgare valeant quoquo modo, & infra. Volentes igitur ut hæc pestis contraria omni iuri, penitus extirpetur à clero: Mandamus quat. in huiusmodi probatione negatiua, dum tamen posset affirmatiua ex aduerso probari, neminem audiat. Idem Nimis indignum est, iuxta legitimas sanctiones, ut quod sua quilibet voce dilucidè protestatus est, in eundem casum proprio valeat testimonio infirmare. Ex sum. in. In summa vero nota, quod si testes inducuntur ad probationem negatiuam factam, non valet probatio talis. Vnde si probet actor duobus testibus affirmatiua, & reus alijs duobus negatiuam directe, prævalent testes actoris; si autem indirectè, prævalent testes rei.

De Testibus eligendis.

C A P. LIIII.

Sidorus lib. 5. Testes sunt, à quibus quaeritur veritas in iudicio, quos quisque ante iudicium placiti sibi alligat, ne cui sic postea liberum aut dissimulare, aut subtrahere se; sic dicti, eo quod testamento solent adhiberi, sicut signatores, quia testamentum signant.

Ex sum. de casibus. Testis debet esse communis persona (sicut iudex) & pro vtraque parte dicere puram, & metam veritatem, quam scit de facto super quo inducitur. Item nihil debet recipere pro testimonio ferendo: Nam sententia, sicut non debet esse venalis, ita nec testimonium. Augusti. Cum iudicia & testimonia, quæ nec iusta sunt, nec vera, sunt vendenda, iniqua

& falsa venduntur, multo scelere vtrique pecunia sumitur, quia scelerate etiam, quamvis à volentibus, datur. expensas tamen potest testis recipere ab illo qui eum producit. Item vbi videt proximum rem suam amittere, propter defectum probationis, quasi necessitate cogente, debet tunc ferre testimonium veritati, alias peccat. August. Quisquis metu cuiusque potestatis veritatem occultat, iram Dei super se pronocat, quia magis timet hominem, quam Deum. Immo in tali casu etiam privilegiatæ personæ, ut sacerdotes, cogendi sunt iurati testimonium dicere, si talis sit causa, in qua liceat eis ferre testimonium, non enim liceret in causa sanguinis. Præter istum tamen casum, sūt alij sex casus, in quibus debet etiam sacerdos vel clericus iurare, nec non laicus, videlicet pro recta fide, pro obedientia, pro pace, pro indemnitate Ecclesiæ, & cum absoluitur ab excommunicatione, & cum infamatus debet se purgare.

Extra. de testibus & attest. Ex concil. Macienf. Placuit sancto conuentui ut testes non conducantur pretio, & ut quicumque idonei & fideles in testimonium assumantur; & ut nullus testimonium dicat nisi ieiunus. **Honorius. 3.** Nullius testimonio, quantumcumque religiosus existat, nisi iuratus deposuerit, in alterius præiudicium debet credi. **Extra. secundo de confirmatione. Inno. tertius.** Iure ciuili statutum est, ut quando periculum testium formidatur, ne veritas occultetur, & probandi copia fortuitis casibus subtrahatur, etiam lite non contesta, testes valetudinarij, & alij de quibus aliqua causa rationabili timeretur, ad testimonium admittantur.

De Testium productione.

C A P. LV.

Ex summa iuris. Producendi autem sunt testes in iudicio regulariter postlitis contestationem, producti iurare debent quod veritatem dicent, quam in illa causa nouerint, & quod falsum non admiscebunt; quod testimonium pro vtraque parte dicent. In causa quoque matrimoniali iurare debent, quod non venerint ad testificandum odio, vel gratia, vel timore. Debent autem inquiri testimonia de causis proprijs, loco, tempore, auditu, scientia, credulitate, fama, certitudine. **Dixerunt** tamen quidam testimonia de auditu non valere: sed contrarium verum est, quoniam in omnibus contractibus qui contrahuntur ex consensu, testimonium de auditu valet: denique valet in causa matrimoniali. Item in solutione pecuniarum; Item in memoria facti operis: Item vbi dubitatur de baptismo alicuius. Item de voluntate obmutescentis in articulo mortis.

Et nota, quod qui testes producit, eos debet interim suis sumptibus procurare. Productione vero facta, publicantur attestaciones, & super illis publice disputatur. **Et nota,** quod publicatis attestacionibus nec à reo, nec ab actore possunt ulterius produci testes. Hoc verum est in illo articulo, in quo publicatæ sunt attestaciones: in alijs vero possunt, & in causa appellationis similiter. Fallit etiam hoc in causa matrimoniali, in qua in eodem articulo producuntur. Sunt autem tres productiones quæ fieri debent infra vnâ dilationem. Quarta vero non permittitur, nisi iuret is qui vult eam facere, quod non didicit testificata per se, vel per aduocatum, nec dolo postulet quartam productionem.

Extra. 2. de testibus & attesta. Greg. 9. Ultra tertiam productionem non debet testes in causa produci, nisi præstito ab eo qui postulat iuramento, quod neque per se, neque per alium testificata subtraxerit, vel fuerit percontatus, neque per dolum vel artem aliquam, quartam productionem exposcat, sed quia quos desiderat de nouo producere, prius habere nequiuir. **Causa. 3. q. 9. Calixtus Papa.** Testes per quacumque scripturam testimonium non proferant, sed presentes de his que nouerunt & viderunt testimonium veraciter dicant:

Quid faciendum quædo probationes apparent iudicij æquales.

Standum est priori probationi ceteris paribus.

Negatiua probatio extante affirmatiua contraria, admittenda non est.

Nota.

Quid testes & unde dicuntur.

Testis nil se est recipere pro testimonio ultra expensas.

In casu necessitatis quilibet tenetur ferre testimonium suo; etiam clericus in sacris alijs casibus.

Testis debet esse iuratus, & olim iuratus.

Quid debet testis iurare.

In quibus casibus valet testimonium de auditu.

Publicatis attestacionibus non possunt amplius produci testes in illo articulo.

Non admittitur testis productus nisi sub certa iuramento.

nec de alijs causis vel negotiis testimonium profertur, nisi de his quæ sub eorum præsentia acta esse noscuntur. *Gratianus.* De his quæ audierunt, si ad hoc vocati sunt, in ciuili causa testimonium dicere possunt.

De his qui à testimonio repelluntur.

C A P. LVI.

EX *summa iuris.* Testes esse possunt quicumque non prohibentur. In his enim 7. consideranda sunt, quæ verbis his notantur.

Conditio, sexus, aetas, discretio, fama.

Et fortuna, fides, in testibus ista requiruntur.

Conditio requiritur, quia seruus à testimonio repellitur, ne metu dominantium supprimat veritatem. Et hoc nisi deficiant probationes, tunc enim poterit interrogari, vel si queratur de facto serui, puta si per eum sit depositum, non tamen admittitur contra dominum. *Sexus* quoque requiritur, quia feminae in criminali repelluntur, in ciuili admittuntur. *Aetas* autem, quia minor quatuordecim annis non admittitur in ciuilibus, nec minor 20. annis in criminalibus. *Discretio* quoque, quia furiosus & mente captus repellitur à testimonio, sicuti à iudicandi officio. *Fama* vero, quoniam infamis repellitur. *Item* fortuna, quia sicut in accusando, sic & in testificando pauper suspectus habetur. *Fides* quoque, quoniam infidelis contra infidelem non admittitur. Præter hæc etiam repelluntur consanguinei illius, pro quo debet testimonium ferri. Insuper & ipsius domestici, & ipsius etiam aduersæ partis inimici.

Causa. 4. quæst. 5. Calixtus Papa. Consanguinei accusatoris aduersus extraneos testimonium non dicant, nec familiares, vel de domo prodeuntes. Sed si voluerint, & inuicem consenserint, inter se parentes testificentur, & non in alios. *Item Anacleus Papa.* Accusatores & testes esse non possunt, qui ante hesternum diem, aut nudius tertius inimici fuerint, ne irati nocere cupiant, ne læsi se vlcisci velint. Inoffensus ergo & accusatorum & testium affectus querendus est, & non suspectus. *Item Pontianus Sancta & vniuersalis Ecclesia Episcopus.* Suspectos aut inimicos, aut facile litigantes, & eos qui non sunt bonæ conuersationis, accusatores esse & testes Apostoli prohibuerunt.

De Eodem.

C A P. LVII.

CAUSA. 4. quæstio. 2. & 3. *Ex Concil. Carthag.* Illos ad testimonium non admittendos esse censemus, qui nec ad accusationem admitti iussi sunt, vel etiam quos ipse accusator de domo sua produxerit. *Item* intra annum 14. ætatis suæ constituti non admittantur. *Item* in criminali causa produci testis non potest, qui antea in eum reum testimonium dixerit. *Item lege Julia. de vi.* Cauetur ne hac lege in reum testimonium dicere liceret, qui se ab eo parente eius liberauerit, quive impubes erit, quive in iudicio publico damnatus erit, quive in vinculis, custodiae publica erit, quive eorum restitutus in integrum non erit, quive ad bestias vt depugnet se locauerit, quive palam quæstum facit, fecerit; quive ob testimonium dicendum, vel non dicendum, pecuniam accepisse iudicatus vel convictus fuerit. *Item* idonei non videntur esse testes, quibus imperari potest vt testes fiant. In testem idoneus pater filio, aut filius patri non est. *Item* nullus idoneus testis in re sua intelligitur. *Item* parentes & liberi inuicem aduersus se, nec volentes etiam ad testimonium admittendi sunt. *Item* serui neque pro domino, neque aduersus dominum, sed pro facto suo interrogari possunt.

Causa. 14. quæstio secunda. In criminali enim causa non licet testem de propria domo produci, in ciuili autem prælaris Ecclesiæ licet. *Vnde Paschalis. 2.* In cri-

iminali quidem accusatorum & testium illa distinctio obseruanda est, quæ in canonibus continetur, neque ad probationem domestici assumantur. Cæterum in negotio possessionum, vel huiusmodi, hi potissimum assumendi sunt, qui eadem negotia tractauerunt, de quorum auditu & visu hæsitatio esse non debeat. In conficiendis autem instrumentis secularium negotiorum, presbyteri non vocentur ad testimonium: Sed si casu contractui eos interfuisse acciderit, iubente Episcopo testimonium dicant.

Extra. 2. de testibus & at. Alex. 3. Vtrum testes sint reprobandi in causa criminali, vel ciuili, quibus ab aduersa parte crimina opponuntur? Respondemus, quod si etiam ante non sunt conuicti vel confessi de criminibus illis, dummodo inde conuincantur, in testimonium non debent admitti. *Idem.* Laicos in accusationem vel testimonium contra clericum, in criminali causa non esse aliquatenus admittendos, censura sacrorum canonum manifestius edocetur; nisi forte suam vel suorum iniuriam prosequantur; nec tunc etiam ad testimonium, sed ad accusationem possunt admitti.

Idem. Testimonium Christianorum aduersus Iudæos, in omnibus causis, cum illi aduersus Christianos testibus suis vt præsumant, recipiendum esse censemus; & anathemate feriendos esse decreuimus, quicumque Iudæos Christianis voluerint in hac parte præferre; cum eos Christianis subiacere oporteat, & ab eis pro sola humanitate foueri. *Gregorius 9.* Non debet quis in criminibus (nisi forsitan in exceptis) ad testificandum admitti, pendente accusatione de crimine contra ipsum; cum etiam accusati, nisi se probauerint innocentes, ab accusatione, ac susceptione ordinum repellantur.

De Infamibus repellendis.

C A P. LVIII.

ACTOR. Infames non solum ab accusatione, sed etiam à testimonio repelluntur, sicut ex multis auctoritatibus colligitur. *Causa tertia, quæstio quinta. Eusebius Papa.* Constituimus cum omnibus qui nobiscum sunt Episcopis, vt homicidæ, malefici, fures, sacrilegi, raptores, adulteri, incesti, venefici, suspecti, criminosi, domestici, perituri, & qui raptum fecerint, & qui falsum testimonium dixerunt, seu qui ad sortilegos diuinosque cõcurrunt, similesque eorum, nullatenus ad accusationem, vel ad testimonium sint admittendi; quia infames sunt iustè repellendi, quia funesta est vox eorum.

Eadem quæstio septima. Gra. Potro infamia multipliciter irrogatur, aliquando enim contrahitur genere delicti declarati per sententiam, aliquando genere pænæ, sicut illi qui damnantur in opus publicum, & qui pristinum statum obtinent, sed dano infamie etiam post impletum tempus subijciuntur. Helinandus vbi supra. *Fama, siue existimatio, nec non opinio, est illa se dignitatis status, à natura tributus, cuius merito quis ea potest qua homini permissa sunt, legibus & moribus cõprobatus, nec in aliquo imminutus. Infamia est fama priuatio, & commaculatio.*

Ex. ff. libro tertio de postula. parag. ait prætor. Si quis famoso iudicio condemnatus, per in integrum restitutionem fuerit absolutus, Pomponius putat hunc infamia eximi. *Julia. lib. ad edictum.* Prætoris verba dicunt, infamia notatur, qui ab exercitu ignominia causa, ab Imperatore, eoque cui de eare statuendi potestas fuerit, dimissus erit; qui artis ludicra, pronuntiandiue causa, in scenam prodierit; qui lenocinium fecerit; qui in iudicio publico, calumnia prauaricationisue causa, quid fecisse iudicatus erit; qui furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, de dolo malo & fraude, suo nomine damnatus, pænæue erit: *Marcel. in libro publicorum.* Idem sustinere infamiam non importat. Sed causa propter quam id pati meruit; si ea fuerit, quæ infamiam

Laici non possunt esse testes contra clericos.

Accusati de crimine non possunt esse testes donec purgentur.

Qualia crimina reddunt hominem ineptum ad testificandum.

Infamia variis modis irrogatur.

Infamiantati.

damnato irrogat. In ceteris vero generibus poenarum, A eadem forma statuta est.

De Numero testium legitimo.

CAP. LIX.

In quibus ca-
sibus requi-
rantur plures
testes quam
duo.

EX *summa iuris*. Debent autem testes ad minus esse duo, quia in ore duorum, & cæte. In quibusdam tamen casibus plures requiruntur; ut quando præsul, vel cardinalis accusatur. Item quando infamatus de crimine debet se purgare. Item in testamentis, ubi septem testes requiruntur secundum leges, quæ tamen videntur mutatae per decretales, extra. de testa. ubi expresse dicitur, quod etiam in testamentis sufficiunt duo testes, aut tres; vel dici potest illas decretales esse restringendas ad pias causas; ut si in testamento, vel codicillis, aliquid legaretur pauperibus Ecclesijs, vel alijs pijs locis, quantum ad illa valerent, & cum duobus aut tribus testibus. Porro effrenata multitudo testium est à iudice coarctanda.

Sufficit vnus
testis quando
nō agitur de
alicuius præ-
iudicio, &
etiam in qui-
busdam alijs
casibus.

In nulla vero causa sufficit vnus testis, quantumque sit dignitatis; quoniam ad probationem vel fidem faciendam, vox vnus, vox nullius. In omnibus tamē illis casibus vnus testimonio creditur, in quibus præiudicium alteri non inferitur. Ut si dubitetur an aliquis baptizatus sit, & appareat super hoc vnus testis, sufficit. Idem esset si de consecratione Ecclesiæ dubitaretur. Et similiter in consimilibus. Item iuramento vel testimonio vnus creditur, in causa denunciationis, in causa simoniæ, in reuocatione procuratoris, in eo qui dicit se cognouisse illam quam consanguineus eius vult ducere. Item in matre, quæ confitetur contra matrimonium filiae suæ. Item in clerico verberato, & in eo qui passus est ablationem rerum suarum.

Contrapra-
sulem requi-
runtur 72.
testes, contra
Cardinalem
60.

Causa 2. q. 5. Syluester Papa. Præsul non damnatur, nisi cum 72. testibus, Presbyter autem cardinalis, nisi 60. testibus nō deponatur. Diaconus cardinalis vrbis Romæ nisi 60. testibus nō cōdēnabitur. Subdiaconus, acolytus, exorcista, lector, ostiarius, nisi in septem testibus non condemnabuntur. Testes autem & accusatores sine aliqua sint infamia. *Idem Leo 4.* Nullam damnationem Episcoporum vnquam esse censemus, nisi aut ante legitimum numerum episcoporum, qui sit per 12. episcopos; aut certe probata sentētia per 70. idoneos testes, qui tales sint qui & accusare possint, & prius ad sacra Christi quatuor Euangelia sacramenta præstent, quod nihil falsum depromant. Sed hoc vel speciali priuilegio de clericis Romanæ Ecclesiæ intelligitur, vel propter improbitatem quorundam, qui cum non sint spectatae vitæ & scientiæ, in accusationē ministrorum Dei repente profiliunt. Quorum vero vita adeo laudabilis est, ut omnibus imitanda appareat, de quorum assertionem nulli dubitatio nasci poterit, eorum testimonio duorum vel trium testium, quilibet iure conuinci, & damnari poterit.

Sufficit cō-
tra quæquā
duo vel tres
testes valde
laudabilis
vita.

Causa 4. q. 2. Vnius testis responsio omnino non audiatur, etiam si præclaræ curiæ honore præfulgeat. Sed obijcitur illud Beati Bricij, qui voce pueri 30. dies ab ortu habentis, innocens probatus est. Sed miracula diuina sunt admiranda, non in exemplum humanæ actionis trahenda. *Extra. de testibus & atte. Inno. 4.* Inhibemus ne vnus iudicis quantumque sit auctoritatis verbo credatur in causis, siue super testimonijs, siue quibusdam alijs contractibus quæstio agitur. nec scriptum eorum, nisi testium adminiculo fulciatur, eam obtineat firmitatem, quin ei possint & debeant, duorum vel trium testium bonorum testimonia præualere, salua tamen ap. se. auctoritate.

Inspicienda
est utrinque
qualitas non
multitudo
testium.

IDEM. Ad multitudinem tantum respicere non oportet, sed ad testium qualitatem, & ad ipsorum deposita, quibus potius lux veritatis assistit, ex quibus motum animi sui conuenit iudicem informare. Si ergo testes ex parte monachorum producti, tantæ præminentis fuerint, quod eorum auctoritas aliorum sit merito multitudini præferenda, ab impetitione Ar-

chid. absoluatis eisdem. *Idem.* Monachi vero de suis fratribus ac conuersis, testes in causis proprijs producere absque iuramenti exhibitione non possunt, nisi forsitan à parte remittatur aduersa.

De Variatione attestacionum.

CAP. LX.

EX *summa iuris*. Sunt autem quinque, quorum diuersitates obsunt testimonio, & norantur hoc versu. *Res, persona, locus, gradus, sunt consona, tempus.* Res quidem, quia cum vnus dicit de vna re, & alius de alia, ubi res petitur; vel vnus dicit de facto vno, & alius de alio, ubi de facto quæritur; non valet eorum testimonium, cum singuli sint in testimonijs suis singulares. *Persona* vero, quia cum agitur in personam alicuius, vel quæritur de facto personæ, & vnus dicit de vna, alius de altera; non valet similiter eorum testimonium ratione præmissa. *Gradus* autem, quia cum agitur de consanguinitate, & testes variantur in gradu computatione, similiter non valet. *Locus* etiam reddit testimonium dissonum, sicut patet per exemplum in Daniele. *Similiter & tempus*, ut si vnus vno tempore, & alius alio dicit se vidisse.

Diuersitas
testium quin-
que modis
obest testi-
monio.

Hoc tamen intelligunt quidam in facto non iterabili, sicut in homicidio. Nam in facto iterabili sicut est adulterium, dicunt diuersitatem loci vel temporis non nocere, quia qui in huiusmodi diuersificantur, & si non probant idem adulterium, probant tamen illum esse adulterum, contra quem ferunt testimonium. Porro si vnus dicit in die dominico, & alius hora 9. talis diuersitas in tempore non nocet: quia dictum secundi continetur sub dicto primi: Similiter & de loco. Item in facto durabili non nocet diuersitas temporis, ut si dicat vnus se vidisse episcopum celebrare missam in diacesi alterius episcopi in hora tertia, & alius dicat quod in hora 6. quia factum illud in tantum durare solet. Idem etiam in similibus.

In fallaci-
tate iterabili
non nocet
diuersitas
loci aut tem-
poris.

In *summa* vero nota circa diuersitates siue contrarietates testium, quod si testis vnus contradicat sibi, non valet eius testimonium. Si autem alteri, neutrius valet, cum sint in testimonijs suis singulares. Si vero pluribus, valebit plurium testimonium, siue sint ab vna & eadem parte producti, siue diuersis. Quidam autem dicunt, testes ab eadem parte productos, fidem sibi inuicem derogare, sicut in instrumentis contingit. sed in instrumentis aliud est, quoniam illa possum inspicere antequam ea producam; De testibus autē nescio quid testificaturi sint.

Testis sibi
vel alteri
contradicens
non probat.

Causa 3. q. 9. Ambro. in lib. de Paradiso. Pura & simplex testimonij series intimanda est: Plerumque testis dum ad seriem gestorum aliquid ex suo adiicit, totam testimonij fidem partis mendacio decolorat: nihil ergo quod etiam bonum videtur, addendum est.

Causa 3. quæstio. 2. Si testes omnes eiusdem honestatis & æstimationis sint, & negotij qualitas ac iudicis motus cum his concurrerit, sequenda sunt omnia testimonia. Si vero ex his quidam eorum aliud dixerint, licet impari numero, credendum est quod natura negotii conuenit, & quod inimicitia aut gratia suspicione caret; confirmabitque iudex motum animi sui, ex argumentis & testimonijs, & quæ re aptiora, & veritati proximiora esse comperit. In testibus, fides, dignitas, mores, grauitas examinandæ est; & ideo testes qui aduersus fidem suæ testationis vacillant, audiendi non sunt. Item in testibus considerandum est, si simpliciter testimonium dicant, vtrum vnus eundemque meditatam sermonem asserant, an ad ea quæ interrogantur ex tempore, verisimilia respondeant.

Quid in con-
trarijs ma-
ximè confi-
derandum.

De receptione testium in causa matrimonij.

C A P. LXI.

EX summa iuris. In causa matrimonij duo testes sufficient, sicut & in caeteris causis. Extra. 2. de testibus & atte. Gregorius 3. Quoties aliqui propter cognationem propinquitatis separari petunt, duobus vel tribus testibus adhibitis, qui de ea consanguinitate supersint, vel totidem senioribus & melioribus eiusdem loci, idem debet legitime probari. Probatio autem testium debet fieri duplici iuramento, ut iurent se non priuato odio, neque amicitia, neque pro aliquo commodo quod habuerint, vel habent, vel habituri sunt, ad iurandum inductos; & sicut ipsi dicunt, rei veritatem accepisse a maioribus suis, & credere ita esse.

Alex. tertius. Vtrum viro negante se mulierem affidasse, ipsius mater mulieris, & altera mulier possint ad testimonium recipi? Consultationi tuae taliter respondemus, quod cum mater filiae incrementum & honorem videtur diligere, vbi vir superior est diuitijs, nobilitate, & potentia, vel honore, testimonium eius videtur esse suspectum, & ideo non est aliquatenus admittendum. Idem. Si matrimonium est firmatum, non debet sine plurium iuramento dissolui.

Celestinus. 3. Cum quis accusatur aliquam cognouisse, an sint testes interrogandi de visu, aut sola viciniae fama sufficiat, vel si iuratis testibus sit procedendum, qui se carnali copulae conscios esse fatentur, sed de visu nihil affirmant? Respon. quod si testimonium conueniens de visu reddatur, vel etiam de auditu, & praesumptionem violentam fama consentiens subministrat, ac alia legitima adminicula suffragentur, standum est testimonio iuratorum. Etenim circumspiciendus iudex atque discretus, motum animi sui ex argumentis & testimonijs quae rei aptiora comperiet, confirmabit.

In Concil. Gene. Licet ex quadam necessitate, praeter communem formam, olim fuerit institutum, ut consanguinitatis & affinitatis gradibus computandis, valeret testimonium de auditu, cum propter hominum breuem vitam, testes de visu deponere non valerent, vsque ad gradum septimum computando: quia tamen pluribus exemplis, & certis experimentis didicimus, ex hoc pericula contra legitima prouenisse coniugia: Statuimus ne super hoc recipiantur de caetero testes de auditu, cum iam quartum gradum prohibitio non excedat. Nisi forte personae graues extiterint, quibus fides merito sit adhibenda, & ante lite motam testificata didicerunt ab antiquioribus quidem suis; non utique ab vno (cum non sufficeret ille si viueret) sed duobus ad minus, nec infamibus & suspectis, sed a fide dignis, & omni exceptione maioribus: cum satis videretur absurdum illos admitti, quorum repellerent authores. Nec tamen si vnus a pluribus, vel infames ab hominibus bonae fame acceperint quod testantur, tanquam plures & idonei testes debent admitti; cum secundum ordinem solitum iudiciorum, non sufficiat vnus testis assertio, etiam si praesidiali dignitate praefulgeat, & actus legitimi sint infamibus interdicti. Testes autem huiusmodi proprio iuramento firmantes, quod ad ferendum testimonium in causa ipsa, odio, amore, vel timore, vel comodo non procedant; personas, expressis nominibus, vel demonstratione, vel circumlocutione sufficienti designent, & ab utroque latere, singulos gradus clara computatione distinguant; & in suo nihilominus iuramento concludant, se accepisse a suis maioribus quod deponunt, & credere ita esse. Sed nec tales sufficiant, nisi iurati deponant se vidisse personas, vel saltem in vno praedictorum graduum constitutas, pro consanguineis se habere. Tolerabilius est enim aliquos contra statuta hominum dimittere copulatos, quam coniunctos legitime contra statuta domini separare.

A

De Coactione testium.

C A P. LXII.

EX summa iuris. Regulare quidem est secundum leges, ut testes ad testimonium ferendum, etiam inuiti compellantur; sed excipiuntur inde quidam ratione senectutis, & inualetudinis, aut militiae; absentes quoque causa reip. & qui publicis funguntur officijs. Quidam autem ratione consanguinitatis & affinitatis. Quidam etiam ratione affectionis, ut libertus contra patronum. Secundum canones vero monendi sunt, non cogendi; nisi per alios veritas liquere non possit: tunc enim etiam clerici ab Ecclesia compelluntur, quia tacere veritatem in praedictum alterius, mortale peccatum est, & Ecclesia peccantes tenetur corrigere, si ei denuncientur. Videtur autem per leges, quod in criminalibus causis compellantur testes, quia concedunt leges de publicis iudicijs loquentes, quibusdam personis priuilegium, ne possint compelli. Vnde videtur quod alij possint compelli.

Porro secundum canones dicunt doctores in causis criminalibus, quando scilicet agitur criminaliter, non esse testes compellendos, quoniam accusator debet habere probationes luce clariores: quando vero de crimine civiliter agitur, scilicet in modum inquisitionis, compelluntur. Quando etiam in modum denunciationis, similiter compelluntur. Cum enim compellantur vbi in causa pecuniaria veritas per alios liquere non valet, multo magis compelluntur vbi per silentiam animae tacentis perditio fieret. Compelluntur etiam in causis matrimonialibus.

Extra. 2. de testi. cogen. Clemens 3. Qui de rebus Ecclesiasticis testificari recusant, si aliter veritas nequiverit elici, ad illud sunt per cen. ec. compellendi. Iterum. Caeterum quod de consanguinitate cogendus sit testis perhibere testimonium veritati, non dubitatur a nobis. Inno. 3. Super inquisitionis articulis, tam de fama electi, quam literis contra eum, sub nomine longae maioris & sanioris partis capituli destinatis, cogatis testes qui nominati fuerint, perhibere testimonium veritati. Honorius. 3. Testes qui nominati fuerint, praeterquam super criminibus, si se gratia, vel timore subtraxerint, vel odio; per cen. ec. cogatis veritati testimonium perhibere.

De fide instrumentorum.

C A P. LXIII.

EX summa iuris. Dicto de illa probationum specie quae fit per vocem viuam, scilicet per testes, restat de illa quae fit per vocem mortuam, idest per instrumenta. Est autem instrumentum scriptura facta ad alicuius rei probationem. Instrumentorum aliud publicum, aliud priuatum. Publicum est, quod habet publicam auctoritatem: Et huius species sunt tres. Est enim publicum, quod est per manum publicam, idest per manum tabellionis in forma publica factum, ut sunt chartae tabellionum: Et est publicum, quod auctoritate iudicis, in actis publicis est deductum: Est etiam publicum authentico sigillo signatum. Priuatum instrumentum est veluti chirographum, ut est apocha de recepto, antipocha de soluto. Instrumenta quaedam priuata, si habeant subscriptionem contrahentium, in personalibus praefertur publicis instrumentis: In realibus vero praefertur priuato publicum instrumentum; nisi subscriptionem habeat trium testium. Alias autem sine subscriptione contrahentium, vel testium, instrumenta priuata non faciunt fidem, nisi contra illum qui ea scripsit, introducantur. Duobus modis imponitur fides instrumentis, scilicet per testes, & per comparisonem literarum. Instrumenta vero patet habent vim cum testibus; sed fallit hoc in quibusdam casibus. Vno videlicet de censibus, quorum instrumenta praefertur testibus. Item vbi minor se maiorem per scripturam fatetur, interposito sacramento, non

Quinam possint ad testimonium ferendum compelli secundum leges & canones & qui non.

Canones non cogunt testes in criminalibus.

Canones cogunt testes in matrimonialibus, & cum de crimine civili agitur, si veritas non possit aliter liquere.

Quod instrumentum & quotuplex.

Priuata instrumenta in quibusdam casibus praefertur publicis.

Instrumenta patet habent vim cum testibus, de quibus quibusdam casibus.

poterit

veritas in quibus...

Matrimonium firmatum non debet sine plurium testimonio dissolui.

Testimonium de auditu, fama ac alijs adminiculis suffragentibus standum est.

Testimonium de auditu, fama ac alijs adminiculis suffragentibus standum est.

Quid in...

poterit per testes probare contra, sed per instrumentum. Item si quis indebitam pecuniam promittat, & cautionem super hoc exponat sine adiectione causae, poterit postea promissionem factam indebitè, scriptis probare. Item ubi scriptura exigitur, ut in alienatione rei Ecclesiasticæ; & etiam in omnibus casibus qui remori sunt à memoria hominum. In summa vero nota, quod scripturæ diuersæ, ab vna & eadem parte prolata, fidem sibi derogant.

Ex Codice. 2. li. Equum est te fauente alicui, causam eius documento tuo finire. Econtra reus instrumenta sua actori exhibere non cogitur, nisi intentione fundata: Actor enim suam instrumentis intentionem, nõ etiam fugientis partis probare debet.

Extra. 2. de fide instrum. Gregorius. Si scripturam authenticam non videamus, ad exemplaria nihil facere possumus. Alexan. 3. Scripta vero authentica si testes inscripti decesserint, nisi per manum publicam facta fuerint, ita quod appareant publica; aut authenticum sigillum habuerint per quod possint probari, non videntur nobis alicuius firmitatis robur habere.

Helinandus ubi supra. Instrumenta causæ dicuntur omnia, quibus causa instrui potest, siue testimonia, siue testes; inter huiusmodi instrumenta sunt apochæ, & antipochæ. Apocha est qua creditor scribit se accepisse debitum, vel Dominus se colonum suscepisse. Antipocha est, qua debitor se vsuras creditoris soluisse profiteretur, vel colonus à Domino rem accepisse, vel pensiones ei se soluisse dicit.

De Præsumptionibus.

C A P. LXIV.

Postquam de vera probatione disseruimus, superest ut etiam de quasi probatione, id est de præsumptione pauca subiungamus. Præsumptio est alicuius facti dubij semiplena inuestigatio. In hoc ergo differt à probatione, quia probato facit plenam fidem. Præsumptionum alia est temeraria, & hæc reprobatur: Alia vero probabilis, & hæc admittitur; inducitque purgationem, licet non sufficiat ad condemnationem: Alia quoque violenta; & huic statuitur, ita quod sententia per ipsam fertur. Vbi vero ius præsumit & non statuit, ex præsumptione tali recipit probationem in contrarium, etiam si violenta sit. Si vero statuat inde; hoc est faciat constitutionem per talem præsumptionem, non recipiuntur probationes in contrarium.

Oriuntur præsumptiones ex causa, ex persona, loco, tempore, & ætate, cæterisque modis, qui notantur his versibus.

Si vis iure queri, qua sit præsumptio veri;
Cur, quantum, quale, locus, euentus, fuga, stetus.
Utilitasque frequens, bona conuicinia, tempus:
Neglectus, iuris norma, protestatio, forma;
Consuetudo, modus, præsumptio, sexus, & ætas.

Præsumitur autem tam ex præsentis, quam ex præterito; circa præsens, & præteritum, & futurum.

Est autem præsumptio iudicis; hæc admittit probationem in contrarium, siue super iure, siue super facto sit, quousque probationibus renunciatum fuerit. Et est præsumptio iuris, quæ si super iure sit, idem est quod ius, siue constitutio iuris; & ideo probationem in contrarium non admittit. Puta dicit Papa, quod sibi videtur, ut quod illa quæ à viro lapsa in hæresim recessit, ad illum conuersum redire compellenda sit. Si vero sit super facto, debet in contrarium admitti probatio, nisi admitti prohibeatur à iure, vel fauor impediatur, vel odium; vel nisi probato contrario idem iuris esset. Effectus præsumptionis est, ut ei stetur donec contrarium probatur. In summa vero nota, quod omne bonum factum, rectum præsumitur, omne vero malum factum, prauè actum præsumitur.

Extra. 2. de præsumptionibus. Bonifacius. Nullus autem dubitat, quod ita iudicium nocens subterfugit,

quemadmodum ut absoluat, qui est innocens querit. confitetur enim de omnibus, quisquis se subterfugere iudicium dilationibus putat. Alexan. tertius. Literis t. f. receptis, nobis innotuit, quod cum P. ab A. muliere quam vxorem accepit, petierat separari, accusatores matrimonij produxerunt testes, firmiter asserentes quod postquam mulier cum prædicto viro contraxerat matrimonium, consanguineum eiusdem viri, solum cum sola, nudum cum nuda, in eodem lecto iacentem, ea ut credebant intentione, ut eam cognosceret carnaliter, viderunt; multis secretis locis, & latebris ad hoc commodis, & horis electis, & infra consulta t. taliter respon. quod ex huiusmodi violenta & certa suspitione fornicationis, potest sententia diuortij promulgari, ita quidem ut vir licentiam mortua illa ducendi aliam habeat mulierem, muliere sine spe coniugij remanente.

De Iureiurando.

C A P. LXV.

EX summa iuris. Præterea quia iusiurandum aliquando loco probationis succedit; De ipso quoque nobis dicendum occurrit. Iuramentum igitur est assertio vel negatio de aliquo, sacra rei attestations firmata. Huius species sunt duæ, nam aliud est assertorium, aliud promissorium. Assertorium est quando iuratur super re præterita, vel præsentis. Promissorium est quod super futuro concipitur, ut cum iurat quis se daturum aliquid, vel facturum. Et hoc quando fit in iudicio, vocatur cautionale, de quo iam satis dictum est supra: Assertorium vero quadruplex est: Primum est voluntarium, ut si dicas extra iudicium me tibi debere decem, & deferas mihi sacramentum, dicens te velle ulterius non petere; si iurauero me non debere, non habes necesse vel referre vel recipere. Secundum est necessarium, quod à iudice deferretur in defectum probationis. Et dicitur necessarium, quia recusati non potest, nisi iusta causa allegetur. Tertium est iudiciale, scilicet ubi pars parti defert iuramentum; & habebat olim reus necesse cui sic deferebatur, vel iurare, vel sacramentum referre, vel soluere quod petebatur. Hodie vero potest reus sacramentum recusare, si & in quantum dubitat. Quartum est iuramentum in litem, quo, scilicet iuratur sua interesse.

Helinandus ubi supra. Com alia instrumenta desunt, ad emendicata suffragia recurramus, & per iusiurandum res expediatur; quod propriè probatio non est, sed locum probationis obtinet. Iudex autem nequam iuris questionem in iusiurandum dimittere debet, si aliter decidere eam potest. Religio autem iusiurandi id facit, ut hoc quod inter eos (qui rem in iusiurandum dimiserunt) actum est, præstito sacramento pro vero accipiatur, non solum pro eo, vel eius successoribus, qui iurauit; sed etiam contra eum, vel eius successores: nam sacramentum eis prodest vel obest, inter quos factum est, & eorum hæredibus.

Causa. 22. q. 5. Cornelius Papa. Honestum esse videtur, ut qui in sanctis audeat iurare, hoc ieiunus faciat, cum omni honestate & Dei timore; ut etiam pueri ante annos 24. non cogantur iurare. Gratianus. Præterea sunt quædam tempora quibus iurare prohibemur. Vnde in concil. Tol. apud Sæctum Medardum habito, decreuit Sæcta synodus, ut a. Septuag. vsque ad octauam Paschæ, & ab Aduentu Domini vsque ad octauam Epiphaniæ, necnon etiã in ieiunijs quatuor temporum, & Letanijs maioribus, & in diebus Dominicis, & in diebus Rogationum, nisi de concordia & pacificatione, nullus supra sancta Euangelia iurare præsumat.

Extra. 2. de iureiurando. Urbanus tertius. Nullus Episcopus clericos suos, nisi forte quibus Ecclesiasticarum commissa fuerit dispensatio, sibi iurare compellat.

Innocen-

Quam censenda scriptura authentica.

Quid apocha & antipocha.

Quid præsumptio & quadruplex.

Oriuntur præsumptio varijs modis.

Præsumptio iudicis admittit probationem in contrarium uti etiam facti iuris autem minime.

Præsumptio violenta est sufficiens probatio.

Quid iuramentum & quadruplex.

Iuramentum assertorium quadruplex.

Insumendum loci probationis obest quando probatio desit.

Olim iusiurandum non nisi quibusdam temporibus & in ieiunijs præstatur.

Monachi iura sua non possunt alienare.

Iudex potest iurare per seipsum.

Exceptio est in rebus que sunt in possessione.

Præsumptio est in rebus que sunt in possessione.

Exceptio est in rebus que sunt in possessione.

Innocentius 3. Abbas & Capitulo Castellionis. In c. et si Christus. Licet debeatis esse viri perfecti, vt quantum potestis iuramenti vinculum euitetis; volentes indemnitati monasterij vestri prouidere, ne propter defectum testium sui iuris sustineat lesionem, presenti vobis pagina indulgemus, quatenus vos, & monasterij vestri conuersi, possitis in causis eiusdem, deficientibus alijs testibus, pro ipso perhibere testimonium veritati.

Gregor. 9. H. iudici. Iuramentum a te parti delatum, nisi iusta de causa non potuit recusari. Quamuis quod in iudicio a parte parti defertur, recusari possit licite, ac referri. Nec liceat conuentui, accusatione famosa referre huiusmodi iuramentum. Sanè si actor omnino in probatione defecerit, reus debet, etsi nihil præstiterit, obtinere. Præsumptionem vero faciètem pro illo, reo deferri potest (ad ostendendam suam innocentiam) iuramentum, nisi iudex respectis personarum & causæ circumstantijs, illud actori videat deferendum.

De Exceptionibus contra testes.

C A P. LXVI.

Extra. 2. de excep. Cælestinus 3. Si crimina testium obijciuntur, de quibus non fuerant hætenus accusati, sed tantum per exceptionem opponuntur, probatio illorum criminum exhibenda est, antequam causa per sententiam terminetur; cum testes absque vlla infamia, vel suspitione manifesta, in ferendo testimonio requirantur. Cæterum si de criminibus ad solam exceptionem obiectis, testes conuicti fuerint vel confessi, pœna ordinaria mulctari non debent; cum accusatio in ipsos, secundum iuris ordinem non procedat. Sufficit ergo si a perhibendo testimonio repellantur, præsertim cū si crimen quod eis obijcitur, causam de qua agitur contingere non videtur.

Inno. 3. Vtrum is qui excommunicato in locutione vel oratione scienter communicat, excommunicatum vel ipsam a sua possit accusatione repellere, cum ille communionem huiusmodi replicet contra eum? Respon. quod ipse ab accusatione eius poterit remoueri, cum primus a communionem fidelium sit exclusus, secundus vero tantum sacramentorum participatione est remotus. *Idem.* Quoniam per dilatorias exceptiones malitiosè nonnunquam causarum terminus prorogatur, inquisitioni tuæ taliter respondendo decernimus, vt intra certum tempus a iudice assignandum, omnes dilatorie proponantur, ita quod si partes exinde aliquas vellent proponere, quas non fuerint protestati, nullatenus audiantur, nisi forte de nouo aliqua sibi competens orta fuerit, vel is qui voluerit proponere, fidem faciat iuramento, se postmodum ad illius notitiam peruenisse.

Idem in c. cum venerabilis. Delictum personæ in dānum Ecclesiæ redundare non debet; ac non solū ante sententiam, verum post obijci potest exceptio falsitatis: cum falsorum instrumentorum prætextu, lata sententia, vsque ad 20. annorum spatium, valeat retractari. *Honorius 3.* Si procurator V. probare poterit exceptionem quam proposuit, se scilicet in causā trahi vltra duas dietas, contra Constit. concilij generalis. Vos appellationem dicti V. legitimam decernentes, negotio superfedere curetis.

Gregor. 9. in cap. significauit. Prætextu excommunicationis oppositæ, a prosecutione appellationis non debet quis excludi: cum omnis legitima defensio, excommunicato in iudicio reseruetur. *Idem* exceptionem excommunicationis in dilatorijs proponendis, reus scienter omittens, in qualibet parte litis minime opponere prohibetur, quod est in hac exceptione specialiter obseruandum, ne quis in periculum animæ suæ excommunicato communicare cogatur, qui si eam omiserit, vt actor laboribus & sumptibus fatigetur, in expensis est legitimis condemnandus.

Idem. Aduersario tuo per iudicem absoluto, quoniam tempore motæ litis rem petitam ab ipso, sine dolo desierat possidere, si eam modo possideat, tibi petenti denuo, rei iudicatæ exceptio non obstat. *Idem.* Venerabilem fratrem nostrum Archiepiscopum Narbonensem, qui a iudicibus ex sufficienti grauamine ad apo. se appellans, ad vos super appellatione sua literas nostras reportans, etsi ex causis alijs tempore impetrati rescripti, vinculo excommunicationis fuerit astrictus, de quibus ibi mentio non habetur, ad prosecutionem per easdem literas ap. prædictam decreuimus admittendum, quia nihil excommunicato appellare prodesset, si non posset appellationem prosequi, & super eam literas impetrare.

De diffinitione & proprietate exceptionis.

C A P. LXVII.

Ex summa iuris. Exceptio est actionis exclusio. Sicut enim testibus reus impugnatur, sic exceptionibus actor repellitur. Exceptio tamen aliquando largè & improprie sumitur, pro omni defensione quæ reo competit, vel etiam pro replicatione quæ datur actori contra exceptionem rei. Aliquando vero strictè & proprie, pro illa defensione quæ competit reo contra actionem in eum competentem, vt in prædicta diffinitione. Sic enim dicit textus quod *exceptio actoris excludit, replicatio reum*: contra replicationem solet dari triplicatio, contra triplicationem rursus quadruplicatio, sicque deinceps multiplicatio fit, dū aut reus aut actor obijcit. Et quod dixi exceptionem nec actori improprie dari, verum est cum actor tantum habet probare: Secus vero cum vterque; quod est inuenire in casibus notatis supra cap. de probationibus.

Præterea quādo ponitur species pro genere, vt præscriptio pro exceptione, opponuntur exceptiones a reis & eorum hæredibus. Item a fideiussoribus, nisi sint personales puta vt condemnetur quis, in quantum facere potest: non autem transit ab vno fideiussore in alium. Præterea notandum quod omnis exceptio sua vititur æquitate. Nec illud omittendum, quod replicationes imitantur naturam actionum. Sicut enim in petitione principali, ambiguitas est contra actorē interpretanda, sic & in replicatione: licet secus in exceptione. Et eodem tempore tollitur replicatio quo actori, licet exceptio duret sine temporis præfinitione.

De Speciebus exceptionis.

C A P. LXVIII.

Exceptionum alie sunt *peremptoria*, quæ semper agentibus obstant, & rem de qua agitur perimunt, qualis est de consanguinitate contra eum qui petit aliquam in vxorem, vel quod spoliatus quis renunciauit, vel quod seruus est illius a quo quid petit. Alie vero *dilatoria*, quæ scilicet quoad tempus nocent, & dilationem tribuunt. *Harum* autem alia *solutionis* est, & hæc duplex inuenitur, se. ex pacto, puta si conuenit ne infra tempus competatur, vel ex lege. Alia vero *declinatoria iudicij*. Et hæc multiplex. Verbi gratia fori, vel etiam iudicis, quia infamis est, vel criminofus, aut suspectus. *Item* quod falsus est procurator, vel excommunicatus: vel etiam quod excommunicatus est accusator, vel testis, aut tabellio, vel huiusmodi: vel quod tempus est feriarum, vel quod in criminalibus frustra interuenit. *Item* non numerata pecuniæ, extēditur enim in 30. dies, & quandoque in biennium.

Itē exceptionum alie sunt dolosæ, vt Macedoniani, alie fauorabiles, vt Valeriani, alię inductæ ad rigorem iuris obseruandum, vt Rei iudicatæ, obstat enim obligationi naturali. Et idem dico in præscriptione, vel v. l. uacatione qualibet. Natura nāque indultū est, ne quis cum aliena iactura locupletetur. *Alie* vero propter causam a naturali æquitate non abhorrentem, vt

Excommunicatio opposita non impedit a prosecutione appellationis.

Quid exceptio & quomodo capitur.

Exceptio est in actorē, sicut replicatio in reum.

Replicationes imitantur naturam actionum.

Varie sunt exceptionis species.

numerata

Monachi in causa sui monasterij possunt iuramentum deferre.

Iudex potest reo iuramentum deferre.

Exceptio contra testes est prosequenda ante iuramentum, nisi iuramentum repellatur.

Dilatoria exceptiones sunt intra certum tempus proponende, at exceptiones falsitatis post sententiam obijci possunt.

Exceptio excommunicationis opponi potest in qualibet parte litis.

De timenda sententia temporis.

C A P. LXXII.

Causa. 11. quest. 3. Quod sententia Episcopi, siue iusta, siue iniusta fuerit, timenda sit, Gregorius testatur dicens. *Sententia pastoris, siue iusta, siue iniusta fuerit, timenda est. Eadem questione tertia.* Item Calixtus Papa. Excommunicatos quoque à sacerdotibus nullus recipiat, ante vtriusque partis examinationem iustam, nec cum eis, aut oratione, aut cibo, aut potu, aut osculo communicet, nec Aue eis dicat; quia quicumque in his, vel alijs prohibitis, scienter excommunicatis communicauerit, iuxta Apostolorum institutionem, & ipse simili excommunicatione subiacebit.

Item ex Concilio Carthaginensi. Quicumque communicauerit, vel orauerit cum excommunicato, si laicus est, excommunicetur; si clericus, deponatur.

Item ex decreto Honorij Papa. Curæ sit omnibus Episcopis, excommunicatorum omnia nomina, tam vicinis Episcopis, quam suis parochianis pariter indicare; eaque in celebri loco posita præ foribus Ecclesiæ, cunctis conuenientibus inculcare; quatenus in vtraque diligentia, excommunicatis vbique Ecclesiasticus aditus excludatur, & excommunicationis causa omnibus auferatur.

Gratianus. Hoc de nominatim excommunicatis intelligitur. Excommunicationis enim pœnam dupliciter subimus, & dum reatum incurrimus, & dum sententia notamur.

Item Urbanus. Quibus Episcopi non communicant, non communicetis, & quos eiecerint non recipiatis. Valde enim timenda est sententia Episcopi, licet iniuste liget. Item ex Concilio Carthaginensi. Clericus, qui Episcopi distractionem circa se putat iniustam, recurat ad synodum.

Item Augustinus de verbis Domini, sermone 68. Omnis Christianus dilectissimi, qui à sacerdotibus excommunicatur, sathanæ traditur.

Idem super Ioannem. Nihil sic debet formidare Christianus, quam separari à Corpore Christi. Qui Christianus separatur à Corpore Christi, non est membrum eius; si non est membrum eius, non vegetatur spiritu eius. Quisquis autem, inquit Apostolus, spiritum Christi non habet, hic non est eius.

Item Gelasius Papa. Quicumque intra anni spatium ciuilitate, siue publice, causam suam coram suis excommunicatoribus non egerint, ipsi sibi aditum audientiae clausisse videantur. Quod si obstinato animo sine communionem defuncti fuerint: Nos illorum causam, iuxta Beati Leonis prædecessoris nostri sententiam, diuino iudicio obseruantes, quibus viuus non communicauimus, nec mortuis communicare debemus.

Item ex Concilio Hilerdensi. Qui iubente sacerdote de Ecclesia, pro qualicumque culpa ab Ecclesia exire contempserit, pro noxa contumeliæ, tardius recipiatur ad veniam!

Quod non semper iniuste sententia parendum sit.

C A P. LXXIII.

Gratianus ibidem. Præmissis auctoritatibus quibus iniuste sententiæ vsque ad examinationem vtriusque partis parere iubemur, ita respondet: Grego. non dicit sententiam iniuste latam esse obseruandam, sed timendam: sic & Urbanus. Timenda est ergo, id est non est ex superbia contemnenda, reliquæ verò auctoritates de excommunicatis loquuntur, qui vel vocati ad synodum venire contempserint, vel calliditatibus aduersantium occurrere nescientes, iniustam sententiam à iudice reportauerunt; vel qui neglectu suæ vitæ, sinistram de se opinionem nasci permittentes, sententiam in

A se exceperunt: hos siquidem solius excommunicationis sententia ferire licet.

Vnde in Meldensi Concilio. Nemo episcoporum, quemlibet sine certa & manifesta peccati causa, priuè communionem Ecclesiasticam, sub anathemate autem, sine conscientia Archiepiscopi aut Coepiscopi nullum præsumat ponere, nisi vnde canonica docet auctoritas: quia anathema est æternæ mortis damnatio, & non nisi pro mortali debet imponi crimine, & illis qui aliter non potuerunt corrigi.

Item ex Concilio Aruerni. Nullus sacerdotum, quæquam recta fide hominem, pro paruis & leuibus causis à communionem suspendat, præter eas culpas pro quibus antiqui patres arceri ab Ecclesia iusserunt committentes.

Ex Concilio Triburien. Certum est pro his criminibus aliquem excommunicari debere, cum ad synodum canonicè vocatus, venire contemnit; aut si postquam illuc venerit, sacerdotalibus contemnit obedire præceptis; aut si ante finitam causæ suæ examinationem à synodo abire præsumit.

Gratianus. Quod autem iniuste sententiæ parendum non sit, multis auctoritatibus probatur. Quarum prima est illa. Hiero. super Matth. Quomodo sacerdos mundum leprosum non facit, si Episcopus vel presbyter non alligat eos qui nocentes sunt nec soluit innoxios, sed pro officio suo cum peccatorum varietates audierit, nescit qui ligandus sit, qui soluendus. Item Gelasius Papa Orientalibus Episcopis de damnatione Dyoscori. Cui illata est sententia, deponat errorem, & vacua est. Si iniusta est, tanto curare eam non debet, quanto apud Deum & eius Ecclesiam, neminem potest grauare iniqua sententia.

Item. Ergo ea se non absolui desideret, qua se nullatenus prospicit obligatum. August. de verbis Domini. Cœpisti habere fratrem tuum tanquàm Publicanum, ligas illum in terra, sed vt iuste alliges vide, nam iniusta vincula dirumpit iustitia.

Item Gregorius in Homel. 27. Ipse ligandi atque soluendi potestate priuat se, qui hanc pro suis voluntatibus, & non subditorum moribus, exercet, &c.

Item ex Concilio Carthag. 4. Irritam esse iniustam Episcoporum damnationem censemus, & ideo à synodo retractandam.

Quando parendum sit iniuste sententia.

C A P. LXXIIII.

Gratianus ibidem. Ad hoc respondendum est, quod sententia aliquando iniusta est ex animo proferentis, iusta vero ex ordine, & causa. Aliquando est iusta ex animo & ordine, sed non ex causa. Cum autem ex causa iniusta fuerit, aliquando nullum omnino in eo delictum est, quod sit damnatione dignum. Aliquando non est in eo illud super quod fertur, sed ex alio nominandus est. Ex animo iniusta sententia est, cum aliquis seruata integritate iudicarij ordinis, in adulterum, vel quemlibet criminofum, non amore iustitiæ, sed liuore odij, vel pretio, aut fauore aduersariorum inductus, sententiam profert. Vnde Beda super epistolam Iacobi ait. Ita enim vir iustitiam Dei non operatur, quia ille qui iratus in aliquem sententiam profert, nisi ille quantum ad se iustam reportet sententiam; iste tamen qui non amore iustitiæ, sed liuore odij in eum sententiam dedit, iustitiam Dei in quem perturbatio non cadit, non imitatur. Item Gregor. Qui recte iudicat, & premium remunerationis expectat, fraudem in Deum perpetrat; quia iustitiam quam gratis impartiri debuit, acceptione pecunia vendit. Bonis malè vtuntur, qui pro temporali lucro iuste iudicant, tales quippe ad veritatem, non iustitia defenso, sed amor præmij pronocat; quibus si spes nummi subtrahitur, confestim à iustitia confessione recedunt: acceptio nummorum prauaricatio veritatis est.

Excommunicatio maior non nisi pro mortali crimine ponenda.

Sententia iniusta ex causa non est parendum.

Sententia iniusta ex solo animo proferentis, parendum est. Vt etiam iniusta ex ordine.

Sententia excommunicatorum iniusta est timenda, sed non superbia contemnenda, quatenus non sit obseruanda.

Sententiam excommunicatorum non recipiatis in loco ubi delectati.

Com munitio in excommunicatione non est communitio.

Quid est excommunicatio, sed à quibus separari, quod est excommunicatio.

Quid est excommunicatio iniusta & contemnenda.

Quando iniusta sententia parendum sit.

is est. Vnde & pro isto dicitur: Qui excutit manus suas ab omni munere, iste in excelsis habitat: Huic itaque sententia quæ non amore iustitiæ, sed ex alia qualibet causa fertur in quemquam, humiliter obediendum est.

Quid sententia iniusta ex ordine.

Item sententia est iniusta ex ordine, quando non seruato iudiciali ordine, quilibet pro culpa sua damnatur. Vnde Grego. scribit. Constantino Mediolanensi Episcopo. *Grave satis est & indecens, ut in re dubia, certa detur sententia.* Item Aug. in lib. de pœnitentia. *Quamuis vera sint quadam, tamen iudici non sunt credenda, nisi certis indicijs demonstrantur.* Item ex octauo synodo. *Non solum ille reus est, qui falsum de alio profert, sed is qui aurem cito criminibus præbet.* Cum itaque sententia ex ordine iniusta est, nec ab ea recedendum est; quia & antequam sententia daretur in eum pro qualitate sui reatus, ligatus apud Deum tenebatur. Contingit etiam aliquando, ut adulter sententiam pro sacrilegio reportet, cuius reatum in conscientia non habet, hæc sententia, etsi iniusta sit, quia non est in eo crimen super quo sententia prolata est, tamen ab eo reportata est; quia ex reatu adulterij, iamdiu apud Deum excommunicatus fuerat. Et in hoc casu intelligenda est illa auctoritas Grego. *Sententia pastoris &c.* Iustam sententiam vocat, quando crimen subest super quod fertur; Iniusta, quando illud non subest: quæ tamen timenda, vel seruanda est, quia ex alio aliquo iamdudum damnandus erat. Vnde cum præmississet Gregor. vtrum iuste an iniuste obliget pastor, pastoris tamen sententia gregi timenda est; subsecutus adiecit, ne is qui subest, & cum iniuste forsitan ligatur, ipsam obligationis suæ sententiam ex alia culpa mereatur. Pastor ergo vel indiscrete absoluere timeat, vel ligare. Is autem qui sub manu pastoris est, ligari timeat etiam iniuste, nec pastoris sui iudicium temere reprehendat; ne etsi iniuste ligatus, ex ipsa tumida reprehensionis superbia, culpa, quæ non erat, fiat.

Qui excommunicatur pro vno crimine, cum non illius sed alterius similis sit reus, debet parere, quia excommunicatur apud Deum.

Quod iniusta sententia sustinentem non lædit.

C A P. LXXV.

ALIVANDO verò nullum subest crimen, & tamen vel odio iudicis, vel factione inimicorum, oppositam sibi sententiam in se damnationis excipit.

Iniusta sententia, seu sine causa lata sola obest illi qui tulit.

Vnde Gregor. ait. Quatuor modis humanum iudicium peruertitur. Timore, dum metu potestatis alicuius, loqui veritatem pertimescimus: Cupiditate, dum præmio alicuius, animum corrumpimus: Odio, dum contra quemlibet aduersarium molimur: Amore, dum amico vel propinquo contendimus auxilium præstare.

Gratianus. Hæc autem sententia potius iudicem lædit, quam eum in quem temerè fertur.

Vnde August. ait. Illud plane non temere dixerim, quod si quisquam fidelium fuerit anathematizatus iniuste, ei potius oberit qui fecit, quam qui hanc patitur iniuriam.

Item Aug. super Psalmum 102. ait. Qui iustus est, & iniuste maledicatur, præmium illi redditur.

Semota superbia dum quis iniusta sententia damnatur, non tenetur parere, si iniquitas sit notoria.

Gratianus. Hic autem etsi (vt dictum est) non tenetur ligatus apud Deum, sententiæ tamen parere debet, ne ex superbia ligetur, qui prius ex puritate conscientie absolutus tenebatur. Idem est quando contra æquitatem sententia fertur; veluti quando subditi non possint cogi ad malum, scientes obedientiam non esse seruandam prælatis in rebus illicitis.

Vnde Eutichianus Papa ait. Si quis Episcopus aut abbas, presbytero aut monacho suo iusserit missas hæreticis cantare; non licet, non enim expedit obedire eis.

Gratianus. Hoc ipsum & de seruis apud domi-

nos, & de vxoribus apud viros, & de filiis apud patres, quod in illis tantum debent dominis & parentibus esse subiecti, quæ contra Dei mandata non sunt. Item Ambros. Iulianus Imperator quamuis esset apostata, habuit tamen sub se Christianos milites, quibus cum dicebat, producite aciem pro defensione reipub. obediebant: cum autem diceret, producite arma in Christianos, tantum cognoscebant Imperatorem Cæli.

Gratianus. Cum ergo subditi excommunicantur, ideo quia ad malum cogi non possunt, tunc sententiæ non est obediendum; quia iuxta illud Gelasij. *Nec apud Deum, nec apud Dei Ecclesiam, quemquam grauat iniusta sententia.*

De appellationis remedio.

C A P. LXXVI.

ACTOR. Quoniam autem vt superius dictum est, iniusta sententia per appellationem releuatur, de hac quoque tractandum est. Est igitur appellatio à minori iudice ad maiorem prouocatio, iniusta sententia quærelam continens. Vel aliter. *Appellatio est sententia à minori iudice lata, per inuocationem maioris iudicis, prætextu iniquitatis, rescissio, vel extinctio.*

Quid appellatio.

Can. 2. 9. 6. Eutichianus Papa. In secularibus, postquam legibus vocatus quis venerit, & in foro decertare cepit, non licet ei ante peractam causam recedere; In Ecclesiasticis vero dicta causa recedere licet, si necesse fuerit: vel si se viderit prægruari.

Sixtus Papa. Quoties Episcopi se à suis Prouincialibus vel à Metropolitanis putauerint prægruari, aut eos suspectos habuerint, mox Romanam appellent sedem, atque eis libere liceat ire.

Gratianus. Ab eis quoque ad quos prouocatum fuerit (sicut in Africano concil. legitur) ulterius prouocare non licet.

Ab iis ad quos prouocatum fuerit non licet ulterius prouocare.

Imperator Iusti. scribit. Si quis in quacumque lite iterum prouocauerit, non licet ei tertia, in eadem lite, super iisdem capitulis, prouocatione vti.

Ex summa iuris. In summa ergo nota, quod potest appellari quoties opus fuerit. Quidam tamen dicunt, quod bis tantum in vno & eodem articulo potest. Et exponit illud quoties, id est bis, vel quoties necesse fuerit, scilicet in diuersis articulis. Sed primum verius est. Item ab omni sententia potest appellari, præterquam à sententia arbitri.

Ab omni sententia potest appellari, præterquam à sententia arbitri.

Extra. 2. de appel. & re. Cælestinus 3. Si quis iudex ita protulit sententiam: Nisi Sempronio infra 20. dies satisfeceris, te excommunicatum, vel suspensum, vel interdictum esse cognoscas: Ille in quem fertur sententia, medio tempore appellans, esto ad diem statutum minime satisfecerit, videtur nobis quod huiusmodi sententiam, ap. obstaculum debeat impedire.

Innoc. 3. Quoties ad illos iudices vos euocari contingit, ad quorum præsentiam vobis periculosum est ire, libere poteritis appellare; etiam si in literis commissionis Apo. fuerit remedium interclusum; nisi iudices vobis assignent locum idoneum, & securum.

Idem. Plus est ad sedem Apost. prouocare facto, quam verbo. Grego. ix. Quoties clausula per quam tollitur App. remedium, in medio ponitur literarum, si sint plura negotia se minime contingentia, præmissa tantum complectitur: nisi forte in fine literarum, prædicta clausula iteretur. Item vna sententia pluribus condemnatis, si vnus solus ad app. beneficium conuolauit, illius victoria in re communi ceteris suffragatur, si communi iure iuuetur, Idemque negotium, & eadem causa defensionis existat.

Vni prouocatio si non casu inuoluitur.

De his quibus, & à quibus appellare possit.

C A P. LXXVII.

EX summa iuris. Appellare possunt illi quorum interest. Item procurator negotiorum gestorum, tutor, & curator. In criminali vero causa, pro condemnato potest appellare quilibet, & illo inuito appellari debet (vt dictum est) à minore iudice ad maiorem. Si quis autem appellauerit ab æquali ad æqualem, vel etiam ad maiorem, sed extraneum, vt ab Episcopo ad Episcopum, vel ad alterius prouinciæ Archiepiscopum, appellatio tenet, errore non nocente, fietque prosecutio ad illum ad quem debuit appellari. Si verò ad minorem appellauerit, error ei nocebit, quia sententia transibit in rem iudicatam. Omnibus autem medijs intermissis appellari potest ad Papam. Delegato vero appellatur ad delegantem, nisi iurisdictio, id est vniuersitas causarum ei fuerit delegata; tunc enim appellabitur ad illum, ad quem à delegante appellaretur.

Gratianus vbi supra. In Concil. Mileuitano legitur: A iudicibus quos communis consensus elegerit, non liceat prouocare; quod de arbitris intelligendum est. Iudicum enim alij sunt arbitrarij, alij ordinarij. Ordinarij vero sunt, qui ab Apostolico, vt pote ecclesiastici, vel ab Imperatore, vt pote sæculares legitimum potestatem accipiunt. Arbitrarij sunt, qui nullam potestatem habentes, cum consensu litigantium in iudices eliguntur, in quos compromittitur vt eorum sententiæ stetent. Horum alij sunt ordinarij & arbitrarij, & alij arbitrarij tantum. Ordinarij & arbitrarij sunt, qui legitimum potestatem habentes, ab eis eliguntur ad arbitrandum; qui non sunt suæ iurisdictioni suppositi. Ab his, etsi vt arbitrarij sedeant, & non vt ordinarij, prouilegio tamen ordinariæ dignitatis, prægrauatus aliquis appellare valebit. Arbitrarij tantum sunt, qui nullam legitimum potestatem acceperunt: à quibus appellare non licet, quia eis imputandum est quòd sibi tales elegerunt. Si vero sententia eorum à quibus appellatur, soluta fuerit per eum ad quem appellatum est, nihil eis oberit; nisi fortè vel inimicitia, vel pecunia deprauati, iniustam probantur tulisse sententiam.

De appellatione ad Papam.

C A P. LXXVIII.

Zepherinus Papa. Ad Romanam Ecclesiam, ab omnibus, maximè tamen oppressis, est appellandum, & concurrendum quasi ad matrem, vt eius vberibus nutriantur, auctoritate defendantur, à suis oppressionibus releuentur.

Item Iulius Papa. Placuit, vt à quibuscumque Ecclesiasticis iudicibus, ad alios iudices Ecclesiasticos, vbi est maior auctoritas prouocatum fuerit, audientia non denegetur. Idem. Ideo huic sedi præfata prouilegia specialiter sunt concessa, tam de concilijs congregandis, & iudicijs ac restitutionibus Episcoporum, quàm & de summis Ecclesiarum negotijs, vt ab ea omnes oppressi, auxilium, & iniuste damnati, restitutionem resumant; & talia ab impijs non præsumantur absque vltione, nec exerceantur absque sua damnatione.

Idem Iulius Papa. Qui se scit alijs præpositum esse, non molestè ferat aliquem sibi esse prælatum. Ipsa namque Ecclesia quæ prima est, ita reliquis Ecclesijs vices suas credidit largiendas, vt in partem sint vocatæ sollicitudines, non in plenitudinem potestatis. Vnde omnium appellantium ad Apostolicam sedem, Episcoporum iudicia, & cuncta maiorum negotia causarum, eidem sanctæ sedi seruata esse liquet.

A Leo Papa. Nulli appellanti induciæ sunt negandæ. Extra. 2. vbi supra. Alexand. 3. Idem denique quod quæritis, si à civili iudice, ante iudicium vel post, ad nostram audientiam fuerit appellatum, an huiusmodi appellatio teneat? tenet quidem in his qui sunt nostræ temporali iurisdictioni subiecti, in alijs non. Et si de consuetudine Ecclesiæ teneat, secundum iuris rigorem credimus non tenere. Idem de appellationibus minimis interpositis volumus tenere te, quòd eis pro quacumque causa leui fiant, non minus est, quàm si pro maioribus fierent, deferendum.

De temporibus appellationis faciendæ, & prosequendæ.

C A P. LXXIX.

EX summa iuris. Appellari quidem non potest secundum leges, nisi post sententiam. Secundum canones autem potest, & ante sententiam, & post; & ante lit. contest. & post, & in qualibet parte litis, nisi appellaretur à correctione; tunc enim, maxime ante lit. contest. non licet prouocare, quoniam à correctionibus inhibitum est appellare. Appellatio infra decem dies faciendæ est, etiam si sententia fuerit lata sub conditione; prosequenda est autem infra annum, vel si iusta causa interueniat, datur biennium ad prosecutionem: post illud itaque tempus, si sententia lata est, tuta manet. Si non est lata, procedetur contra appellantem, appellatione remota; nisi forsitan appellans appellationem prosequi non potuisset, vel si lis in consistorium principis inferenda sit, ac per principem stet quominus appellationem recipiat, & causam examinet. Item si medio tempore fuerit à litigatoribus arbiter electus, & ita biennium transeat, etiam si causa non fuerit ibi terminata ex cursu biennij, non nocebit appellatori.

Gratianus vbi supra. Tempus appellationis est ante datam sententiam, vel post datam; quoties enim quis se grauari senserit, libere potest appellare. Post datam vero sententiam qui appellare voluerit, infra quinque dies appellet; & infra eosdem à quo prouocauit, dimissorias accipiat, & infra eosdem, ad quem appellauit iter arripiat. Vnde in Theodosianis legibus sic statutum legitur. Propter superfluum appellatorum licentiam, ne in retractandis, vel reuocandis sententijs, liberum habere arbitrium videantur, & tempora appellationis, & pænæ constitutæ sunt, vt quicumque apud iudicem qui causam eius audiuit appellare, & ad aliud iudicium prouocare voluerit, & infra quinque dies appellet, & in his quinque diebus ad iudicem ad quem prouocauit, sine aliqua dissimulatione perueniat. Et ipse dies in quo accepit literas, in his quinque diebus specialiter computetur, quod si longius interstit, exceptis quinque diebus, spatium dierum quo iter agi possit computetur.

Extra. 2. de appellationib. & re. Alex. 2. Sacri canones ante & post lit. contest. & in prolatione sententiæ, & post, singulis facultatem tribuunt appellandi. Leges autem sæculares appellationem (nisi in casibus) ante sententiam non admittunt. Si autem infra certum tempus lis decidenda committitur, extunc terminus incipit, cum iudices contingit literas recepisse. Si ante sententiam vel postea fuerit appellatum, appellantis huiusmodi annus indulgetur, aut ex necessaria & euidenti causa, biennium; nisi fortè iudex à quo appellatum fuerit, secundum locorum distantiam & personarum, ac negotij qualitatem, tempus præcisius fuerit moderatus: infra quod, si is qui appellauerit causam app. non fuerit prosecutus, tenebit sententia, si post sententiæ appellauerit, & à causa sua cecidisse videtur, nec amplius audietur super eo negotio appellans. Si vero à

Appellatio à iudice civili ad Papam non tenet.

Leges non admittunt appellationem ante sententiam, canones vero sic, nisi quod à correctione non liceat appellare.

Tempus appellationis sunt quinque dies secundum leges.

Qui non prosequitur appellationem ante annum tenetur stare sententiæ.

In criminali quilibet potest pro condemnato appellare.

Discrimen inter iudicium ordinarium & arbitrium.

Ab arbitro qui est etiam ordinarius vt aliorum appellari potest.

Compromissio appellandi ad iudicem iudicem.

Quædam præfata prouilegia specialiter sunt concessa.

Ecclesia Romana vniuersis appellantijs seruata esse liquet.

Qui ante
sententiam
appellat ce-
nsetur stare
illius iudi-
cio ad quem
appellat.

Sufficit in-
stanter pete-
re dimissio-
rias licet in-
dex non det.

Forma Apo-
stolorum seu
dimissoria-
rum & etiam
appellationis

Appellatio
debet fieri
in scriptis &
ad iudicem
catholicum.

Qui consen-
dit virtua-
liter appel-
latio.

grauamine, & ante litis ingressum fuerit appella-
tum, huiusmodi audietur appellans: quoniam sacri
canones, etiam extra iudicium passim appellare
permittunt; nec solent huiusmodi dici appellatio-
nes, sed prouocationes ad causam. Si autem ante
sententiam quis appellauerit, cogitur illius stare
iudicio, ad quem noscitur appellasse. Præterea si
raptor sit, vel violentus detentor alienæ rei, qui ap-
pellat; huiusmodi appellatio facta in iudicio, apud
Ecclesiasticas personas solet audiri; nisi forte ma-
nifestus raptor, vel fornicator existat; sicut ille,
quem absentem & irrequisitum Apostolus excom-
municauit.

De forma appellationis.

C A P. LXXX.

CAUSA 2. q. 6. Martianus lib. 5. tit. de libellis di-
missorijs. Post appellationem interpositam, li-
tere danda sunt ab eo à quo appellatum est, ad eum
qui de appellatione cogniturus est, siue principem,
siue quemlibet alium: quas literas, Dimissorias, si-
ue Apostolos appellant. Sufficit autem petisse intra
tempus dimissorias instantes & sapius, & si non ac-
cipiat, ad ipsum contestetur. Nam instantiam pe-
tendi dimissorias, constitutiones desiderant. Æ-
quum est igitur, si per eum steterit, qui debebat da-
re literas quo minus det ne hoc accipienti noceat.

Forma Apostolorum talis est. *Ego Hen. sancta
Bononien. Ecclesia Episcopus, te presbyterum Rollan-
dum, capellanum Ecclesie sancti Appollinaris, ad A-
postolicam sedem quam appellasti, ab obseruatione mei
iudicij dimitto.* Forma verò appellationis ante sen-
tentiam hæc est. *Ego Adelinus sancta Ro. Ecclesie
minister, licet indignus, sentiens me praguari à do-
mino Gualtero sancta Rauennatis Ecclesie Archiepiscopo,
Romanam sedem appello, & Apostolos peto.* Si
verò post datam sententiam appellare voluerit, hic
erit ei modus appellandi. *Ego A. S. R. e. mi. licet
indignus, contra sententiam Domini Gualteri sancta
Rauennatis Ecclesie Archiepiscopi, iniuste in me la-
tam pridie Kalend. Marty, anno Incarnationis Do-
mini Millesimo Centesimo 5. feria 4. Ro. se. appel-
lo, & Apostolos peto.* Si autem vnus, vel duo pro
pluribus appellare voluerint, sic appellabunt. *Nos
G. & P. syndici, id est defensores Canonicorum S. R.
E. sentientes nos praguari contra sententiam &c.
Romanam sedem appellamus, & Apostolos postula-
mus.* Huiusmodi appellationes in scriptis fieri
debent, ad iudicium autem alterius fidei, catholico
non licet appellare.

Extra. 2. de appellationibus & re. Alexan. 3. Licet
prædictus presbyter ex simplicitate forte verbum
appellandi non expressit, quia tamen postquam se
& sua nostræ protectioni subiecerat, non debuit si-
ne causæ cognitione, aliqua sententia condemna-
ri: Manda. quat. si ita tibi constiterit, sententiam
quam præfatus Episcopus in eundem tulit, denun-
cias non tenere. *Grego.* Si iustus metus, quo minus
appellaueris te excusat, ad ap. beneficium reputa-
ris conuolasse, dummodo infra tempus quo licite
prouocatur, coram iudice à quo appellasse volue-
ras, vel si habere ipsius copiam nequiuieris, in præ-
sentia bonorū virorum, attestacione super hoc pro-
posita, causas appellationis duxeris exprimendas.

De prosecutione eiusdem.

C A P. LXXXI.

ALEXANDER 3. Illos autem qui appellant à
præsentia tua, cogere debes infra tēpus con-
ueniens ap. interpositam prosequi, aut iudicio tuo
ap. re. parere. *Idem.* De his qui iuramentū præstant,
quòd Ecclesie stabunt iudicio, & postea appellant,
id tua sollicitudo prouideat, vt eos seruare quod iu-

rant, vel infra 40. dies post ap. interpositam, iter
arripere ad ipsam prosequendam compellas.

Greg. ix. Interposita appellatione ex causa pro-
babili, non sufficit appellanti probare quòd ex
causa huiusmodi prouocauerit, si eam non doceat
esse veram; nisi hoc se offerens probaturum, non
fuisse admissus. Eidem quoque permittitur, si non
recipiatur app. eius à iudice, nec ab aduersario ap-
probetur, super prosecutione appellationis per
procuratorem, ad impetrandum & contradicen-
dum constitutum, literas impetrare; licet pars alte-
ra per se, vel per procuratorem idoneum, super hoc
iudicium apud se. ap. recipere sit parata.

Ille denique qui vocem ap. emisit, cuius nondum
est alij cognitio delegata ad petitionem eiusdem, ad
eum à quo prouocauit de iure remittitur, contradi-
ctione partis alterius non obstante. Est tamen in le-
gitimis expensis, aduersario, quas eum propter hoc
fecisse constiterit, condemnandus. Sane parato ali-
quo probare grauamen propter quod duxerat ap-
pellandum, parte aduersa se contumaciter absentante,
potest super hoc, lit. non contest. procedi,
licet nondum litis contestatio facta fuerat in ipso
ap. articulo, vel negotio principali: quia cum in
hoc casu iniquitas prioris iudicis principaliter ar-
guatur, non est rigor iuris, ex quo sequi posset cau-
sæ prolixitas, requirendus.

Causa 2. q. 6. c. si autem. Cum autem in capitali
causa, vel status, interpellatum fuerit, non per pro-
curatores, sed per seipso appellantes, causam suam
agere oportet. *Item in c. si quando.* Si vero is qui ap-
pellauit, pœnitentia ductus ab appellatione desiste-
re voluerit, non prohibetur.

Iterum de eodem.

C A P. LXXXII.

EXTRA. 2. ubi supra. Innoc. 3. in c. sepe contingit.
Licet in Lateranensi concil. fuerit constitutum,
vt si eo qui appellatus fuerit veniente, qui appella-
uit venire neglexerit; competentem illi recompen-
sationem faciat expensarum: quia tamen propter
hoc quæstiones nihilominus prorogantur, statui-
mus vt si huiusmodi appellatio, vel à iudice rece-
pta, vel à parte fuerit approbata, post terminum
ap. præfixum, edicti pœemptorij vires obtineat, ita
vt extunc in absentem perinde procedatur, ac si
pœemptorie vocatus ad iudicium extitisset. Quic-
quid autem contra citationem pœemptoriam pos-
set ab absente proponi, aduersus ap. huiusmodi va-
leat allegari. Si quis autem terminum appellationis
præueniens, tacita veritate literas impetrauit, & ca-
reat impetratis, & pœnam contumaciæ non
euadat.

Idem. Licet igitur appellanti legitima sententia
indulgeatur annus à lege, aut ex iusta causa bien-
nium, ad ap. interpositam prosequendam; quia ta-
men huiusmodi terminus potest restringi, non so-
lum à prouocante, verumetiam à iudice à cuius sen-
tentia prouocatur, cum ideo sit constitutum, non vt
terminus ipse præueniri non possit, sed ne valeat
prorogari: Credimus distinguendum in quo casu
litera impetrentur, & quid quoniam certus termi-
nus ab appellante vel iudice præfigitur appellationi
prosequendæ, si eo tacito appellatus literas impe-
trauit, huiusmodi literæ tãquam tacita veritate sur-
reptæ, obtinere non debent aliquam firmitatem. Si
vero non sit aliquis terminus à iudice vel appellan-
te præfixus, pars appellata infra terminum consti-
tutum à lege, dummodo nimium non præcurrat,
vt appellantem in commissione impetranda sup-
plantet, commissionis literas poterit impetrare, qua-
rū auctoritate in appellationis causa legitime pro-
cedatur. Ita quòd si appellans voluerit in causa ap.
procedere, oportebit eum agere sub iudice sic obtento,

nisi

Potes appellat
lari compelli
infra 40.
dies iter ar-
ripere ad ap-
pellationem
prosequendam

Qui appella-
uit potest de-
sistere & va-
let.

Pœna appella-
tanti intra
præfixum
terminum non
comparatur.

Terminus
appellationis
prosequendæ
est à iudice
præfixus
quod non
excedat

nisi possit eum legitime recusare. Quod si agere noluerit appellatus, potest nihilominus prosequi causam ipsam, maxime si sentiat sibi ex dilatione imminere grauamen: Superior quoque iudex, sibi si viderit ex dilatione periculum imminere, potest & debet, neutro prosequente appell. occurrere, vt periculum euitetur.

Idem. Cum sit lis super eodem coram iudicibus primis legitime contestata, poterunt iudices delegati, eo qui conuenitur se per contumaciam absentante, cum eis de meritis causae liquebit, sibi commissum negotium diffinire.

Idem in concil. generali. Vt debitus honor deferatur iudicibus, & litigatoribus consulatur super laboribus & expensis; itauiimus, vt si quis coram idoneo iudice conuenerit aduersarium, ille ante sententiam ad superiorem iudicem absque rationabili causa non prouocet, sed coram illo suam iustitiam prosequatur, non obstante quod dicat quod ad superiorem iudicem destinauerit nuncium, aut literas impetrauerit ab eodem, priusquam delegato fuerint assignatae. Cum autem ex rationabili causa putauerit appellandum, coram eodem iudice causa probabili appellationis exposita, tali videlicet, quae si foret probata deberet legitima reputari, superior de ap. cognoscat, & si minus rationabiliter appellasse conlitterit, illum ad inferiorem remittat, & in expensis alteri parti condemnet, alioquin ipse procedet saluis constitutionibus, de maioribus causis ad sedem Apostolicam deferendis.

De Officio appellationis & appellati.

C A P. LXXXIII.

CAUSA 2. q. 6. c. si quando causa. Iudicibus autem non solum suscipienda appellationis necessitas videtur imposita, verumetiam 30. dierum spatia ex die sententiae diffinita sunt, intra quae gesta, vna cum relatione, litigatoribus conuenit praestari. Similiter arbiter appellationem suscipere, & relationem dare compellitur, si delegatus fuerit. Litigatoribus vero copia est, etiam non conscriptis libellis, illico voce appellare, cum res iudicata poposcerit, tam in ciuilibus, quam in criminalibus causis. Ab eo autem qui de appellatione cognoscit, non potest recursus fieri ad iudicem a quo fuerit prouocatum.

Gratianus. Haec omnia in 6. li. Cod. inuenies, titi de appellationibus, & consultationibus. *Item.* Queritur autem de eo a quo appellatur, an sit euocandus in testimonium apud eum ad quem appellatur super negotio cuius cognitionem susceperit? De hoc ita statutum est in Conc. Carthag. 5. Non liceat clericum in iudicium ad testimonium deuocari eum qui praeses vel cognitor fuerit; & nulla ad testimonium dicendum persona Ecclesiastici cuiuslibet pulsetur. *Leo Papa c. qui scit.* Ceterum si quis causa frustratoriae dilationis appellauerit a iudice ad quem prouocatum fuerit, condemnabitur.

Ex summa iuris. Officium igitur eius qui appellat est petere Apostolos, eius a quo appellatur est dare dimissorias, quas etiam non petenti dare debet. *Item* mittere debet ad eum ad quem appellatur, attestaciones, allegationes, & alia, quae coram eo sunt acta. Officium autem illius ad quem appellatur, est omnibus diligenter examinatis, appellationem iustam, vel iniustam pronunciare.

Extra. 2. vbi supra. Innocen. 3. Ad officium eius qui de ap. cogniturus est, pertinet prudenter corrigere, quae contra ipsam inuenit attentata. Si tamen notorium existeret quod mandatum Episcopi indiscretum erat, vel frustratorium, cui non tenebatur subditus obedire, ac per consequentiam liqueat euidenter subditum legitime prouocasse, potest archiepiscopus auctoritate metropolitana declarare,

A subditum irrationabiliter anathematis mucrone percussum. Cum autem excommunicatus qui appellauerat iuxta praedictam formam, coram archiepiscopo deponit contra episcopum quaestionem, Metropol. ad cognoscendum de causa potest interponere partes suas; cum ille appellationis prosecutionem renunciare tacito videatur, sed si vel verbo, vel facto, appellationem se velle prosequi protestatur, non est, tanquam aduersa petens, & sibi contrarius, audiendus. *Idem.* Plus est Romanum Pont. ad se aliquod euocare negotium, quam aliquem ad eum super aliquo negotio prouocare.

De effectu appellationis.

C A P. LXXXIII.

EX summa iuris. Effectus appellationis est, vt omnia sint in eodem statu, in quo fuerunt tempore appellationis factae, nisi ille qui appellat aduersarij sui deferat appellationi. *Idem* quoque puto, si appellans contra sententiam propriam conuenit, ita procedendo ac si non appellasset.

Gratianus vbi supra. Dum ergo litigantes Romanam appellauerint sedem, aut ab ea se audiri poposcerint, nullus eos aut excommunicare, aut eorum sedes surripere, aut eorum res auferre, aut aliquam vim eis inferre praesumat, antequam amborum causa Roma. Pont. auctoritate finiatur. Quod si aliter a quoquam praesumptum fuerit nihil erit, sed viribus carebit.

C *Extra. 2. Alexan. 5.* *Idem* praeterea de his qui ad apo. se. appellant, & postea grauia committentes, se dum conueniuntur appellatione tuerentur, duximus respondendum; quod eos appellatione non debet in sua iniquitate tueri, quominus eorum excessus cen. Eccl. puniatur. *Idem.* Cum aliquis super aliqua causa appellat, licet pro illa appellatione non minus teneatur in alijs super quibus appellatum non est respondere: iudex tamen a quo appellatur (quia illi suspectus omnino est) non debet eum ad respondendum super alijs compellere, nisi pro crimine adeo graui & manifesto, quo ipso actu merito sit condemnandus.

D *Idem Cantuar. Archiepiscopo.* Qua fronte nos consulere valeas non videmus, cum videaris ordinem iuris peruertere. Iam enim non in Ecclesia, sicut est canonicum & honestum; non etiam in palatio, sed non in camera tua, sed in camera regis, contra debitum iuris, & Pontificalis officij dignitatem, Episcoporum electionem diceris confirmare. Sane si quis pro contumacia, vel alia causa qualibet, interdicto, vel excommunicatione tenetur astrictus, & offert se ad iustitiam de his pro quibus sententiam ipsam exceperit, iudex eum ne in excommunicatione decedat, absolueret poterit; etiam si pars aduersa ne absolueret, app. obstaculum interponat: Ab ipso tamen ante absolutionem, sufficienti cautione suscepta, quod vel in praesentia Roman. Pont. ad cuius audientiam appellatur, si maluerit aduersarius; vel coram iudice cui causam delegauerit, iuris pareat aequitati. De his etiam qui conueruntur se irrationabiliter excommunicationi vel interdicto suppositos, Illud idem dicimus; et si hi qui huiusmodi sententiam protulerint, ad Se. Apost. duxerint appellandum.

E *Innoc. 3.* Quia multoties quis ad tempus, per legitimam, a iudicis sui, quo ad aliquem certum articulum, eximitur potestate: Consulisti autem nos, vtum si quis excommunicationis sententia innodatus, ante denunciationem ipsius, ab ea tanquam minus rationabiliter promulgata, in eo casu in quo ante sententiam appellatio vires obtinisset, curauerit prouocare, eo quod per ap. interpositam excommunicantis videtur iurisdictio dormitasse, ipse denunciare possit eundem, & ad tempus

Nota.

Effectus appellationis est vt omnia sint in statu quo fuerint tempore appellationis.

Excessus appellantium possunt nihilominus puniri.

Appellatio aduersa partis non impedit quominus excommunicatus possit absolui praestata cautione.

Super contumaciam non potest iudex negotium diffinire.

Qui appellat sine causa rationabili, tenetur ad primam iudicem, & in expensis condemnatur.

Iudex tenetur appellatorem suscipere.

na appellatio intra fixum tempus non operatur.

Quodnam officium appellati.

Appellatio non impedit excommunicationem. cationis lata denunciatio- nem.

Ecclesiasticis beneficijs spoliare? Nos itaque respondemus, quod cum executionem excommunicatio secum trahat, & excommunicatus per denunciationem amplius non ligetur, ipsum excomunicatum denunciare potes, vt ab alijs euitetur, & illi prouentus Ecclesiastici merito subtrahantur, cui Ecclesie communitio denegatur. *Gregor. ix.* Vna sententia pluribus condemnatis, si vnus solus ad appellationis beneficium conuolauit, illius victoria in re communi ceteris suffragatur, si communi iure iuuetur; idemque negotium, & eadem causa defensionis existat. *Require supra tit. de appellationis remedio.*

De appellationibus friuolis, & non necessarijs.

C A P. LXXXV.

Casus in quibus appellatio non est necessaria

CAVSA 2. q. 6. Est autem quando appellationem interponi non est necesse. Sententia namque extra solitum ordinem iudiciorum a prae- sidente prolata, auctoritatem rei iudicatae non obtinet. Item si sententia lata fuerit circa prius iudicata, a quibus prouocatum non est, sententiae auctoritatem non obtinebit, & ideo ab eo appellari non est necesse. Item si sententia contra ius scriptum feratur. Si vero contra litigatoris sententiam dicatur, ad prouocationis remedium oportet confugere. Item si plures iudices dati fuerint, & vnus tantum ex his pronunciaffe proponitur, non videtur appellandi necessitas fuisse; cum sententia firmitatem iuris non teneat. Item quod citra ius gestum videtur, firmitatem non tenet, & sine appellatione potest rescindi. Venales quoque sententias, quae in mercede a corruptis iudicibus proferuntur, & circa interposita prouocationis auxilium, infirmas esse decretum est.

Quorum appellationes non possunt recipi.

Sunt etiam quorum appellationes non recipiuntur. Non enim potest recipi eius appellatio, qui per contumaciam absens, cum ad agendam causam, negotio prius summatim perferutato, vocatus esset condemnatus est. Nullus enim homicidarum, veneficorum, maleficorum, adulterorum; itemque eorum qui manifestam violentiam commiserunt, argumentis conuictus, testibus superatus, voce etiam propria vitium scelusque confessus, audiatur appellans, & hoc in notorijs. In occultis autem, si testibus productis, instrumentis prolatis, alijsque argumentis praestitis, sententia contra eum lata sit, & ipse qui condemnatus est, aut minimè voce sua confessus sit, aut fortitudine tormentorum territus, contra se aliquid dixerit, prouocandi licentia ei non denegetur. Item: Quicumque non confidentia iustae causae, sed causa differendae morae, ne contra eum sententia proferatur, appellauerit, vel si de facto suo confessus, ne abiciatur, appellare voluerit, huiusmodi appellationes non recipiantur. *Extra 2. de appellationibus, & recu.*

Religiosi non obstante appellatione sunt iuxta praescriptum regulae puniendi.

Alexan. 3. c. ad nostram. Quia remedium appell. non ideo est inuentum, vt alicui a religionis & ordinis obseruantia exorbitanti, debeat in sua nequitia patrocinium exhibere; Mandamus quatenus quando si quis subiectionum tuorum ad remedium appellationis conuolauerit, non ideo minus eum iuxta tenorem mandati quod in praedicta regula continetur, & institutione ordinis, corrigas & castiges.

Idem vbi supra cap. consuluit. Si aliqui, quos manifestum sit & notorium, vxorem alterius detinere, aut iniectisse manus violentas in clericum, appellauerit, eorum ap. non est aliquatenus deferendum.

In notorijs delictis non est appellatio nisi defensionem, nec quando appellatio fit ab omni grauamine.

Idem. Si generaliter app. quis interponat ab omni grauamine quod sibi posset contingere, huiusmodi app. tenere non debet. Si vero ab aliquo iudice, super omni grauamine quod in vna causa sibi possit inferri, quamquam generalis appell. fuerit

interposita, appellationi tamen eius, ab eodem iudice est deferendum.

Celestinus tertius. An sit deferendum app. illius, quem aduersarius de expoliatione, post appellationem legitime interpositam sibi facta, paratus est in continenti conuincere? Respon. quod cum in eo puniendus sit in quo deliquit, qui appellationi deferre neglexerit, se beneficio reddidit appellationis indignum.

Honorius tertius. Cum omisso diocesano Episcopo, fuisset ad Archiepiscopum appellatum, ad quem gradatim fuerat appellandum; in causa ipsa de iure procedere non debebat.

Nota.

De Casibus in quibus appellare prohibetur.

C A P. LXXXVI.

EX summa iuris. Inhibetur etiam appellatio in quibusdam casibus, qui norantur his versibus. *Appellare verant scelus, excellentia, pacta: Contemptus, minima res, interdictio facta: Arbitrium, res qua perit, est si longius acta.*

Scelus quidem, quoniam propter delicta notoria non potest quis appellare. *Excellentia* vero, quoniam a Papa non appellatur, cum superior illo non inueniatur. *Papa* quoque, quia si paciscantur partes ne appellent, appellare non poterunt. *Contemptus* autem, id est contumacia, quia contumax appellans non auditur, nisi forte veniret adhuc iudice pro tribunali sedente, vel nisi esset contumax in non exhibendo. *Minima* vero res, quia non appellatur si citra 40. solidos consistat summa super qua litigatur. *Interdictio facta*, quia quando a Papa inhibetur appellatio, non appellatur nisi a manifesto grauamine; tunc enim deferendum est appellationi: Si vero appelletur ab occulto grauamine, iudex non defert ei. Sed superior si inuenerit appellationem a grauamine interpositam, retractabit ipsam, & quae postea facta sunt: *Arbitrium* autem, quoniam ab arbitro non appellatur. *Opponitur tamen exceptio doli*, quae vicem obtinet appellationis. Verbi gratia; Si arbiter inimicus meus efficiatur, & denunciem illi ne pronunciet, & ipse nihilominus pronunciat, illius sententiae non parebo: Et si poena petatur, opponam exceptionem doli. Res autem quae perit, quia si res ex dilatione detrimentum patitur, non appellatur. Verbi gratia: Si appelletur, ne corpus defuncti sepulturae tradatur. *Est si longius acta* 1. si non appelletur intra 10. dies.

In quibus casibus non liceat appellare.

Can. 2. q. 6. Sixtus Papa. Quoties episcopi se a suis comprouincialibus vt a Metropolitano putauerint praegravari, aut eos suspectos habuerint, mox Romanam appellent sedem, atque eis libere liceat ire. Et dum praedictam Romanam Ecclesiam appellauerint, aut ab ea se audiri poposcerint, nullus eos aut excommunicare, aut eorum aedes surripere, aut res eorum auferre, aut aliquam eis vim inferre praesumat, antequam eorum causa, Romani Pontificis auctoritate terminetur, quod si aliter a quoquam praesumptum fuerit, nihil erit, sed viribus carebit.

Licit Episcopi a Metropolitano appellari libere Romanam in.

Extra. 2. de appellationibus & re. Alexand. 3. in concil. Statuimus, vt nec praelati, nisi canonica commonitione praemissa, suspensionis, vel excommunicationis sententiam proferant in subditos, nisi forte talis sit culpa, quae suo genere, suspensionis, vel excommunicationis poenam inducat: nec subiecti contra disciplinam Ecclesiasticam in vocem appellationis prorumpant, praecipue vero hoc in religiosis volumus obseruari, ne si religiosi pro aliquo excessu fuerint corrigendi, contra regulam praelati sui & capituli disciplinam appellare praesumant; sed deuote & humiliter suscipiant, quod pro salute sua fuerit eisdem iniunctum.

Religiosi non debent appellare.

Idem. Peruenit ad nos: quod cum M. tua Eccle-

lia

licæ canonicus, vt in ea residentiam faceret monuisset, in appellationem prorupit. & infra. Cum autem frustratorie dilationis causa videatur dictus canonicus appellasse: Mandamus quatenus eum studiosè moneas, vt in eadem Ecclesia residentiam faciat, vel infra terminum appel. suam profecutus, iter ad nos arripiat veniendi. Interim verò alicui honestæ personæ vices eius in Ecclesia prætaxata committas, & ei de beneficijs illius assignes, vnde possit congruè sustentari. Quod si prætaxatus M. alterum ipsorum adimplere neglexerit, tu præbenda sua priues eundem, & eam alij idoneæ personæ concedas.

Idem. Abbates qui de aliqua publica infamia reserpsi ac conuicti, & deinde in communi capit. commoniti, prælationi cedere noluerint, appellandi non habeant facultatem.

Quando appellare liceat, etiam appellatione remota.

C A P. LXXXVII.

EX summa iuris. Appellari verò potest etiam appellatione remota, quando iudex suspectus, allegatur, nec recusatio admittitur. Item quando primum peremptorium statuitur. Item quando certum imprimi libello postulat, nec conceditur. Item cum ante causæ principalis ingressum, restitutio denegatur. Item cum locus incongruus ad litigandum statuitur. Item cum appellans ante citationem, iter arripuerit ad sedem Apost. Item quando iudex alij vices suas committit, cum non possit committere re. ap. Item quando iudex recusat admittere probationem super falsi suggestione. Item cum appellatio inhibita est vsque ad diffinitiuam sententiam tantum. Item cum iudex delegatus, inuito ordinario, vult clericum minus idoneum in Ecclesia instituere. Item cum iudex rationabiles exceptiones non vult admittere, & huiusmodi.

Extra. 2. de appellationibus & re. Quoties clausula, per quam tollitur ap. remedium, in medium ponitur literarum, si sint plura negotia se minimè contingentia, præmissa tantum complectitur, nisi fortè in fine literarum prædicta clausula iteretur.

De sententia confirmatione.

C A P. LXXXVIII.

EX summa iuris. Quoniam autem sententiæ frequenter à iudice qui de appellatione cognoscit confirmari solent, de confirmatione quoque tractandum est. Confirmatio est iuris prius habiti corroboratio. Item confirmare, est alicuius facti vel iuri firmitatem præstare. Fit autem pluribus modis. Aliquando quidem à iure, scilicet ex cursu temporis, vt si à sententia non fuerit infra decem dies appellatum. Aliquando verò à iudice, scilicet per sententiam, vel priuilegium. Aliquando verò iureiurando; vt si minor alienet rem suam, & iuret se non venire contra, non poterit restitutionem petere. Similiter autem confirmatur sententia decreto. Fit autem confirmatio à superiori persona, puta Papa. Vel Episcopus aliquando confirmat aliquem contractum, vel beneficium aliquod, vel electionem alicuius, vel sententiam ab inferiori latam. Confirmari quidem possunt ea quæ iuste & pacifice possidentur, & ea quæ minus legitime processerunt. Res autem litigiosa confirmari non potest.

Effectus confirmationis est, vt ex quo res tibi fuerit à superiori confirmata, non licet alicui sine mandato Papæ de ipsa contra confirmationem iudicare, nisi confirmatio per mendacium esset impetrata. Nam si dixi me canonicè possidere, & sic obrinui confirmationem, poterit mihi moueri questio super illo beneficio. Vnde si dicatur me non

canonicè possidere, poterit de hoc iudex cognoscere: hoc enim probato, per consequentiam probabitur me per falsi suggestionem habuisse confirmationem, & ita non valebit mihi. Si verò vitiosam habui institutionem, & hoc dixi Papæ, ipseque nihilominus confirmauit, eius confirmatio quod deerat institutioni supplebit, vnde iudex inferior de hoc cognoscere non poterit.

Quæritur autem si sententiam ab Episcopo confirmet Papa, possit idem Episcopus qui tulit illam, absoluere ab ea. Videtur quidem quòd non possit, quoniam omnia illa nostra facimus, quibus auctoritatem nostram impartimur, & sic illa sententia confirmata à Papa, perinde habetur ac si esset ab eo lata: vnde non videtur inferior iudex ab illa posse absoluere: contrarium tamen verum est. Si verò quæretur cur non expirat confirmatio morte mandatoris, sicut rescriptum, vel mandatum: Hæc potest esse ratio, quia confirmatio statim sortitur effectum suum, vnde statim confirmatur; mandatum verò semper spectat ad futurum. Extra, de confirmatione vili. lib. 2. Alexand. 3. Si iustus metus quominus appellaris te excusat, ad appell. beneficium reputaris conuolasse, dummodo infra tempus quo licitè prouocatur, coram iudice à quo appellasse volueras, vel si habere ipsius copiam nequiveris, in præsentia bonorum virorum attestacione super hoc proposita, causas appellationis duxeris exprimendas. Idem. De confirmationibus autem Rom. Pont. te volumus tenere, quòd contra illas, nisi nouum apo. se. procedat mandatum, aut certum sit quòd sint per falsi suggestionem elicite, non est aliquatenus iudicandum.

De re iudicata.

C A P. LXXXIX.

EX summa iuris. Res iudicata pro veritate accipitur, & tenet, etiam si lata sit contra ius litigatoris, dummodo non sit lata contra ius scriptum (tunc enim non teneret:) neque verò prætextu instrumentorum vel testium postea repertorum retractatur: sed fallit hoc in causa matrimoniali.

Extra. 2. de senten. & re iudi. Alex. 3. Cum autem aliquibus est adiudicata possessio, non sufficit dare pignora, nisi corporali possessione latentur.

Innoc. 3. Constantino Episcopo. Cum post decem dierum spatium, sententia in auctoritatem rei transeat iudicata, qui ad prouocationis subsidium infra id tempus non recurrit, appellandi sibi aditum denegauit, cum per hoc videatur per interpretationem iuris lata sententiæ paruisse; præsertim vbi causa non redditur appellandi. Sed nec executionem ipsius sententiæ ideo conuenit retardari, licet ad hoc agendum quadrimestre tempus regulariter sit statutum; quia id arctari potest nonnunquam à sedenti in medio, & etiam prorogari: & qui ab initio sponte recipit terminum breuiorem, sibi imputare potest & debet, cum ex hoc videatur amplius beneficium contempsisse: vnde talis non audietur appellans, nisi fortè aduersus eum modus executionis canonicus excedatur.

De sententia executione.

C A P. XC.

EX summa iuris. Fiat autem executio sententiæ in rebus condemnati: Primo in mobilibus si inueniantur; si non inueniantur in immobilibus. Tertio si illa non sufficiant, peruenitur ad debitores condemnati, contra quem index exequitur. Et nota, quòd ista bona omnia pignori capiuntur auctoritate iudicis, & venduntur bona fide infra tempus à iudice statuendum; & hoc habet locum in personali. Si autem agatur reali actione, statim fit

A censura per Papam confirmata potest qui tulit absoluere

Contra confirmationem Papa sine falsitate obtemperata non licet iudicare.

Res iudicata pro veritate accipitur, nec quouis prætextu retractatur, demissa causa matrimoniali.

Post 10. dies sententia transit in re iudicatam.

Modus exequendi sententiam.

Abbas in famis debent prælationi cedere, nec appellari licet.

Varij sunt casus in quibus licet appellare etiam appellatione remota.

Quid confirmatio & quæ modis fit.

Res litigiosa non potest confirmari.

Effectus confirmationis est, vt non liceat iudicari inferiori contra iudicatum.

executio sententiæ, si non appellatur: & hoc si res statim restitui potest. Si forte non possit statim restitui, datur condemnato tempus à iudice, infra quod restituat rem, & interim dar condemnatus bonos fideiussores de præstanda æstimatione, si rem non restitueret, & hæc locum habent, quando condemnatus est iussus restituere, & vult parere sententiæ. Si autem parere non veller, & rem habeat penes se, iudex ex officio suo per brachium militare potest ab illo auferre rem, & dare victori. Si vero condemnatus rem non habeat, nec restituere velit, iurabit victor quantum sua interest, & intantum iudex condemnabit victum: maxime nisi dolo fecit quo minus rem haberet. Si vero victus dolo non desijt possidere, nec rem potest restituere, iudex in rei æstimatione debet eum tantummodo condemnare.

Qui temere
& improbe
litigat tenetur
reddere
expensas.

Iusti. vbi supra lib. 4. Improbis etiam litigator, damnum & impensas litis inferre aduersario cogitur. *Ex Digest. 5. lib. Vlpianus de offic. Proconsul.* Eum quem temere aduersarium suum in iudicium vocasse constiterit, viatica, litisque sumptus aduersario suo reddere oportebit.

De in integrum restitutione.

C A P. XCI.

EX *summa iuris.* Quoniam autem eorum, quæ per vim aut metum, vel dolum, vel alias perperam ablata sunt, restitutio per sententiam fit? De in integrum restitutione quoque videndum est. *In integrum restitutio est prioris status vel iuris reintegratio.* Fit autem ab ordinario, & à delegato, si delegatus sit ab eo qui propriam habet iurisdictionem. Si tamen iam tulisset sententiam, & postea peteretur ab eo restitutio, non posset eam facere, quia iam functus esset officio suo. Ordinarius autem, etiam contra sententiam suam, vel prædecessoris sui, potest restituere. Maior etiam aduersus sententiam minoris restituere valet, sed non e conuerso.

Quid restitutio in integrum, & à quo fieri possit.

Hæc restitutio facienda est minori & Ecclesia si se læsas ostenderit.

Est autem facienda minori, vel Ecclesiæ, si tamen se læsas ostenderit, minori quidem 25. annis, si decipiatur in contractibus, vel sententia: poterit enim petere restitutionem toto tempore minoris ætatis, vsque ad annos 25. & etiam post annos 25. infra quadriennium. Hæc eadem restitutio competit Ecclesiæ quoniam Ecclesia iure minoris vitur. Nam iure pupilli secundum leges vitur respublica, Ecclesia vero vitur eodem iure quo respu. Restituitur autem si lædatur circa iudicia, vtputa si necessarias allegationes omittat. Restituitur etiam circa contractus si lædatur, & hoc infra quadriennium tantum à tempore contractus. Ecclesia quoque contra Ecclesiam restitui potest. Est & alia restitutio, quæ competit iure maioris, secundum leges. Debet autem fieri restitutio causa cognita, & aduersario præsentem. Effectus restitutionis est, vt læsus quod suum est accipiat, & ad omnia restituatur.

In quibus casibus cessat restitutio.

Cessat autem restitutio in re modica. Item vbi damnum prouenit ex euentu. Verbi gratia: Si minor vel Ecclesia vendidit prædium, nec fuit in venditione deceptus, sed pretium postea perijt per casum, non competit restitutio. Item si contractus ipso iure non teneat. Item si minor restitui petat ad hereditatem omissam, & ampliatam laboribus substituti. Item si soluat ei debitum auctoritate iudicis, & postmodum illud amittat. Item in delictis. In summa vero nota, quod licet Ecclesia iure minoris vitur: tamen priuilegium Ecclesiæ priuilegium minoris excedit, quoniam Ecclesia non tenetur creditori, nisi creditum in utilitatem Ecclesiæ versum sit. Minor autem tenetur, sed restituitur.

Iterum de eodem.

C A P. XCII.

EX *Digest. libr. 4. Modestinus.* Omnes in integrum restitutiones causa cognita à prætoribus promittuntur, scilicet vt iustitiam earum causarum examinet an veræ sint, quarum nomine singulis subuenit. *Paulus lib. 7.* Nemo videtur re exclusus, quem prætor in integrum restitutum pollicetur.

Marcellus. Antonius Imperator Martio Auito prætori, de succurrendo ei qui absens rem amiserat, in hanc sententiam rescripsit. Et si nihil facile mutandum est ex solemnibus, tamen vbi æquitas euidens poscit, subueniendum est. Itaque si citatus non respondit, & ob hoc more pronunciatum est, confestim autem pro tribunali te sedentem adiit, extimari potest non sua culpa, sed parum exaudita voce præconis defuisse: ideoque restitui potest. Deceptis enim sine culpa sua, maxime si fraus ab aduersario suo interuenerit, succurri oportebit: cum etiam de dolo malo actio competere soleat, & boni prætoris est potius restituere litem, vt & ratio & æquitas postulabit, quàm actionem famosam constituit. Ad quam tunc demum descendendum est, cum remedio locus esse non potest.

Deceptus sine culpa sua potest fieri restitutus.

Extra. de in integrum restit. Alexan. 3. De possessionibus Ecclesiæ laicis sub modico censu concessis: Noueris, quod si Ecclesia læsa est, & manifestè apparet ipsius detrimentum, cum Episcopo conditionem eius deteriore facere non liceat, & Ecclesia iure minoris semper debeat illæsa seruari, quæ in damnum eius data fuisse constiterit, ad ipsius ius & proprietatem redire conuenit. Prouidendum est tamen, ne si fortè coloni possessiones illas expensis atque laboribus suis reddiderint meliores, sumptibus quos bona fide fecerunt debeant defraudari.

Ecclesiæ agnoscet iure minoris, & id male alienata debent restitui.

Innocen. 3. Sententia Roman. se. non negatur in melius posse commutari: cum aut surreptum aliquid fuit, aut ipsa pro consideratione ætatum & temporum, seu grauium necessitatum, dispensatiuè quicquam ordinare decreuit: & secundum iura ciuilia, principes etiam contra res bis iudicatas, in auditorio suo examinari, restitutionem in integrum permiserunt.

Gregor. ix. Causa restituta in integrum coram iudicibus ordinarijs administrationem habentibus, vel delegatis ab eis, tractari poterit & finiri: siue hoc ipsis delegatis specialiter demandatum fuerit, siue commisso eis negotio, contingat incidere huiusmodi quæstionem. Delegati vero ab ordinarijs qui administrationem non habent, sed facultatem tantummodo iudicandi, seu arbitri, de causa cognoscere nequeunt, nisi coram eis mota fuerit incidenter. In matrimoniali quoque, liberali, vel criminali causa, cum maiores iudices exigantur, arbiter nequit assumi.

Coram quibus causa restitutioni poterit tractari.

Idem. Beneficio restitutionis in integrum Ecclesiæ tuz in alio iudicio denegato, restitutio (præterquam ad appellationem omissam) videtur eidem Ecclesiæ posse negari, nisi nouis defensionibus ad huiusmodi sit beneficium admittenda.

Quod & hi qui iniustam causam fouerunt tenentur restituere.

C A P. XCIII.

HELINANDVS *vbi supra.* Iudex, Consiliarius & Aduocatus tenentur ad restitutionem omnium quæ iudicio, consilio, aduocatione auulsa sunt à proximo, siue dolus, siue non, sed ignorantia interuenerit: eo quod Prophetæ & videntis assumunt omnes officium: & sicut videns qui per incuriam aliquid de contingentibus omisit, punietur, tenetur

Iudices consiliarij & aduocati non solum de dolo & ignorantia sed etiam de ignorantia, si id casus aliquid perdat.

enim

enim talis omnia scire, quæ vt dispenset officio assumit) similiter & magister. Quod autem obijcitur, non fraudulentum officij nulla est obligatio: verum quidem est, eatenus vt non propter hoc trahearis in causam coram iudice: verumtamen ad Deum citra fraudulentiam officij obligaris: quamuis reuera fraus sit, scienter nos tale officium assumere, quod cum debito fine scimus nos non posse terminare. Scientia igitur in fraudem, & ignorantia crassa obligat, diligentia debita adhibita excusat. Ex his patet, quod notitia iuris non minus iudici necessaria est, quam voluntas aut facultas. Et quidem meo tempore nihil miserabilius vidi, quam iudices scientiæ legis ignaros, & bonæ voluntatis inanes, quos conuincit amor munerum & retributionum: & qui talibus ordinariam iurisdictionem conferunt, aut iuris ignari sunt, aut contemptores.

Si autem aduocatus, sciens fouet partem iniustam, tenetur ad restitutionem omnium rerum earum quæ amittit ille contra quem stat, si vicerit in causa. Si verò iustam, & scit sententiam ferendam, & pro cliente suo, sine auxilio suo: tenetur ad restitutionem salarij, quod tunc demum accipere potest, si scit iustam causam, nec clientem suum sine auxilio & labore aduocati posse euincere. Sed cum aduerterit causam quam fouet in aliquo vacillare, & iniustitiam continere, puta in testibus subintroductis, vel in alijs instrumentis minus conuenientibus, queritur si aduocatus teneatur monere iudicem circa illud? Et videtur necessarium, quia qui ei seruit, necesse habet vt faciat ei fidem. At si monuerit eum, erit proditor causæ, & secreti sibi commissi, quod non videtur reuelandum, sicut nec confessio. Ob hoc valde periculosum est aduocare pro pecunia.

Magister Raidulphus de Thalamo, comperta iniustitia partis quam fouebat, quam à principio causam iustam putauerat, repente stetit aduocatus pro parte aduersa, & est euocatus à iudice ad iudicium dandum, quia solius Dei intuitu cognoscebatur agere negotium: propter quod maximum incommodum, & odium, & inimicitias ab aduersa parte incurrit. Periculosum est igitur aduocare, præterquam in illo negotio solo, vbi veritas est periculo. Dico etiam, quod aduocatus tenetur consulere clienti suo, ne per præscriptionem euincere cupiat: cum sacra scriptura consulat, ne quis per præscriptionem tantum aliquid possideat: dicatque illum qui sic possidet magis peccare, quanto diutius sic possederit. Igitur si in tali causa euerit aliquis, aduocatione tua te patrocinare, teneris ad restitutionem totius damni partis aduersæ, siue corporale damnum sit, siue spirituale.

Ad eandem restitutionem tenetur, tam iudex forensis, quam Ecclesiasticus. Sic enim iudex efficitur particeps rapinæ, & tenetur tanquam raptor ad restitutionem, cum pari pœna puniendi sint, male agens & consentiens. Est autem consensus iste re-mor-us, cum opus quidem prauum non placet, sed delinquentem cum possis non corripis verbo, iuxta illud: *Si peccauerit in te frater tuus, corripe eum*; aut iuxta coercionem, quod ad prælatos pertinet vtriusque fori. Sicut ergo famulus meus ad custodiam equi mei deputatus, si eum amiserit per eius incuriam, tenetur mihi illum restituere; sic & iudex ad hoc constitutus.

De causis criminalibus.

C A P. XCIII.

EX *summa iuris.* Viso qualiter procedendum sit in causis pecuniarijs, restat agendum de criminalibus. Nam de causis spiritualibus, quæ proprie ad forum Ecclesiasticum pertinent, in sequenti-

bus Deo dante tractabitur, vbi de lapsu clericorum agetur.

Extra. 5. de accusationibus. Innoc. 3. Tribus modis valet crimen opponi, denunciando, excipiendo, & accusando. Quando crimen in modum denunciationis opponitur, non est inscriptio necessaria. Sed cum in modum accusationis, oportet inscribi: quoniam ad depositionem instituitur accusatio; Sed ad correptionem est denunciatio facienda. Cum autem excipiendo fuerit crimen obiectum, distinguendum est, quare opponatur, & quomodo. Si enim vt à testificatione vel ab accusatione aliquis repellatur, non est inscribi necesse: Sed cum opponitur vt quis à promotione officij vel beneficij excludatur, Si ante confirmationem obijcitur, non cogitur quisquam inscribere, quia crimen hoc modo probatum, impedit promouendum, sed non deijcit iam promotum. Post confirmationem vero, cum scilicet ordinandus fuerit aliquis, aut etiam consecrandus (quia ab obtinendo repellit, & deijcit ab obtento) ad extraordinariam pœnam, secundum arbitrium discreti iudicis, citra vinculum inscriptionis, est excipiens astringendus, si defecerit in probando: pro eò quod crimine sic probato, perdit quod per electionem & confirmationem ei fuerat acquisitum: Sed ob hoc prius habita non amittit: licet enim agatur de crimine, non est tamen huiusmodi quæstio criminalis: vnde per procuratorem potest ritè tractari.

Cau. 2. quæstio. sexta. Gratianus. Cum autem in capitali causa, vel status, interpellatum fuerit, non per procuratorem, sed per seipsum, appellantes causam suam agere oportet.

Extra. 1. de restit. in integ. Grego. ix. In criminali quoque causa, cum maiores iudices exigantur, arbiter nequit assumi.

De quinque modis accusandi, vel agendi de crimine.

C A P. XCV.

EX *summa iuris.* Quoniam ergo criminales causæ, de quibus dicendum est, per accusationem proponuntur, de hac ordine congruo pauca præmittantur. *Accusatio*, large sumpto vocabulo, dicitur *alicuius de crimine delatio*. Talis accusatio quintuplex est, scilicet infamantis, denunciantis, famæ communis, solemniter accusantis, & excipientis. *Prima* prohibetur, *secunda* præcipitur: sed secundum quosdam ad prælatos restringitur. *Tertia* verò nec præcipitur nec prohibetur, quia non pendet de iuris potestate, sed ipsius infamati vitio, vel plerumque solius Dei potestate, & hæc inquisitionem inducit: In inquisitione namque fama est loco accusatoris. *Quarta* quoque non præcipitur, tum quia odiosa est, tum quia periculosa est. Nec etiam prohibetur, sed tantum permittitur: quoniam interest reipub. ne crimina permaneant impunita. *Quinta* similiter nec præcipitur nec prohibetur, sed tantum permittitur: quoniam vnicuique ius suum prosequi & contemnere licet.

In prima & tertia constat non inscribi, cum prima sit omnino prohibita, nec tertia fiat ab homine speciali. In secunda quoque non est inscribendum, sed admonitio tantum præmittenda: quoniam ad correctionem est denunciatio facienda. In quarta vero oportet inscribi, quoniam ad pœnam legitimam instituitur accusatio. In quinta denique distinguendum est, vtrum obijciatur accusatori, vel testi, vt ab agendo, vel testificando repellatur: an vt à promotione excludatur. In primo casu non est necesse inscribi. In secundo idem, si agatur ante confirmationem. Si verò post, obligabit se concipiens ad pœnam extraordinariam, si defecerit in probatione.

Tribus modis opponitur crimine alicui.

Quando in oppositione criminis requiritur inscriptio.

Quia in causa non licet per procuratorem agere aut arbitrum eligere.

Quid accusatio in genere & quatuorplex, quæ quæ præcipitur & prohibetur.

Quod

de iure sine suo proprio...

si agatur...

quod tenetur...

nam qui...

dicere...

Quoties ad pœnam legitimum agitur requiritur inscriptio exceptis quibusdam casibus.

Quod autem dixi, ubi ad pœnam legitimam agitur, inscribi oportere, fallit in denunciatione, quoniam hæc ad omnes pertinet, siue in inquisitione, ubi perdit quis honorem sine accusatoris inscriptione. Regulariter enim inquisitio necessaria est, ubicumque de honore adimendo tractatur. Item fallit etiam in leuibus criminibus, & in notorijs; & in omnibus quæ iudicio publicantur; talia namque non requirunt inscriptionem. vnde sine inscriptione deponitur testis, qui contra se crimen confitetur illud, etiam si crimen de quo excipitur, causam de qua agitur contingere videatur. Denique & iudex punit calumniatorem sine inscriptione accusatoris, in continenti absoluto reo. Idem in eo qui suspectam producit chartam, cui fidem non facit. Idem etiam in teste vacillante, vel proacaciter respondente. Idem forte & in suspectis tutoribus.

De Infamiatione.

C A P. XCVI.

Pœna componentis libellum famosum.

CIRCA infamiationem autem nota, quod si quis famosum libellum composuit, aut certum est quod inscripserit, aut non. Si certum, aut sponte confitetur, & tunc cum eo mirius agitur; aut conuincitur, & tunc secundum leges capitali pœna puniatur, vel forte in exilium deportatur, ac perpetuo ibi stabilis efficitur, secundum canones autem, qui vltimum supplicium nulli irrogant, verberibus subiicitur. Si verò non est certum, tunc secundum canones admoneri debet, vt prodeat in publicum, & exequatur quod incepit. Quod si non fecerit, primo quidem Eucharistia participatione priuabitur, & si contumax ex toto fuerit, tunc demum anathematis mucrone ferietur, secundum leges autem, si capi potuerit & comprehendi, si eo libello infametur innocens, punietur. Secus verò si nocens; quoniam expedit delicta nocentum esse nota, atque punita. Hæc quidem vera sunt in eo qui non vult probare quod inscripserit. Si verò vult probare commendandum est, & si defecerit, tenetur ad pœnam rationis.

Causa 5. q. 1. Adrianus Papa. Qui in alterius famam, publice scripturam aut verba contumeliosa confinxerit, & repertus scripta non probauerit, flagelletur; & qui eam inuenerit prius, rumpat, si non vult authoris culpam, & facti causam incurrere.

Item ex Concil. Albertano. Hi qui inuenti fuerint libellos famosos in Ecclesia ponere, anathematizentur.

Cod. lib. 9. tit. de famosis libellis. Imperator Valentinianus & Valens. Si quis famosum libellum, siue domi, siue in publico, siue quocumque loco ignarus reperit, aut corrumpat priusquam alter inueniat, aut nulli fateatur inuentum, Si verò non statim easdem chartulas vel corrumpit, vel igne consumpserit; sed vim earum dolose manifestauerit, sciat se quasi auctoritate huiusmodi delicti, capitali sententiæ subiugandum.

Qui inuentus libellum famosum non corrumpit, sed manifestat, morte plectatur.

De Denunciatione.

C A P. XCVII.

CAUSA 5. q. 5. Nunc autem queritur, an sit aliquis maleuolus, quia crimen alterius indicat? De hoc scribit Beatus August. ita dicens: Non vos iudicetis maleuolos, quando crimen alterius indicatis; magis quippe nocentes estis non indicando crimen, quam si fratres vestros, quos indicando corrigere potestis, tacendo perire permittitis.

Idem ad Innocentium Donatistam. Melius est cum seueritate diligere, quam cum lenitate decipere; & qui freneticum ligat, & qui lythargicum excitat, ambobus molestus, ambos amat. Quis non potest

Melius est cum seueritate diligere quam cum lenitate decipere.

nos amplius amare quam Deus, & tamen nos non solum docere suauiter, verumetiam salubriter terere non cessat: fomentis leuibus quibus Deus consolatur, sæpe etiam mordacissimum medicamentum tribulationis adiungit. Noueris aliquem furem auertendis pecoribus pabulum spargere, & pastorem aliquando flagello, ad gregem pecora errantia reuocare.

Gratianus. Eusebius autem contra statuere videtur, dum aliorum crimina sponte confitentes, in Episcoporum accusatione recipi prohibet, sed aliud est ex charitate aliorum crimina deferre, vt quos secreta admonitione corrigere non possumus, conuictos iudicis sententia corripiat: Atque aliud insidiando falsa obijcere, vel insultando vera facile exprobrare. Illud vero charitatis, hoc autem impietatis est officium: vnde in Prouerbijs dicitur. Verba impiorum insidiantur sanguini, os iustorum liberavit eos.

Ex summa iuris. Circa denunciationem ergo nota, quod qui crimen alterius indicat. Si malo animo, maleuolus est & peccat; qui vero bono, beneuolus. Et hoc præsumitur, si iuris ordinem in iudicando seruat: puta si indicat ei qui prodesse potest, & non obesse. Item si eum præmonuit. Item si quod occultè indicat, in iudicio probat. Denunciare prohibentur criminosi, qui adhuc in scelere perseuerant: Et infames prohibentur, & inimici, quia charitativa debet esse denunciatio. Aliter etiam laicus admittitur, sed non mulier, vel pupillus, etiam bonæ famæ, cum sit accusatio popularis. Idem dico de illo qui prosequitur inquisitionem, scilicet vt si est criminosus vel infamis aut inimicus, repellatur. Idem etiam in exceptione videtur, scilicet vt inimici repellantur. Ab accusatione quoque prohibentur multi, sicut infra dicitur. Sed idem forte denunciare & inquisitionem impetrare valet. Denunciari vero vel accusari non possunt quidam, propter dignitatis eorum excellentiam; vt Papa, qui super se iudicem non habet nisi solum Deum. Et hic nisi in crimine hæreseos. Idem etiam in Imperatore quo ad accusationem. Cæterum denunciari potest coram Papa, de quolibet mortali peccato.

Quis denuncianda confetur beneuolus, & quomodo denunciatio prohibetur.

Papa non potest denunciari vel accusari nisi in crimine hæreseos.

De publica fama clamante.

C A P. XCVIII.

FAMA communis accusat aliquem de crimine, quando infamatus est publicè, ita quod insinuatio clamosa peruenit ad aures iudicis; vt procedat ad inquisitionem, & indicat infamato purificationem; tunc enim non exigitur inscriptio, vel accusatio specialis alicuius hominis, quoniam ipsa fama supplet locum accusatoris. Et de hac quidem fama, vel potius infamia, iam superius dictum est capitulo de infamibus à testimonio repellendis.

Publica fama supplet locum accusatoris.

Quæri autem potest, vtum infamis, pendente infamia, possit aliquem excusare, vel contra aliquem testificari? de hoc distingue, quod est infamia facti, puta quando de aliquo dicitur quod crimen aliquod commiserit, & tunc infamia pendente, non potest accusare, vel testificari. Item est infamia iuris, quando ipso facto est aliquis infamis, vt qui sænus improbum exercet, vel qui muliebria passus est; talis enim etiam post sententiam infamis remanet, nisi fuerit à principe restitutus, & ob hoc accusare non potest. Item est infamia iudicis, quando condemnatur aliquis de crimine quod habet actionem famosam, ab Episcopo, vel ab inferiori iudice; talis etiam post actam pœnitentiam infamis remanet, nisi fuerit à Papa restitutus, qui potest depositum restituere. Item est infamia canonis, quando quis peccatum mortale committit, vel quando est ex-

Infamia quadruplici: & quæ prohibeat ab accusatione vel testificatione.

commu-

communicatus : Nam quicumque peccat mortaliter , eo ipso infamis est infamia canonis : quæ scilicet infamia fertur ad tempus , & sub conditione , scilicet nisi se correxerit , vnde finita pœnitentia , finitur & aboletur infamia ; & sic accusare vel testificari potest . Possunt autem simpliciter infames accusare , suam vel aliorum iniuriam prosequendo . Possunt etiam infames accusare de hæresi , de symonia , de crimine læsæ Maiestatis , de crimine quoque fraudatæ annonæ , de crimine suspecti tutoris , & etiam de sacrilegio secundum quosdam .

De Inquisitione.

C A P. XCIX.

EXtra. 5. de accusa. & re. Innoc. 3. In concil. generali. Qualiter autem & quando debeat prælatus procedere ad inquirendum & puniendum subditorum excessus , ex auctoritate noui & veteris testamenti colligitur euidenter , ex quibus processerunt canonice sanctiones . Legitur enim in Euangelio , quod villicus ille qui diffamatus erat apud dominum suum , quasi dissipasset bona illius , audiuit ab illo : *Quid est hoc , quod audio de te ? redde rationem villicationis tuæ &c.* & in Gen. Dominus ait *descendam & videbo &c.* Ex quibus probatur , quod non solum cum subditis , verum etiam cum prælatis procedit , si per clamorem & famam , ad aures superioris aduenerit , non quidem à maleuolis & maledicis , sed à prouidis & honestis , nec semel tantum , sed sepe , quod clamor innuit , & diffamatio manifestat , debet coram Ecclesiæ senioribus veritatem diligentius perscrutari , vt si rei poposcerit qualitas , canonica distinctio culpæ feriat delinquentis . Non tanquam idem sit actor & iudex , sed quasi denunciante fama , vel deferente clamore , officij sui debitum exequatur .

Licet autem hoc sit obseruandum in subditis , diligentius tamen obseruandum est in prælatis , qui quasi signum positi sunt ad sagittam . Et quia non possunt omnibus complacere , cum ex officio teneantur non solum arguere , sed etiam increpare quandoque , & interdum suspendere , nonnunquam vero ligare , frequenter odium multorum incurrunr , & insidias patiuntur . Et ideo Sancti Patres statuerunt prouidè , vt accusatio prælatorum non facile admittatur , ne concussus columnis corruat ædificium . Verum ita voluerunt prouidere prælatis , ne criminarentur iniuste , vt tamen cauerent ne delinquerent insolenter , contra morbum vtrinque inuenientes congruam medicinam , videlicet , vt criminalis actio quæ ad diminutionem capitis , id est ad degradationem intenditur , nisi legitima procedat inscriptio , nullatenus admittatur ; sed tamen si super excessibus suis quisquam fuerit infamatus , vt iam clamor ascendat , qui diutius sine scandalo dissimulari non possit , vel sine periculo tolerari ; absque dubitationis scrupulo , ad inquirendum & puniendum eius excessus , non ex odij fomite , sed charitatis procedatur affectu : Quatenus si fuerit grauis excessus , etsi non degradetur ab ordine , ab administratione tamen amoueat omnino : quod est secundum sententiã Euangelicam , à villicatione villicum amoueri , qui non potest villicationis suæ dignam reddere rationem .

Debet igitur esse præsens is contra quem debet fieri inquisitio , nisi se per contumaciam absentauerit , & exponenda sunt illa capitula de quibus fuerit inquirendum , vt facultatem habeat defendendi se ipsum ; & non solum dicta , sed etiam ipsa nomina testium sunt ei (vt quid & à quo sit dictum appareat) publicanda , necnon exceptiones & replicationes legitimæ admittendæ , ne per suppressionem

nominum , infamandi , per exceptionum verò exclusionem , falsum deponendi audacia præbeat .

Ad corrigendos itaque subditorum excessus , tanto diligentius debet prælatus assurgere , quanto damnabilius est eorum offensas deferere in correctas . Contra quos , vt de notorijs excessibus taceatur , etsi tribus modis possit procedi , per accusationem videlicet , denunciationem , & inquisitionem ipsorum ; vt tamen in omnibus diligens adhibeatur cautela , ne forte per leue compendium ad graue dispendium perueniatur , sicut accusationem legitimam debet procedere inscriptio , sic & denunciationem charitatiua monitio , & inquisitionem clamorosa insinuatio præuenire . Illo semper adhibito moderamine , vt iuxta formam iudicij sententiæ quoque forma dicatur . Hunc tamen ordinem contra regulares personas non credimus vsquequaque obseruandum , quæ cum causa requirit , facilius & liberalius à suis possunt administrationibus amoueri .

Idem Vercellen. Episcopo, & Abbati de Til. Vos quidem omni gratia & timore postpositis , Deum solum præ oculis habentes , via regia incedentes , sine personarum acceptione in negotio procedatis : formam vero iuramenti quàm à clericis Nouariensium super inquisitione faciendam in hoc negotio recepistis , in similibus volumus obseruari ; vt videlicet iurent clerici , quod super his quæ sciunt , vel credunt in sua ecclesia reformanda , tam in capite quàm in membris (exceptis occultis criminibus) meram & plenam dicunt inquisitoribus veritatem .

De legitima purgatione.

C A P. C.

IDEM. Propter famam quidem & deponentium incredulitatem , non erit ad depositionis sententiam contra aliquem procedendum , sed infamato canonica poterit indici purgatio , secundum arbitrium iudicantis , qui propter dicta paucorum , eum infamatum reputare non debet , cuius apud bonos & graues opinio læsa non existit .

Ex summa de casibus. Purgatio est de obiecto crimine innocentia ostensio . Purgationis sunt duæ species . Canonica scilicet , & Vulgaris . Canonica , quæ fit per iuramentum , vel per testes , & ista permittitur & approbatur tanquam bona utilis & honesta in Ecclesia Dei . Vulgaris est , quæ à vulgo est inuenta ; vt ferri cadentis , aquæ feruentis , monomachia , id est duelli , & cætera huiusmodi : Sed ista hodie in totum reprobata est , & maledicta .

Can. 6. q. 5. Quod autem deficiente accusatore reus non sit cogendus ad probationem , auctoritate Gregorij probatur . Accusatus itaque , non negationes , sed excusationes probare debet . Hoc autem obseruandum est , quando reum publica fama non vexat : tunc autem auctoritate ipsius Gregorij , propter scandalum remouendum , famam suam reum purgare oportet .

Causa 15. q. 5. Purgationem vero neganti esse præstandam , Stephanus Papa scribit Leoni Thianensi Archiepiscopo dicens : vt si vel sponte confessus , vel legitimis testibus fuerit approbatus , canonica ferriatur sententia . Quod si nec sponte confitetur , nec accusatores & testes legitimi reperti fuerint , & mala fama crebescit , non in publico examine , sed coram te & aliquantibus reuerendissimis presbyteris & diaconibus , tuæ Ecclesiæ secreto iuramento se purificet ; & deinde boni testimonij eum annuncia , & compesce & commune Ecclesiæ suæ filios , ne sacerdotem Dei infamare vterius præsumant .

Modus procedendi in visitatione.

Cum regularibus non est tanta formalitas obseruanda.

Iuramentum in visitatione exigendum.

Infamato canonica potest indici purgatio.

Quid purgatio & quotuplex.

Qui laborat publica infamia debet se canonice purgare.

Quibusdam modis possunt infames accusare.

Quando est camera infamatio operis inquisitione.

Accusatio prælatorum non facit admittitur quædam inquisitione.

Infamia quadrupliciter quæ potest ad inquisitionem referri.

Qualiter procedendum in inquisitione.

De probationis vulgaris reprobatione.

C A P. CI.

CAUSA 2. q. 5. Iuramento vero dato, candentis ferri, & feruentis aquæ purgatio, non est addenda. Vnde Stephanus 5. Huberto Episcopo Maguntino. Consulisti de infantibus, qui in vno lecto cum parentibus dormientibus, mortui reperiuntur, vtrum ferro candente, aut aqua feruente, seu quolibet alio examine, parentes se purificare debeant eos non oppressisse? Monendi namque sunt, & protestandi parentes, ne tenellos secum in vno collocent lecto, ne negligentia qualibet proueniente suffocentur, vel opprimantur, vnde ipsi homicidij rei inueniantur. Nam ferri candentis, vel aquæ feruentis examinatione, confessionem extorqueri à quolibet, sacri non celsent canones: & quod sanctorum Patrum documento sancitum non est, superstitiosa adinventione non est præsumendum. Spontanea enim confessione, vel testium approbatione, publica delicta, habito præ oculis Dei timore, commissa sunt nostro regimini iudicare; occulta vero Deo delinquenda.

De duelli prohibitione.

C A P. CII.

EX summa de casibus. Duellum est singularis pugna inter aliquos, ad probationem veritatis; ita videlicet, vt qui vicerit, probasse intelligatur. Et dicitur duellum, quasi duorum bellum. Dicitur etiam vulgò in plerisque partibus iudicium, eo quòd ibi Dei iudicium expectatur. Dicitur etiam monomachia, quasi vnica vel singularis pugna. Monos enim vnus, machia pugna. Non debet fieri etiam inter laicos: licet enim David duellum cum Golia commisit, non tamen illud est pro lege sumendum; quia priuilegia paucorum communem legem non faciunt, vt ait Hieronymus. Item quia est contra illud præceptum Domini, Non tentabis Dominum Deum tuum; expresse enim prohibetur in lege sæculari, scilicet de gladiatoribus.

Consuetudo tamen generalis contra ista inualuit ferè vbique terrarum: vnde solet quæri, an huiusmodi consuetudine generali excusentur à mortali peccato? Et dicunt quidam quòd sic, inducentes pro se verbum Ambr. 32. q. 4. Obijciuntur Iacob 4. uxores, quod quando mos erat, crimen non erat. Alij distinguunt & aiunt, eum qui duellum offert, & eum qui sponte suscipit, peccare mortaliter. Eum vero qui suscipit, iudice compellente, non peccare, cum aliter non possit euadere periculum mortis, vel rerum suarum: quod enim quis facit ob defensionem suam, vel rerum suarum, licitum iudicatur, si sit etiam sacerdos.

Ego autem, saluo meliori iudicio, dico cum A. sine exceptione, quod nulla consuetudo, vel iuris corruptela, potest in hoc aliquem excusare, eo quod diuturnitas temporis non minuit peccata, sed auget. Peccant ergo omnes mortaliter, sed differenter: grauius enim peccat qui suscipit, etiam propter quantumcumque metum. Attenuatur tamen peccatum multum, propter periculum personæ, vel rerum. Ille autem qui sponte suscipit, item qui offert, item iudex qui defert, vel præstat auctoritatē, item assessores, & qui dant ad hoc consilium, auxilium, vel fauorem; item sacerdotes qui dant benedictionem, isti homines peccant longe grauius. Item si contingeret aliquem ibi mori, omnibus imputaretur homicidium, & omnes fierent irregulares. Si ergo alicui clerico offeratur duellum, nullo modo suscipiat, vel per se, vel per aliquem quem ponat loco sui, quia de iure debet deponi.

Vulgaris purgatio ut superstitiosa damnatur.

Quid duellum & vnde dicitur.

Duellum non est licitum.

Consuetudo duellum nulla ratione à peccato excusat, sed nec iudicis imperiū, imo omnes fautores, peccant mort. &c.

Pœna pugnantium in duello est depositio, si erāt clerici. Sed si exinde nec mors sit, nec membrorum diminutio subsecuta fuerit, poterit erga eos suus Episcopus dispensare, si aliter necessitas vel vtilitas hoc exposcat. Si tamen sacerdos, vel alius clericus, in duello sponte oblato, vel suscepto ab ipso, amisisset partem digiti, sed non tantam quin sine scandalo posset celebrare solemniter, potest (quantumcumque grauis sit excessus) Episcopus cum tali post peractam pœnitentiam dispensare. Circa laicos autem qualiter in talibus sit procedendum. Requirit infra.

De solempni accusatione.

C A P. CIII.

AVCTOR. Accusatio proprie dicitur, alicuius ante iudicem de crimine, manifesta delatio. Nam si non fiat ante iudicem, non est accusatio, sed infamatio. Si autem apud iudicem occultè sit, est denunciatio. Igitur accusare est aliquem coram iudice reum criminis ad vindictam proclamare. In omnibus autem negotijs exigitur accusator, nisi in quibusdam casibus: verbi gratia, Secundum leges, quando quis defert literas suspectas, nec potest ostendere fidem earum, potest tunc vt falsarius puniri sine accusatore. Similiter & quando quis vacillat in testimonio, si possit sciri quod falsum sit. Item quando quis intulit iniuriam ministris Ecclesiæ. Item quando tutor suspectus est de dilapidatione. Item quando maritus accusat vxorem de adulterio, & vxor replicat de lenocinio; si verum sit, iudex sine accusatore potest eum punire. Secundum canones autem in notorijs, vt in filio sacerdotis habente ecclesiam patris. Item in presbytero habente concubinam. Item in parentela manifesta. Item in adulterio, in vsurario, & symoniaco.

Accusatur autem aliquis de crimine, sicut de adulterio, vel homicidio, vt capite puniatur: aliquando prælatus de symonia, vel incontinentia, vt deponatur; aliquando vero de negligentia, vel insufficientia, vt ab administratione remoueat. Prohibentur autem accusari nisi de hæresi Papa & Imperator, vt supra dictum est. Item Legatus Imperialis vel Papalis, Præses prouinciæ, Consul Romanus. Prohibentur quoque magistratus, nisi in his quæ circa magistratum consistunt. Potest etiam accusatio contra eos deponi, sed differtur vsque in finem honoris causa. Item accusatus ab vno, prohibetur accusari ab alio, de eodem crimine. Item prohibentur accusari, qui in digestis vetantur in ius vocari, & multi alij. Item nullus laicus admittitur ad accusationem clerici, nisi suam vel suorum iniuriam prosequendo. Nam in hoc casu, licet etiam infamibus accusare.

Remuneratur autem secundum iura, qui accusat tractantem de electione Papæ, ipso viuente; vel conspirantem in mortem Episcopi, vel Imperatoris; vel iudicem accipientem aliquid ob iudicandum, vel dominam cum seruo concubentem, vel condentem falsam monetam; vel etiam symoniacum aut hæreticum: nam hæresis & symonia, crimini læsæ maiestatis comparantur.

Quòd nullus sit condemnandus, nisi in iudiciario ordine.

C A P. CIIII.

GRATIANVS Cau. 2. q. 1. Quod autem nullus sine ordine iudiciario damnari valeat, multis auctoritatibus probatur. De eo ait August. Nos in quemquam sententiam ferre non possumus, nisi aut in conuictum, aut in sponte confessum.

Pœna pugnantium in duello si sint clerici depositio

Quid accusatio proprie dicitur.

In quibus casibus potest quis puniri sine accusatore.

Quidam in dignitate constituti non possunt accusari: uti notat clericus à laico nisi iudex vel suorum criminum prosequenda.

Accusator in quibus casibus potest remunerari.

Item

Item po-
tenti damna-
re iudicatio
ord. non
sententia.

Item *Constantinus Imperator*. Iudex criminofum discu-
tiens, non ante fententiam proferat, quam aut reum
ipfe fe confiteatur, aut per innocentes testes conuin-
catur. Item *Eleutherius Epifcopus*. Nihil circa quemlibet
accufatum, abfque legitimo & idoneo accufatore fiat.
Nam & dominus nofter Iefus Chriftus Iudam furem
efle feiebat; fed quia non eft accufatus, non eft de-
iectus.

Item in
dico qua-
dam perfo-
na necesse e-
ft.

Item *de libro Conftitutionum*. Nemo Epifcopus, nemo
presbyter excommunicet aliquem, antequam caufa
probetur, propter quam ecclefiaftici canones hoc fie-
ri iubent. *Ca. 4. q. 4. Fabianus Papa*. Nullus vnquam pre-
fumat accufator fimul efle & iudex, vel testis; quo-
niam in omni iudicio 4. perfonas femper necesse eft
efle: Iudices electos, Accufatores congruos, Defen-
fores idoneos, atque Testes legitimos. Iudices autem
debent vti equitate, Testes veritate, Accufatores in-
tentione ad amplificandam caufam, Defensores exte-
nuatione ad minuendam caufam.

Quod autem crimina manifesta non indigent accufatione.

CAPVT CV.

Gratianus Caufa 2. q. 1. His omnibus auctoritati-
bus datur intelligi, quod nullus eft condemnan-
dus, nifi iudicio ordinabiliter habito, aut conuincatur,
aut reum fe ipfe confiteatur. Verum hoc de illis in-
telligendum eft, quorum crimina funt occulta. Cæ-
terum que manifesta funt iudiciarij ordinem non
requirunt. Vnde *Ambr. Manifesta accufatione non indi-
gent.*

Item po-
tenti damna-
re iudicatio
ord. non
sententia.

Sed sciendum eft, quod eorum que funt manifesta,
alia funt nota iudici, & incognita alijs: quædam vero
funf nota iudici & alijs. Quæ iudici tantum nota funt,
fine examinatione feriri non poffunt; quia dum accu-
fatoris perfo-na affumitur, iudiciaria potestas amitti-
tur. In vna eademque caufa, nullus fimul efle potest
accufator & iudex. Vnde *Aug. in Hom. de penitentia*.
Multi corriguntur, vt Petrus: multi tolerantur, vt Iu-
das: multi nefciuntur donec veniat dominus, qui illu-
minabit abfcondita tenebrarum. Nos vero quen-
quam à communionem prohibere non poffumus (quæ-
uis hæc prohibitio nondum fit mortalis, fed medici-
nalis.) Nifi aut fponte confeflum, aut in aliquo fiue
feculari, fiue ecclefiaftico iudicio nominatum, aut
conuictam. Quis enim fibi vtrumque audet affumere,
vt cuiufquam ipfe fit accufator & iudex?

Item po-
tenti damna-
re iudicatio
ord. non
sententia.

Gratianus. Quando vero crimen notum eft alijs &
non iudici, nec tunc fine examinatione ferendum eft,
quia in crimen fibi occultum, iudex fententiam
ferre non debet. Vnde *Enarius Papa ait*. Si enim Deus
cognitor omnium, Sodomorum mala (quorum cla-
mor ad cælum vsque peruenerat) omnia fcians, prius
nec credere, nec iudicare voluit, quam ipfe ea cum fi-
delibus testibus inueftigans, quæ odierat opere com-
probaret; nos qui fumus homines & peccatores, qui-
bus incognita funt occulta iudicia Dei, hoc præca-
uentes, nullum ante veram iuftamque probationem
damnare debemus: manifestè Paulo Apoftolo dicen-
te. Tu quis es, qui iudicas alienum feruum? suo enim domino,
aut fiat, aut cadit.

Item po-
tenti damna-
re iudicatio
ord. non
sententia.

Quando aut crimen notum eft iudici & alijs, ali-
quando reus factum inficiatur; veluti fi quis negaret
fe interfeciffe eum, quem sub oculis iudicis in con-
fpectu multorum interfecerat. Hic quia reum fe ne-
gat, fine examinatione feriri non potest. Aliquando
ipfa operis euidentia reum testatur, quando opere pu-
blico crimen suum confitentur: tunc post fecundam
& tertiam correctionem, fine examinatione damnan-
dus eft, fi incorrigibilis extiterit. In hoc itaque vltimo
cafû intelligenda eft auctoritas illa *Ambrosij & Ni-
colai*. Manifesta accufatione non indigent. *Extra 5. vbi
supra. Greg. super Gen. de morte Abel*. Euidentia patrat
fceleris, non indiget clamore accufatoris.

A

De Criminosi ad causam uocatione.

CAPVT CVI.

Gratianus Caufa 5. q. 2. Vocatio autem eius qui
impetitur, non femel, fed bis, & tertio, per con-
gruum spatium rationabilibus scriptis fieri debet.
Vnde *Damasus Papa scribit dicens*. Vocatio ad synodum
iuxta patrum decreta canonica, eius qui impetitur ra-
tionabilibus scriptis, debet fieri per spatium congruum
atq; canonicum: quia nisi canonicè vocatus fuerit suo
tempore, & canonica ordinatione, licet venerit ad cõ-
uentum quacunque necessitate, nisi sponte voluerit
nullatenus suis respondebit infidiatoribus.

Qui accusa-
tur debet ca-
nonice vo-
cari, compe-
tenti spatio
interposito,
alioqui nota
tenetur res-
pondere.

Item *Siluester Papa*. Præfenti decreto censemus, vt in
primis paternaliter vocentur, & per septem dies ex-
pectentur, nullius ecclefiafticæ rei interdicta licentia.
Huic vero expectationi iterum addantur dies septem
interdicta licentia ecclefiam intrandi, & omnia diui-
na officia audiendi. Post hoc vero adijciantur duo
dies, quibus à pace & communionem sanctæ sint eccle-
fiæ fufpenfi. Deinde vero iterum alijs duobus die-
bus sub eadem expectatione deportentur, qui-
bus vna die superaddita, omni expectatione ve-
luti iam desperata, reus mox anathematis gladio fe-
riatur.

Item *Damasus Papa*. Delatum eft ad sedem Apofto-
licam, nos accufationes fratrum per scripta fufcipere,
abfque legitimo accufatore; quod deinceps in omni
orbe terrarum fieri, Apoftolica auctoritate prohibe-
mus. Leges enim feculi accufatores præfentes exigunt,
& non per scripta abfentes. *Ibidem q. 3.* Quod autem
per procuratorem suam caufam agere valeat, qui im-
peditus caufæ suæ adesse non valet, auctoritate Ro-
manæ synodi, quæ tempore *Adriani Papæ* celebrata
eft, probari videtur. Caufam autem, maxime crimina-
lem, nulli nisi per fe agere licet.

Accufator
debet efle
præfens.

De his qui repelluntur ab accufatione.

CAPVT CVII.

*Caufa 2. q. 1. Ex lib. 48. digest. tit. de accufationibus &
infcriptionibus*. Prohibentur accufare alij propter
sexum vel ætatem, vt mulier & pupillus. Alij propter
sacramentum, vt qui stipendium merent. Alij propter
magistratum & potestatem, in qua agentes sine frau-
de, in ius euocari non poffunt. Alij propter delictum
proptium, vt infames. Alij propter turpem quæstum,
vt qui duo iudicia aduersus duos reos fubfcripta ha-
bent, nummosve ad accufandum vel non accufan-
dum acceperint. Alij propter conditionem suam, vt
libertini contra patronos suos. Alij propter suspicio-
nem calumniæ, vt illi qui falsum testimonium subor-
nati dixerunt. Nonnulli propter paupertatem, vt funt
qui minus quam 50. aureos habent. Hi tamen omnes,
fi suam iniuriã profequantur, mortemve propinquo-
rum defendant, ab hac accufatione non excludentur:
Liberi libertique, non prohibentur suarum rerum de-
fendendarum gratia, de facto parentum patronorum-
ve conqueri, veluti fi dicant fe vi à possessione ab his
expullos, fed non vt crimen in eos intendant, fed tan-
tum vt possessionem recipiant. Mulierem propter pu-
blicam vtilitatem ad annonam pertinentem, audiri
à præfecto annonæ deferentem, *Diuus Seuerus & An-
tonius* rescripserunt.

Quidam pro-
hibentur ac-
cusare, faluo
iure suam
aut suorum
iniuriam
profequantur.

Caufa 3. q. 4. Calixtus Papa. Consanguineorû cõiunctio-
nes, nec legitime funt, nec manere poffunt, fed funt
repellendæ. Quisquis ergo non legitime coniunctus,
vel abfque dotali titulo, atque benedictione sa-
cerdotis copulatus; sacerdotes, vel legitime con-
iunctos criminari, vel in eos testificari minimè potest

Liberi possunt
de parenti-
bus conqueri
vt ius suum
recipiant,
sed non ac-
cusare.

quoniam omnis incesti macula, pollutus, infamis est, & accusare supradictos non permittitur, sic & omnes eis consentientes. Similiter de raptoribus, vel eis qui seniores impetunt, fieri censemus: hos enim seculi leges interficiunt, sed nos tales misericordia praeunte, sub infamiae nota ad penitentiam recipimus. *Idem: Conspiratores in nullius accusatione sunt recipiendi, nec eorum, vel anathematizatorum vox, vllum nocere aut laedere potest. Item Stephanus Papa: Clericus vero qui episcopum suum accusauerit, aut insidiator ei extiterit, non est recipiendus, quia infamis effectus est, & a gradu debet recedere, ac curiae tradi seruiturus. Ibidem q. 5. Gratianus. Et si manifesta sint crimina alicuius, non tamen accusatione inimici condemnandus est. Cap. 4. q. 1. Omnes autem infamiae maculis aspersi, id est histriones, aut turpitudinibus subiectae personae, Haeretici etiam, siue Pagani, siue Iudaei, ab accusatione prohibentur.*

Sacerdotes non possunt à criminosis accusari.

Cap. 6. q. 1. Gratianus. Quod autem crimine iretici alios accusare non possunt, Anacletus Papa testatur. Si sacerdos sine crimine eligi praecipitur, nullatenus à criminosis accusari vel calumniari permittitur, nec ab alijs quam ab his qui sine crimine sunt, & iuxta electionem canonicam, sacerdotes ordinari possunt; & tales per omnia inveniuntur, quales sacerdotes eligi iubentur.

Item Clemens Papa, Iacobo Hierosolymitano episcopo: Beatus Petrus, homicidas, & adulteros, ac cunctos criminalibus nexibus alligatos, & qui eis coaequales non erant, ab episcoporum accusatione & vexatione prohibebat; & non nisi à coequalibus aliquid sibi inferre debere docebat. Infames etiam omnes, & quos primates & leges seculi non suscipiant, sed & laicos ab episcoporum accusatione & vexatione semper repellere debere rogabat. & cunctos esse subditos praecipiebat. Maiores vero à minoribus, nec accusari, nec iudicari vllatenus posse dicebat; quoniam non solum hoc diuinis, sed etiam leges seculi inhibere docebat.

Omnes haeretici Iudaei & pagani sunt infames.

Gratianus. Carnales prohibere ab accusatione spiritualium, non spirituales ab accusatione carnalium. Stephanus Papa. Infames autem esse eas personas dicimus, quae pro aliqua culpa notantur, id est omnes qui Christianae religionis normam abijciunt, & statuta ecclesiastica contemnant.

Verum minoribus liceat maiores accusare.

CAPVT CVIII.

Causa 2. q. 6. Marcellus Papa. Laico non licet quemlibet clericum accusare. Gratianus. Personae autem inferiorum ordinum, in superiorum accusatione recipiendae non sunt. Vnde Syluester Papa: Clericus aduersus exorcistam, exorcista aduersus acolythum, acolythus aduersus subdiaconum, subdiaconus aduersus diaconum, diaconus aduersus presbyterum, presbyter aduersus episcopum accusationem dare, aut testimonium ferre non valent. Item Zepherinus Papa: Maiorum quispiam, minorum accusationibus non impetratur.

Personae inferioris ordinis non admittuntur accusare superiores, intellige quando sunt mala vita aut ex malitia mouentur.

Gratianus. Verum hoc de criminosis & infamibus intelligendum est, qui vitam suorum praetatorum parati sunt reprehendere, non imitari. Quod ex verbis Anacleti datur intelligi, qui ait. Laici in episcoporum accusatione audiendi non sunt, quia oppido eis quidam infesti sunt, & indignum est vt ab eis accusentur, qui eorum grauitatem nolunt imitari. Nam eorum accusatio, non nisi ab idoneis & probatissimis viris, qui suspicionibus & sceleribus carent, fieri debet: quia & Dominus sacri corporis sui tractatores, à vilibus ac reprobis, & non idoneis personis infamari noluit, nec calumniari: sed ipse proprio flagello peccantes sacerdotes à templo eiecit. Vnde liquet quod

laicis (id est episcopi) à Deo sunt iudicandi, nec ab humanis, aut prauae vitae hominibus lacerandi, sed potius ab hominibus fidelibus portandi.

Item Enaristus Papa. Si qui sunt vituperatores, aut accusatores episcoporum, aut aliorum sacerdotum; non oportet eos à iudicibus ecclesiae audiri, antequam eorum discutatur existimationis suspicio, vel opinio; qua intentione, qua fide, qua temeritate, qua vita, qua conscientia, quo ve merito; si pro Deo; aut pro vana gloria, aut pro inimicitia, vel odio, vel cupiditate ista praesumpserint. Item Calixtus Papa. Querendum est in iudicio, cuius sit conuersationis & fidei, is qui accusat, & is qui accusatur: quoniam hi qui non sunt rectae fidei & conuersationis, & quorum vita est accusabilis, & quorum vita, fides, & libertas nescitur non permittuntur maiores natu accusare; neque viles personae in eorum recipiantur accusationem.

Vita, morum & intentio eorum qui superiores accusant est discutenda prorsusquam admittantur.

Extra 5. de accusationibus & in Paschalis Papa. Nulli episcoporum ab accusatione sua repellere liceat, quos antequam se ab eis impetendum cognosceret, à sua communi familiaritate neglexerit separare. Alexander III. Monachi, nisi alia causa praepediat rationalis, eo quod de obedientia & subiectione abbatis esse noscuntur, ab eius accusatione non sunt vllatenus repellendi (licet alios accusare non possunt) quibus siquidem cum proprium non habeant, de rebus monasterij expensae debent necessariae) donec causa debitum finem accipiat) ministrari.

Monachi possunt abbatem accusari.

De modo accusationis, & ordine.

CAPVT CIX.

EX summa iuris. Qui vult aliquem accusare, prius debet ei denunciare, & postea libellum scribere, ac iudici porrigere. Quem ita demum iudex recipit, si de lite prosequenda satisdederit. Itaque satisfactione praestita, etiam in absentia rei libellus recipitur, & eius nomen inter reos scribitur. Quibus peractis, reus exhiberi iubetur, & non ante. Exhibitus autem parere debet, & sic obiectis respondere; vel si adesse noluerit, procedatur contra eum.

Modus accusationis.

Causa 2. q. 8. Calixtus Papa. Accusatorum personae sine scripto nunquam recipiantur, nec absente eo quem accusare voluerint. Quibuslibet accusare permittitur. Codicis lib. 4. tit. de probationibus. Sciant cuncti accusatores, eam rem se debere deferre in publicam vocationem, quae munita sit testibus idoneis, vel instructa apertissimis documentis, vel iudicij ad probationem idoneis, vel indubitatis & luce clarioribus expedita. Item Sixtus Papa. Qui crimen obijcit, scribat se probaturum, & qui crimen non probauerit quod obiecit, penam quam intulerit ipse patiat.

Accusatio debet fieri in scriptis praesente reo cui obijciuntur ad probationem sub panam talionum.

Sed Stephanus Papa contra scribere videtur, ita dicens. Per scripta nullas accusatio suscipiatur, sed propria voce, si legitima & condigna accusatoris persona fuerit, praesente eo videlicet quem accusare desiderat; quia nullus absens accusare potest, nec ab aliquo accusari. Sed Calixtus Papa praecipit, vt accusator praesente eo quem accusat in scriptis accusationem iudici offerat, & propria voce literas suae accusationis legat. Stephanus autem prohibet ne absens aliquem per epistolam accusare audeat.

Non licet absenti per epistolam accusare. Accusatus debet esse praesens nisi monitus sit supra.

Causa 3. q. 9. Theophorus Papa. Accusatori omnino non credi decreuimus, qui absente aduersario causam suggerit, ante vtriusque partis iustam discussionem. Item Cornelius Papa. Omnia quae aduersus absentes, in omni negotio aut loco, aguntur aut iudicantur, omnino euacuantur: Quoniam absentem nullus addicit, nec vlla lex damnat. Item Damasus Papa. Qui accusare alium elegerit, praesens per se, & non per alium accuset, in inscriptione videlicet praemissa: neque vllus vnquam iudicetur, antequam

legi-

legitimos accusatores, vel tutores presentes habeat, locum que defendendi accipiat ad abluenda crimina. *Item Felix Papa.* Absens, per alium nec accusare, nec accusari potest. *Cau. 5. q. 2. Damasus Papa.* Delatum est ad Sedem Apostolica, vos accusationes fratrum per scripta suscipere, absque legitimo accusatore, quod deinceps in omni orbe terrarum fieri apostolica auctoritate prohibemus: leges enim seculi accusatores presentes exigunt, & non per scripta absentes. *Extra 5. de accusationibus & in Felix Papa.* Si legitimus accusator non fuerit, non fatigetur accusatus.

De Criminosi confessione.

C A P. CX.

GRATIANVS *Causa 15. q. 6.* Quod vero confessio cruciatibus extorquenda non sit, *Alexander Papa* testatur, scribens omnibus Orthodoxis. Omnis enim confessio que fit ex necessitate, fides non est. Confessio igitur in talibus non debet extorqueri, sed sponte profiteri, pessimum enim est, de suspitione, aut extorta confessione, quenquam iudicare: cum magis inspector sit Dominus cordis, quam operis: Non autem potest humano condemnari examine, quem Dominus suo reseruauit iudicio. Si omnia namque in hoc seculo iudicata essent, locum diuina iudicia non haberent.

Regula iuris: Qui tacet, non utique fatetur, sed tamen verum est eum non negare. *Extra. 2. de confessus. Clemens 2.* Eos quorum suggestione scelus homicidij se presbyter perpetrasse proponit, nisi alijs modis verum esse constiterit, nulli censemus pœnæ subdendos: quia secundum vtriusque iuris statuta, de se confessi, super aliorum conscientijs interrogari non debent, crimine lese maiestatis excepto. De reatu proprio consentis periculosa confessio, non est aduersus quemlibet admittenda. Si tamen eos infamia huiusmodi laborare cognoueris, singulis eis, adiunctis tribus socijs sui ordinis, purgationem indicas.

Inno. III. Quoniam V. canonicus Bethleemitanus fuit in iure confessus, quod pro præstando alterius electioni consensu, quingentorum Saracenorum obligationem receperit, & mediator extitit simoniacæ prauitatis, ipsum per diffinitiuam sententiã duximus ab omni officio & beneficio ecclesiastico deponendum.

Greg. IX. B. iudici Viterbien. Ex parte abbatis & conuentus sancti. M. monasterij fuit propositum quod cum inter ipsos ex parte vna, & V. nomine vxoris suæ ex altera, coram te quæstio verteretur, æconomus monasterij memorati, quædam per errorem facti fuit in iure confessus. Cum igitur in negotio necdum finito, nemini noceat error facti: Man. quat. si huiusmodi poterit errorem docere, prouideas vt nulli super hoc præiudicium generetur. De hac quoque materia require supra *ca. de rei confessione.*

De Accusationum calumnia, & temeritate.

C A P V T C X I.

EX *summa iuris.* In accusando vero peccat quis tripliciter, scilicet calumniando, & hic ad talionem tenetur: Item præuaticando, & talis ab accusatione repellitur: Item tergiversando, & hic infamis efficitur & 5. libris auri punitur. At in his omnibus si accusare cessauerit, abolitione interueniente non efficitur infamis, nec in aliquo punitur. De calumnia quidem, nisi sit euidentis, non notatur tutor, qui ex officio res pupillorum administrare tenetur. Item neque mater, illum accusans qui filium eius in-

A terfecit. Item neque succellor, qui mortem prædecessoris sui vindicare debet. Item neque pater, qui filio præcipit vt libertum accuset, quia veneniferum poculum sibi obtulit. Item neque quem vltimus dolor admissi criminis excusat, vt si pater accuset adulterum vxoris filij sui. Item neque maritus, quando accusat vxorem de adulterio, iure mariti.

Gratianus Cau. 2. q. 3. Notandum quoque est, quod sicut *in digest. lib. 47. legitur, ti. de abolitionibus criminum:* Accusatorum temeritas tribus modis detegitur. Aut enim calumniantur, aut præuaticantur, aut tergiversantur. Calumniari, est falsa crimina intendere. Præuaticari, vera crimina abscondere. Tergiversari, in vniuersum, ab accusatione desistere. Sed non utique qui non probat quod intendit, protinus calumniari videtur. Nam eius rei inquisitio, arbitrio cognoscentis committitur; qui reo absoluto, de accusatoris incipit consilio querere, qua mente ductus ad accusationem processerit, & si quidem iustum eius errorem reperit, absoluit eum. Si vero in euidenti calumnia deprehenderit eum, legitimam ei pœnam irrogat. Pœnæ vero persecutio, non eius voluntati mandatur, sed legis auctoritati reseruatur. Si autem interloquendo dixerit, Ticius temerè accusasse videtur, non calumniatorem pronunciauit. Temeritas enim facilitatis veniam continet, & inconsultus calor calumniæ vitio caret, & ob hoc nonnullam pœnam huic irrogari oportet.

Ex digest. lib. 47. tit. de præuicatoribus, Vlpianus: Præuicator est quasi varicator, qui diuersam partem adiuar, prodita causa sua. Quod nomen Labeo à varia certatione contractum ait. *Extra 5. de accusa. & in. ex Brocardo lib. 44.* Accusasti aliquem & per tuam accusationem occisus est, nisi pro pace hoc feceris, 40. dies in pane & aqua (quod quarentena vocatur) cum 7. sequentibus annis penitere debes. Cum autem per tuam delaturam debilitatus est, per tres debes quadragesimas penitere. *Ibidem de calumniatoribus Gregor.* Fortius punienda sunt crimina quæ in fontibus, & maxime sacratis hominibus, inferuntur.

De his qui deficiunt in accusationis persecutione.

C A P V T C X I I.

G *Ausa 2. q. 3. Damasus Papa.* Calumniator autem si in accusatione defecerit, talionem recipiat. *Item ex decreto Adriani Papa:* Qui non probauerit quod obiecerit, pœnam scilicet quam intulerit ipse patiat. *In lib. capitulorum c. 70.* legitur: Si quem penituerit accusasse criminaliter, & inscriptionem fecisse, eo quod probare non potuerit, si cum accusato innocente conuenerit, inuicem se absoluant. Si vero iudex eum qui accusatus est criminosum esse cognouerit, & inter eum & accusatorem per obreptionem conuenerit, de colludio pœnam excipiat legibus constitutam.

Ibidem q. 4. Deficientibus vero accusatoribus, non videtur esse cogendus reus ad purgationem. Sicut enim possessor, deficiente actore, titulum suæ possessionis probare non cogitur; ita qui impetitur, ad innocentiam suam purgandam cogendus esse non creditur. *Cau. 5. q. 6.* Qui quod intulerit probare non valet, puniendus est. *Vnde Adrianus Papa:* Omnis qui falsa intulerit puniatur, & pro fallitate ferat infamiam. *Item ex decreto Adriani Pape:* Delatori autem lingua capuletur, aut conuicto caput amputetur. Delatores autem sunt qui inuidia produnt alios.

Extra. vbi supra. Innocentius III. Cum dilectus filius magister Scholasticus Palentinus ad Sedem Apostolicam accessisset, & de suo episcopo varios excessus nunciasset, nec intelligere potuerimus probatum esse sufficienter aliquod de prædictis. Vobis. man. quat. memoratum magistrum Scholast. donec suam

Quinã de calumnia non notatur.

Quid est præuaticari & tergiversari.

Non fatim est calumniator qui non probat sed qui mala intentione accusat.

Præuicator quis, & unde dicitur.

Pœna calumniatoris est talionis.

Qui penitet se accusasse iniuste, potest cum innocente conuenire.

Calumniā. de animi in- ducit penā caloniē cum quis deficiat in probatio- ne.

canonicè purgauerit innocentiam, scilicet quod non A calumniandi animo, ad huiusmodi crimina processerit, ab officio & beneficio suspendatis, ut ceteri pœna perteteriti, ad infamiam suorum facile non profiliant pœlatorum.

De deficientibus in primi capituli probatione.

CAPVT CXIII.

Qui simul de multis accusat, si primus non probat potest admitti ad cetera probanda; nisi de calu- nia super primo sit condemnatus.

EX summa iuris. Queritur autem utrum si aliquis simul de pluribus accuset, & vnum non probet, ad alia sit admittendus? Et quidem admitti potest ad alia; siue sint maiora, siue minora, siue simul omnia velit probare, siue separatim: potest enim quis de pluri- bus condemnari vel absolui. Capitula vero quæ vi- dentur dicere contrarium, loquuntur in eo casu, quā- do quis de calumnia super primo condemnatus est: tunc enim non debet admitti, quia pœsumitur quod & in alijs velit calumniari.

Caus. 3. q. 10. Gratianus. Quod vero deficientes in primo capitulo, non sint admittendi ad sequentia, ex Concil. Carthag. 7. confirmatur, in quo sic statutum legitur. Placuit, ut quotienscunque clericis ab accu- satoribus multa crimina obijciuntur, & vnum ex his de quo prius egerint, probare non valuerint, ad cetera iam non admittantur. Item Felix Papa in 2. decre. Episco- pis Gallie. Si accusatorum personæ in iudicio culpabi- les apparuerint, ad arguendum dæ cetero non admit- tantur; nisi proprias causas asserere, non tamen crimi- nales vel ecclesiasticas, voluerint.

De obiectiōe criminis in modum exceptionis.

CAP. CXIII.

Accusatus non potest accusare do- nec probetur innocens.

IBidem q. 11. Gratianus. Ab accusato vero accusatio- nem in accusatorem verti, multorum auctoritate prohibetur. Ait enim Stephanus Papa. Neganda est ac- cusatis licentia criminandi, priusquam se crimine quo premuntur exuerint; quia non est credendum contra alios eorum confessioni qui criminibus implicantur, nisi se prius probauerint innocentes.

Eadem vbi supra ca. 2. li. 9. C. 1. Imperatores Valentinus, Valerius, & Gratianus. Neganda est accusatis, (nisi suas, suorumve iniurias prolequantur) licentia crimi- nandi in pari vel minori crimine, priusquam se crimi- ne quo premuntur exuerint, ita tamen ut & ipsi in- scriptionem contra eos, etiam pendente accusatione, deponere possint. Causa 6. q. 2. Quod autem queritur si episcopus in accusatorem accusationem vertere vo- luerit, an suę simplici assertioni fides sit habenda? facile soluitur, si sanctorum patrum auctoritas diligenter inspiciatur. Ut enim sancti patres diffiniunt. Nullius personæ quantumlibet exercitæ confessioni, fides est adhibenda, nisi competentes probationes adhi- beat.

Quo casu accusatus poterit accu- sare.

EX summa iuris. In summa vero nota, quod accusa- tus antequam nomen eius recipiatur inter reos, si accusatorem de maiori crimine velit accusare, prior auditur; vel si suam, aut suorum iniuriam prosequa- tur. Si vero nomen eius receptum est inter reos, nemi- nem potest accusare; potest tamen contra accusato- rem inscriptionem deponere, & post sententiam age- re, nisi forte condemnetur de capitali crimine. Potest etiam quis, accusatione pendente contra alium iniu- riam suam exequi, indirecta accusatione in modum exceptionis; & antequam accusatus accipiatur inter reos, & post; vsque ad litem contestata. & sic accusato- rem repellere.

De vitio collusionis.

CAPVT CXV.

EX summa iuris. Quoniam autem in actionibus criminum sæpe colluditur, De collusionione quo- que nonnulla hoc loco conferantur. Collusio est quæ- dam illicita pactio inter actorem & reum, per quam alter, ac- cepta pecunia, vel aliquo pecunie loco interueniente, vel ter- giuersatur idest, in totum ab accusatione desistit, vel pœnari- catur, idest se malitiosè in iudicio superari permittit. Fit au- tem per transactionem, cum scilicet interueniente pecunia, vel aliquo pecunie loco alite recedi- tur.

Quid collu- sio.

Sed cum sint causatum tria genera, scilicet ciui- lis, criminalis, & spiritalis: In causa ciuili nunquam fit collusio, siue iudicis auctoritate, siue sententionali- ter cedatur: Item siue gratis, siue per transactionem, nisi in duobus casibus, scilicet in actione famosa, in qua sine iudicis auctoritate non licet transigere; Et in causa status, ut si me agente cum aliquo tanquam seruus meus esset, vel libertus, passus sum eum pro- nunciari ingenuum, confitendo contra me in iudicio quod esset ingenuus: tunc enim ne per tales ita dege- neres inquinetur ordo indignitate positorum, vel se- natus ecclesiæ, idest clericorum, statutum est ut hæc collusio detegatur, ac detur pœmium dete- genti.

In causa ci- uili nunquā fit collusio, si in duobus casibus, scilicet in actione famosa, & in causa statu.

In causa vero criminali, ante inchoatam actionem, si gratia recedatur, collusum non videtur, post in- choatam autem recedere non licet, etiam per gratiam sine iudicis auctoritate, & etiam sine rei consensu, si tormentis fuerit mancipatus, vel per accusationem infamatus; & si desiterit incidit in Turpilianum, si publicum crimen intendit; Si vero priuatum, extra or- dinem punitur. Per transactionem quidem licet, vel non licet, secundum leges reo recedere, prout his versibus distinguitur. Sanguinis in penis nisi machus tran- sfigat omnis, &c. sicut dictum est supra scilicet in lib. precedenti, capitulo de transactione. Actori vero nun- quam licet. Secundum canones autem etiam reo non licet recedere per transactionem in criminali, cum nullum sit tibi crimen sanguinis.

Quomodo fiat collusio in crimi- nibus.

Porro in causa spiritali, per gratiam ex iusta causa licet recedere. Qui vero sine iusta causa recedit, punitur. Per transactionem autem nunquam licet, veluti cum super ecclesiastico beneficio, quis malitiosè sibi controuersiam moueri facit, ut sic inter- posita transactione, vel in alium transferat ipsum be- neficium, vel exinde pœstet alij annuam pensionem; & hoc cum agitur de spiritali tanquam beneficio; secus vero si tanquam super proprietate. Porro in causa mixta, cum scilicet vir accusat uxorem ad di- uortium, potest maritus desistere quando vult. Fit itaque collusio in causa criminali & spiritali, cum di- stinctione tamen in vtraque. In ciuili vero nunquam, nisi in pœdictis duobus casibus.

Quomodo etiam crimi- nalit collusio in spirita- libus.

In causa mixta et in crimi- nalit collusio non fit.

De conscientia illicita.

CAPVT CXVI.

EX summa de casibus. Quid de iudice, qui scit accu- satum ad pœnam capitis, vel quamlibet aliam coram se, immunem penitus à culpa quæ sibi impo- nitur, & tamen videt testes paratos ad iurandum fal- sum; nunquid recipiet? aut si recepit iam, nunquid per illos condemnabit scienter innocentem? Item quid facient officiales & executores, qui nouerunt veritatem, & tamen vident illos iurare falsum, & compellantur mandato iudicis suspendere vel decapitare innocentem, vel alio modo punire. Videtur enim omnino, quod nec iudex, nec alij possunt pro- cedere contra cōscientiam, quæ edificat ad gehennā

Quid sit pœna per iuramentum.

Item

Item secundam quosdam . Omnis homo tenetur ex praecepto , illum qui iniuste ad mortem ducitur, ex-
pere & liberare, etiam ver vim ; & secundum omnes
tenentur saltem iudices & praelati . Si ergo tenentur
ab alijs defendere iudex vel officialis , multo fortius
a seipso, sicut argumentatur canon, & leges.

Econtra videtur. Dicit enim expresse Ambro. quod
iudex non debet iudicare secundum priuatam con-
scientiam, quam apportauit de domo, sed secundum
iura, & allegata, & probata coram ipso, dum sedebat
pro tribunali, vnde : *Descendam inquit, & videbo* &c.
An non est ita, &c. dicit glo. *Tanquam iudex*, nam tan-
quam Deus omnia nouerat. Item licet sacerdos sciat
parochianum suum in peccato mortali occulto, te-
netur tamen illi petenti in publico dare Eucha-
ristiam.

Ad hoc dico quod iudex si perpendit, quod testes
velint deponere contra istum, & peierare, debet niti
ex officio suo (etiam si accusatus taceat) ad repel-
lendum illos a testimonio, vel quia sunt ignoti, vel
infames, vel grauis opinionis, vel opponendo eis ali-
quam similem causam. Si in narratione facti inueni-
rit eos deuiare a vero, subtiliter examinet, inuestiget
que causam ad repellendum eos ; sicut Daniel de
duobus senibus falso testificantibus contra Susannam .
Si autem nullo modo potest eos repellere, &
probant secundum formam iuris sufficienter; Con-
sulo vt deleget alteri si fieri potest. Si autem, remittat ad
superiorem. De officialibus vero executoribus, & cae-
teris subditis, credo (saluo meliori consilio) quod in
hoc casu non debent obedire, si pro certo sciunt; secus
si dubitant, tunc enim excusantur propter bonum
obedientiz.

De causis suspendenda condemnationis, & differende.

CAPVT CXVII.

EX summa iuris. Iudicio vero, siue condemnationi
superfedendum est in quibusdam casibus, scilicet
vbi timetur periculum scandali, vel schismatis, vel
turbatio pacis, vel strages multorum . Item quando
talis est consuetudo. Item quando est ardua causa, pu-
ta fidei, que tractari debet a solo Papa . Præterea su-
perfedendum est in iuvene, in sene, in muliere, in Pa-
pa, in potente, & in occulto crimine Vnde ver-
sus:

*Scandala, schisma, strages, iuvenes, transactio pacis:
Papa, senex, mulier, mos, causa, potens, vel occultum:
Casibus his debet correctio dissimulari.*

Lata porro condemnationis in reum sententia, dif-
ferenda est in quibusdam casibus ipsius executio, sci-
licet quando iudex seuerius iudicat quam expressum
sit in iure. Item quando seruus condemnatur in causa
criminali: Debet enim differri sententia, donec ille
domino suo reddidit ratiocinia. Item quando mulier
pregnans condemnatur; tunc etiam oportet differri
donec peperit. Item quando iudex aliquem condem-
nauit deportatione, differenda est executio donec
assignetur insula eidem. Vnde versus:

*Exilium, seruus, pregnans, ius solito plus:
Non habet effectum sententia casibus istis.*

De absolutione accusati a crimine.

CAPVT CXVIII.

Absoluitur autem accusatus de crimine triplici-
ter, scilicet per diffinitiuam sententiam, & ex-
tunc ab eodem de eodem crimine non accusatur, sci-
licet ne sæpius de delictis eiusdem hominis queratur:
Ab alio quoque, non nisi doceat priorem præuarica-
tum esse, vel nisi cum dolore suum prosequitur, &
docet accusationem institutam a priori se nescisse.
Item per dispensationem, que est accusationis insti-

tutæ p̄emptio. Et sic tribus modis scilicet publice,
priuatim, & ex lege. Vnde triplex distinguitur aboli-
tio, scilicet publica, priuata, & legalis . Publica fit ad
tempus ob publicam gratulationem, vel ob rē prospere
gestam, vel diem insignem . Priuata fit cum accu-
sans eum absolui petit . Legalis autem fit accusatore
moriente, vel omnino ab accusatione desistente, vel
ex iusta causa sic impedito, vt accusationem prosequi
non possit. Et illa quidem que fit publicè, fieri debet
altera parte præsentem, & cognita causa; non de plano;
sed de pleno, id est plena inquisitione, post hanc qui-
dem, & alius, & idem accusator admittitur, finita sci-
licet abolitionis causa. Post priuatam autem idem
accusator non admittitur, sed alius; post legalem si-
militer. Potest autem & iudex, maxime que Imper-
ator & Papa plerumque accusato & confessio vel
conuictio, penam ex officio suo remittere, & sic eum
absoluere de crimine.

*Extra 5. de accusationibus ex concil. Maguntinen. De his
autem criminibus de quibus absolutus est accusatus,
non potest accusatio vel actio replicari. Anclor. Hoc
intellige cum prædicta distinctione.*

De Verborum significatione

CAPVT CXIX.

DAmasus. Ad eorum autem que dicuntur inter-
pretationes, necessarium est scire verborum sig-
nificationes, & ambiguitatum expositiones. Verbo-
rum ambiguitas, alia est in legibus, alia in iudicijs, alia
in testamentis & vltimis voluntatibus, alia vero in
contractibus, & alia in stipulationibus. De legum
ambiguitate planum est quod eius est interpretari cu-
ius & condere.

In iudicijs autem alia est ambiguitas in contesta-
tione litis, alia in confessionibus, alia in testimonijs
vel probationibus, alia in sententijs . In contest. litis
ambiguitas petitionis interpretanda est pro actore.
Ambiguitas responsionis, contra reum. Nam circa li-
tis exordium, plus creditur actori quam reo. Si autem
in confessione est ambiguitas, debet vrgeri confitens,
vt certum confiteatur; sic autem accipiat quod mag-
gis expedit aduersario . Circa probationum proprie-
tates, contra actorem præsumitur. Semper enim in
ambiguis testium dictis, reus absoluitur: nec enim
testes post publicationem reuersari possunt, vt di-
ctum suum interpretentur. Sed hoc tamen possunt in
continenti, scilicet post publicationem . Sic itaque
quo ad initium pro actore, quo ad finem pro reo præ-
sumitur; quo ad media vero pro vtroque . Post sen-
tentiam autem, iudicis est interpretari. Sed distin-
guitur inter ordinarium & delegatum; delegatus
enim eodem die tantum interpretatur; ordinarius au-
tem etiam potest in executione, & hoc in diffinitiuis
in interlocutorijs enim etiam delegatus potest; immo
etiam reuocare posset, quod plus est.

In testamentis autem vel vltimis voluntatibus,
secundum intentionem proferentis est ambiguitas in-
terpretanda. Distinguendum est tamen, vtrum vsus
sit nomine proprio vno pro alio, an nomine appella-
tiuo vno pro alio. In primo casu valet quod fit: In se-
cundo non. In contractibus porro distingue, aut cer-
tum sit quia consenserint, & tunc valet quod agitur,
etiam si vno nomine appellatiuo sint vsi pro alio; aut
certum sit quod non consenserint, & tunc nihil agi-
tur: Aut dubitetur quod senserint, & tunc distingo;
quoniam aut præsumi potest intentio clientis ex
adiacentibus causis, & tunc ad intentionem verba re-
ferantur, aut non potest, & tunc ad communem verbi
significationem recurratur. Quod si & illa se habet in
duas partes, subdistinguo; aut enim valet quod dictū
est secundum vnā partem intellectū, aut secundum

*Abolitio tri-
plex, & qua
patitur ite-
ratam ac-
cusationem.*

*Ambiguitas
verborum in
multis cer-
nitur.*

*Eius est in-
terpretarile-
get cuius est
condere.*

*Quomodo
interpretan-
da ambigui-
tas in iudi-
cij.*

*Ambiguitas
in initio litis
interpretan-
da est pro
actore in fi-
ne pro reo.*

*Ambiguitas
in vltimis
voluntati-
bus secundū
intentionem
proferentis
est interpre-
tanda.*

*Quomodo
interpretanda
ambiguitas
in contracti-
bus.*

utramque. In primo casu commodissime id accipitur A quod rei gerendae apertius est. In secundo casu contra eum interpretandum est, in cuius sint potestate verba apertius dicere.

In stipulationibus autem ambiguitas responsionis pro reo interpretanda est, & hoc quando nulla ex utraque parte fraus vertitur. Ceterum autem si vertitur, distingue, utrum ex altera, an ex utraque. Si ex altera, verba sunt contra illam interpretanda, sicut dicitur in iuramentis, quae sunt similiter quasi contractus, siue sit suscipiens, siue proferens verba. Si vero ex utraque & circa diversa, dolus dolo compensetur, scilicet ut quae tenet teneat. Nam contra doli actionem dolo excipitur, sed non replicatur ex eodem de quo agebatur, licet de alio possit, etiam si malus esset. Si vero circa idem, & stipulatio favorabilior est, ad communem verbi significationem recurratur. Porro si favorabilis non est, locum habet quod prius dictum est, scilicet ut dolus dolo compensetur, & hoc quando de dolo excipientis non constat nisi per dictum agentis, alias salva tali distinctione. Haec de verborum significatione generalia perstrinxisse sufficiat, neque enim omnia specialia plene referte nobis possibile est.

De Penis Canonici & legalibus.

CAPVT CXX.

EX summa iuris. Pena est iudicialis retributio pro peccato. Vel aliter. Pena est satisfactio delicti, quae a lege, vel ministro legis imponitur. Gratianus Can. 23. q. 2. Pena nulli est inferenda, nisi per iudicem, unde licet vir possit uxorem dimittere fornicationis causa, tamen quia separatio pena est, non licet alicui auctoritate sua dimittere. Quod etiam de pena homicidii, & de qualibet alia intelligendum est.

Ex summa de casibus. Penarum alia est canonica, alia legalis. Canonica iterum subdividitur, quia alia est spiritualis, alia corporalis, alia pecuniaria. Spiritualis enim quintuplex: Nam alia increpationis, alia interdicti vel suspensionis, alia excommunicationis, alia infamiae, alia depositionis. Corporalis poena similiter quintuplex invenitur, una ieiunii siue abstinentiae, alia verberationis, alia servitutis, alia publicationis omnium honorum, alia exilii. Exilium triplex est, aliud in loco certo, ut cum quis intruditur in monasterium, aliud a loco determinato, ut cum prohibetur alicui esse in aliquo certo loco, sed sit alibi pro velle suo. Aliud ab omni loco, ut cum interdicatur publice poenitentibus morari in vno loco ultra vnum, vel duos dies, & sic peregrinantur per orbem ad tempus. Pecuniaria inferitur aliquando pro iniuria illata personae, vel loco; aliquando pro illati damni satisfactione, ut pro furto, vel rapina, vel simili. Pena autem legalis est multiplex. Nam alia est mortis corporalis, vel truncationis membrorum: Alia depositio, alia proscriptio vel relegatio, alia exilium, & alia multa.

Generaliter iudices possunt punire subditos iuxta quantitatem culparum, & nullus alius. Nam iurisdicatio sine modica coercionem nulla est. Hoc tamen scias, quod poenas maiores, ut decapitare, quantum ad forum seculare, vel deponere, quo ad forum ecclesiasticum, non possunt iudices, nisi maiores, qui etiam dicuntur habere merum imperium, ut episcopus in ecclesiasticis; ad ipsum enim pertinent negotia maiora.

De Speciebus poenarum legalium.

CAPVT CXXI.

Idorus in li. Ety. 5. Octo genera poenarum in legibus contineri Tullius scribit, scilicet damnum, vincula, verbera, talionem, ignominiam, exilium, servitutem, & mortem. Copepedes dictae sunt, quia continent pedes.

Pedicae sunt laquei, quibus pedes illaqueantur, dictae a pedibus capiendis. Catenae autem dicuntur, eo quod capiendo se teneant pluribus nodis. Manicae sunt vincula quibus manus capiuntur, licet & manicae tunicatum sint. Nervi, vincula vel catenae, quibus pedes vel ceruices impediuntur. Boya est torques damnatorum, quasi iugum in boue.

Verbera dicta, quia cum agitantur actu verberant. Hinc flagra & plaga & flagella, quia cum flatu & strepitu in corpore sonant: Nam plaga quasi flagra. Sed plaga & flagra primae positionis sunt, flagella autem per diminutionem dicta sunt. Anguilla est qua in scholis pueri coercentur, quae vulgo scutica dicitur. Fustes autem pali sunt, quibus pro criminibus iuvenes feriuntur, appellati quod praefixi in fossis stent. Scorpio est virga nodosa vel aculeata, sic dicta quia arcuato vulnere in corpore infigitur. Ungulae dictae sunt, eo quod effodiant: haec & fidiculae, quia ijs rei in eculeo torquentur, ut fides inveniatur. Eculeus autem dictus est, eo quod extendat.

Est & lautumna genus supplicij ad verberandum aptum, inventum a Tarquinio Superbo, qui tormenta, fustes, metalla, atque exilia prior adinuenit; & ipse prior ex regibus exilium meruit. Talio est similitudo vindictae, ut taliter quis patiatur ut fecit. Hoc enim & natura & lege est institutum, ut ledentem similis vindicta sequatur. Exilium dictum, quasi extra solum. Nam exul dicitur, qui extra solum est. Unde postliminium redeuntibus, hoc est de exilio reducendis, qui sunt eiekti iniuria, id est extra limen patriae. Diuiditur autem exilium in relegatis & deportatis. Relegatus est quem bona sua sequuntur, deportatus quem non sequuntur.

Proscriptio exilij procul damnatio quasi porro scriptio. Item proscriptio, quasi palam scriptus. Metallum est ubi exules deponantur ad eruendam venam, marmoraque secunda in crustis. Servitus a servando vocata est, haec est sola malorum omnium postrema, quae liberis omni supplicio grauior est: Nam ubi libertas perijt, vna ibi perierunt, & omnia.

Patibulum autem vulgo farca dicitur, quasi ferens caput: Suspensum enim & strangulatum haec exanimat. Sed patibuli minor poena quam crucis. Nam patibulo appensus statim exanimatur: Cruci autem affixus diu cruciatur. Culeus est parricidale vasculum, ab occulendo, id est claudendo dictum; est autem vter ex corio factus, in quo parricidae cum Simia & Gallo & Serpente inclusi in mare praecipitantur. Omnium autem istarum mortium genus animaduersio nominatur, & dicitur animaduertere, animum vertere ad puniendum reum.

De Ignominiosa missione, & capitis diminutione.

CAP. CXXII.

EX Digest. libro tertio l. pretoris verba. De his qui infamia notantur multa sunt genera missionum. Est honesta, quae a meritis stipendijs, vel ante ab Imperatore indulgetur. Est causaria, quae propter valetudines laboribus militiae soluitur. Est ignominiosa toties, quoties is qui mittit, addit nominatim ignominiae causa mittere. Est & quartum genus missionis, si quis euitandorum munerum causa militiam subiisset: Haec autem missio estimationem non laedit. Ignominiae autem causa missis, neque in vrbe, neque alibi ubi Imperator est, morari licet.

Ibidem quarto libro, Paulus libro vndecimo ad edictum. Civitatis amissione fit capitis diminutio, ut in aquae & ignis interdictione. Qui deficiunt capite minuuntur. Deficere autem dicuntur, qui ab his quorum sub Imperio sunt desistunt, & in hostium numero se conferunt. Sed & hi quos Senatus hostes iudicavit, vel relegati utique, usque adeo ut civitatem amittant.

Quomodo interpretanda ambiguitas in stipulatione.

Quid poena.

Solus iudex potest poenam infligere.

Penarum alia canonica alia civilis & utraque multiplex.

Qui censendi iudices maiores ad quos poena maiores attinent.

Traditur etymologia diversarum poenarum.

Quid sapi...

Pollicia...

Tarquinii...

Propter...

Discrimen...

Pena sca...

Animadu...

Pena parr...

Multa seu...

Pena vim...

Effectus...

Pena suri...

Causa

Causa libro quarto ad edictum provinciale. Eas obligationes quæ naturalem præstationem habere intelliguntur, palam est diminutione capitis non perire; quia civilis ratio naturalia iura corrumpere non potest. *Paulus libro secundo ad Sabinum.* Capitis diminutionis tria genera sunt: Maxima, media, minima. Tria enim sunt quæ habemus, libertatem, ciuitatem, familiam. Maxima est, cum hæc tria pariter amittuntur. Media cum ciuitas amittitur, & libertas retinetur. Minima, cum sola familia mutatur; ciuitate & libertate retentis.

De iudicijs criminum publicis secundum leges.

CAPVT CXXIII.

Vltimianus Instit. lib. 3. Publica iudicia dicta sunt, quia cuius ex populo executio eorum plerumque datur. Horum quædam capitalia sunt, quædam non capitalia. Capitalia quæ vltimo supplicio afficiunt, vel aquæ & ignis interdictione, vel deportatione, vel metallo. Cætera si qua infamiam irrogant, cum damno pecuniario, publica etiam iudicia sunt, sed non capitalia.

Publica autem iudicia hæc sunt: Lex Iulia Maiestatis læsæ in eos, qui scilicet contra Imperatorem vel Rempublicam aliquid moliti sunt, cuius pœna animæ amissionem sustinet, & memoria rei etiam post mortem damnatur. *Item* lex Iulia de adulteriis coercendis, quæ non solum temeratores alienarum nuptiarum gladio punit, sed etiam eos qui cum masculis nefandam libidinem exercere audent: quæ lex etiam stupri flagitium punit, cum quis sine vi, vel virginem, vel viduam honestè viuentem stuprauerit. Pœnam autem eadem lex irrogat peccatoribus, si honesti sunt, publicationem partis dimidiæ bonorum eorum; si humiles corporis coercionem cum relegatione. *Item* lex Cornelia de sicarijs, quæ homicidas vltore ferro persequitur, vel eos qui causa hominem occidendi cum telo ambulant. Telo autem (vt ait Cuius) in interpretatione legis duodecim tabularum id appellatur, quod ab arca mittitur, & quod manu cuiusquam mittitur. vt autem ait Paulus in libro Sententiarum, qui telum pro tuendæ salutis causa gerit, non videtur hominis occidendi causa portare. Igitur & lapis & lignum & ferram teli nomine continentur. Dictum ob hoc, quod in longinquum mittitur, à Græco telon: Sica est ferrum occultum. *Eadem* lege & venefici capite damnantur, qui artibus odiosis, tam venenis quàm suffurtis magicis, homines occidunt, vel mala medicamenta publice vendunt. *Item* lex Pompeia de patricidijs, secundum quàm patricida, nec gladio, nec ignibus, nec alia solenni pœna subijcitur, sed in tutus culeo, cum Cane & Gallo Gallinacio & Vipera & Simia, inter illas ferales angustias comprehensus, secundum quod regionis qualitas tulerit, vel in vicinum mare, vel in amnem proiecit, vt omnium elementorum vsu viuus carere incipiat, & ei celum superstiti, terra mortuo auferatur. *Item* lex Cornelia de Falsis, quæ pœnam irrogat ei qui testamentum, vel aliud instrumentum falsum scripserit, signauerit, recitauerit, subiecerit; qui signum adulterinum fecerit, sculpsit, expresserit, sciens dolo malo. Huius legis pœna in seruos vltimum supplicium est, in liberos deportatio.

Item lex Iulia de vi publica seu priuata, cuius legis pœna in armatam vim, id est publicam, deportatio. In priuatam, id est sine armis, tertie partis bonorum publicatio. *Raptus* autem violentus virginis, aut viduæ, aut sanctimonialis, tã in ipsos peccatores, quàm in illos qui opem flagitio dederunt, capite punitur. *Item* lex Iulia peculatus eos punit, qui pecuniam, vel rem publicam, vel sacram, vel religiosam furati fuerint. Sed & ipsi iudices, si tempore administrationis hoc fecerint, capitali animaduersione puniuntur; vt

A omnes illi qui ministerium ad hoc illis adhibuerunt, vel qui pecunias ab his subtractas scienter susceperunt. *Item* lex Flauia de plagiarijs, quæ interdum capitis pœnam irrogat, interdum leuiorem. *Item* lex Iulia de ambitu, & lex Iulia repetundarum, & lex Iulia de annona, & alix quæ animæ quidem amissionem non irrogant, sed alijs pœnis eos subijciunt, qui earum præcepta neglexerint.

Item de eodem.

CAPVT CXXIV.

B *EX* instrumento iuris. Turpe lucrum ab hæredibus semper extorquetur. Criminum quædam sunt publica, quædam extraordinaria. Publica quorum executio cuius de populo plerumque datur. Nam constante matrimonio, adulterij accusatio non omnibus permittitur: Horum quædam sunt capitalia, quædam non. Capitalia sunt, quæ caput vel ciuitatem eximunt. Receptatores latronum eo modo puniendi sunt vt latrones. Effractores quandoque capite puniuntur, quandoque leuius. Expilatores tanquam atroces fures grauius puniuntur. Qui hæreditatem nondum aditam expilauerit, extra ordinem punitur.

Qui terminos movent, pecuniali pœna l. aureorum tenentur, quam in publico dare debent, & corporaliter extra ordinem puniuntur. Sacrilegi quandoque bestijs dãnantur, quandoque viui eximuntur, quandoque in furca suspenduntur. Qui mortem sibi consciscunt ante sententiam, eorum bona filco vendicantur. Crimen hæreseos, crimini maiestatis simile est, & iisdem modis punitur, id est omnium bonorum confiscatione, & animæ amissione: nisi quod in hoc crimine, delicti venia pœnitentibus non denegatur. Criminis apostatatus pœna est versari inter homines, & hominum carere suffragijs: bona eorum publicantur, si viui de eodem crimine à quolibet conuincantur.

C Mathematici & similes concremandi sunt, vel vltore gladio prosternendi, vel ferali peste absumendi. Lex Miscella persequitur libertinos, qui dicunt se ingenuos. Crimen fallæ monetæ flammæ deposcit adustionem. Famosi libelli scriptor vel publicator, capitalem meretur sententiam. Incendiarij igne cremantur. Grassatores capite minuuntur. Consiliorum renunciatores, aut viui eximuntur, aut furca suspenduntur. Qui nondum viripotentes virgines corrumpunt, aut furca suspenduntur, aut bestijs obijciuntur, aut in insula deportantur.

Quod non solum opus, sed etiam voluntas, aut consilium, in criminibus fit puniendum.

CAPVT CXXV.

E *C*ausa 33. de peniten. di. 1. Cod. li. 9. Fadem autem seueritate voluntatem sceleris, qua effectum puniri iura voluerunt. *Eodem* li. 1. 11. de Episcopis & clericis. *Imperator Iouinianus.* Si quis non dicam rapere, sed tantum attentare matrimonij iungendi causa, sacratissimas virgines ausus fuerit, capitali ferietur sententia. *Item* ad lib. Cornel. de sicarijs. Si quis eam telo ambulauerit hominis necandi causa, sicut is qui hominem occiderit, vel cuius dolo factum fuerit commissum, legis Corneliæ de sicarijs pœna coerceatur. *Imperator Valerius & Gratianus.* Si quis infantis necandi piaculum ingressus fuerit, sciat se capitali supplicio esse puniendum. *Imperatores Gratianus & Valerius.* Si forte mulier mortis periculo parasse insidias, vel quolibet alio genere voluntatem occidendi habuisse inueniatur, vel forte maritus eo modo insequitur vxorem, in eadem quæstione ab omni familia, non solum mariti, sed etiam vxoris, quæ tantum tunc temporis domi fuerit,

Criminum quædam publica quædam extraordinaria.

Variapana seu iudicium publico delinquentium referuntur.

Voluntas sceleris eadem seueritate ac effectus puniuntur.

Sollicitato- res famina- rum sunt puniendi.

fuerit, querendum est, sine cuiusquam defensione. Item in digest. si. de iniurijs l. Sed & quaestio. Si quis tam masculum, quam foeminam, siue ingenuos, siue libertinos, impudicos facere attentauerit, iniuriarum tenebitur. Sed & si serui pudicitia attentata sit, iniuria locū habet. Item non solum is iniuriarum tenetur qui fecit iniuriam, hoc est qui percussit, verum etiam ille quoque tenetur, qui dolo fecit, vel qui curauit vt cui mala pugno percuteretur. Item apud Labeonem queritur. Si quis pulsatus quidem non est, verum manus leuatae sunt aduersus eum, & saepe terditus, quasi vapulaturus, non tamen percussus, iniuriarum actione tenetur.

Ibidem si. de extraordinarijs criminibus. Solicitatores aliarum nuptiarum, itemque matrimoniorum interpellatores, etsi effectu sceleris potiri non possunt, propter voluntatem perniciosae libidinis extra ordinem puniuntur. Qui puero stuprum, abducto vel corrupto comite persuaserit, aut mulierem, aut puellam interpellauerit, quidve impudicitiae gratia fecerit, donum praebuerit, pretiumve quo is persuadeat dederit; perfecto flagitio punitur capite imperfecto, in perpetuum in insulam deportatur: corrupti comites summo supplicio puniuntur.

Solutio obie.

Sed contra, eodem lib. si. de penis. Cogitationis poenam nemo patitur. Gratianus. Cogitatio quidem non meretur poenam lege ciuili, cum suis terminis contenta est. Verum quamquam lex, minus eum qui occidendi hominis causa, cum telo fuerit inuentus, quam eum qui occiderit, puniat: Discernuntur tamen a maleficijs ea, quae de iure effectum desiderant: In his enim non nisi iudicium animi consideratur. Vnde in digest. si. de repudijs. Diuortium non est verum, nisi quod animo perpetuam constituendi discessionem fit: ita quicquid calore iracundiae fit, vel dicitur, non aliter ratum est, quam si perseverantia approbauerit iudicium animi fuisse. Ideoque per eum calorem misso repudio, si in breui reuersa est, vxor, nec diuertisse videtur. Hinc etiam in canonibus. Si quis iratus crimen alicui obiecerit, &c. Ex consilio autem velut ex facto aliquem teneri Augustinus probat. Periculose decipiuntur qui estimant eos tantum homicidas esse qui manibus hominem occidunt, & non potius eos per quorum consilium & fraudem & exhortationem homines extinguuntur, &c.

Cogitatio non meretur poenam iure ciuili.

Non minus qui tenetur pro malo consilio quam pro facto.

De Poenarum legalium moderatione.

CAPVT CXXVI.

Pena sunt mollienda & ideo proprimis casibus non excipiunt.

Ibidem Gratianus. Poenae sicut in digestis si. de penis legitur, legum interpretatione molliendae sunt potius quam nimis exasperandae: atque ideo proprium casum non excedunt. Sed quae de raptu virginum, vel aduocatis, siue de crimine maiestatis, vel de sicarijs dicta sunt, fauore religionis, & fidei atque principali odio sicariorum introducta sunt. Iniuriarum vero pro earum varietate, multipliciter quis reus fieri potest: Varietas itaque criminum, varietatem inducit poenarum.

Quatuor gratia delictorum puniendae qua 7. modis considerantur.

Vnde in digestis si. de penis. Aut facta puniuntur, vt furta, & delicta: Aut dicta: vt conuicia. Et in fide aduocationis, aut scripta, vt falsa charta, & famosi libelli. Aut consilia, vt coniurationes. Aut conscientia latronum, quousque alios suadendo monuisse, sceleris est instar. Sed haec quatuor genera consideranda sunt 7. modis. Causa, persona, loco, tempore, qualitate, quantitate, euentu. Causa, vt in verberibus, quae impunita sunt a magistro illata, vel a parente; quoniam emendationis animo, non iniuriae gratia videntur adhiberi: puniuntur, cum quis ab extraneo per iram pulsatur. Persona dupliciter spectatur: Eius qui fecit, & eius qui passus est. Aliter enim puniuntur ex eisdem facinoribus serui, quam liberi; & aliter qui in Dominum, parentemve ausus est, quam qui in extraneum; & qui in magistrum, quam qui in priuatum. In huius

rei consideratione, etatis quoque ratio habeatur. Locus facit, vt idem vel furtum vel sacrilegium sit, & capite ludum, vel minore supplicio. Tempus discernit & emansorem & effractorem, furem vel diurnum vel nocturnum. Qualitate factum vel atrocius vel leuius est; vt furta manifesta a non manifestis discerni solent rixae a grassaturis, expillationes a furtis, petulantia a violentia. Quantitas discernit furem de abigeo, nam qui suam vnum surripuerit, vt fur coerebitur, qui gregem, vt abigeus. Euentus spectatur, vt a clementissimo quoque facta: quamquam lex minus cum qui occidendi hominis causa cum telo fuerit inuentus, quam eum qui occiderit puniat. Et ideo apud Graecos exilio voluntario fortuiti casus luebantur.

De Temperanda iuris canonici severitate.

CAP. CXXVII.

Causa i. quaest. 7. Canonica quoque rigor disciplinae quandoque relaxatur ex dispensatione misericordiae. Multorum enim crimina sunt damabilia, quae tamen ecclesia tolerat, pro tempore, pro persona, intuitu pietatis, vel necessitatis, vel utilitatis, & pro euentu rei. Pro tempore, sicut Gelasius, qui cum necessitatem temporis videret, Italicam scilicet ecclesiam, propter belli famisque incursionem, ferè omnium clericorum officio destitutam, adeo vt plerisque populis subsidia regendorum deessent animarum, concessit de monachis vel laicis clericos assumi. Similiter ex dispensatione in Niceno concilio statutum est de Nouatianis, vt ad ecclesiam redeuntes ordinentur.

Ecclesia interdum criminosa graua tolerat diuerso intuitu.

Pro persona, sicut beatus Gregor. scribens Ianuario episcopo ait. Tanta nequitia ad aures nostras de tua senectute peruenit, vt eam nisi humanitus adhuc pensarem, fixa iam maledictione feriremus: Et quidem poenae fuerat in te sententia iaculanda: Sed quoniam simplicitatem tuam cum senectute nouimus, interim taceamus.

Personae.

Pietatis intuitu, sicut de illiteratis & corpore viciatis Gelasius ait. Si qui, vel propria voluntate, vel temeritate, vel incuria praesidentium tales sunt, nihil ultra promotionis accipiant, satisque habeant hoc sibi pro nimia miseratione concessum.

Pietatis.

Necessitatis intuitu, sicut Hylarius Papa, qui cum de quodam episcopo, praeter notitiam vel consensum Metropolitanis ordinato loqueretur, ne in vtroque graue scandalum fieret, ait in epistola sua: Quoniam quicquid ab alterutra parte est iudicatum, omni videmus peruersitate confusum; temporum necessitate perspecta, hac ratione decernimus ad veniam pertinere quod gestum est, vt deinceps nullus praeter notitiam vel consensum Metropolitanis ordinetur Antistes. Item Innocentius Papa. Quoties a populis aut a turba peccatur, quia in omnes propter multitudinem vindicari non potest, multum solet transire, priora ergo dimittenda dico Dei iudicio, & de reliquo maxima sollicitudine praecauenda. Item in epistola Cyrilli ad Iannarium presbyterum & Archimandritam. Dispensationes rerum nonnunquam cogunt parum quidem a debito rigore quosdam foras exire, vt magis aliquid lucrifaciant. Sicut enim hi qui mare nauigant, tempestate urgente, nauisque periclitante, & anxii quaedam exonerant, vt caetera salua permaneant; ita & nos, cum non habemus saluandorum omnium negotiorum penitus certitudinem, despiciamus ex his quaedam ne cunctorum patiamur dispendia.

Necessitatis.

Utilitatis intuitu, sicut in Meldensi concilio. prohibetur de filijs virginum per vim raptarum, & sic ad coniugium raptorum applicatarum. Tali coniugio generati, ecclesiasticis ordinibus non applicentur, nisi forte illos, aut maxima ecclesiae utilitas, vel necessitas postulet, vel euidens meritorum praerogatiua commendet. Pro euentu etiam rei quaedam in ecclesia tolerantur, sicut Leo

Utilitatis.

Papa

Papa aut in decretis suis, de laicis subito contra decreta canonum ordinatis episcopis. Illos quorum prorelio hoc tantum reprehensionis incurrit, quod ex laicis ad episcopale officium electi sunt, suum locum tenere permittimus, non praeducantes Apostolicae sedis statuta; quia remissio peccati non dat licentiam delinquendi. *Gratianus.* Ecce quibus de causis quaedam in ecclesijs tolerantur, quae eisdem cessantibus pia seueritate vindicantur. *Gelasius Papa.* Aliquando enim pro necessitate ecclesiae mutantur & laxantur praeccepta canonica.

De his qui excusant aliquos a poena.

CAPVT CXXVIII.

EX summa de cap. Sunt autem multa quae excusant a poena, videlicet mentis alienatio. Talia enim quae sunt alienata mente, impunita sunt. Dicitur autem homo alienatae mentis tripliciter, scilicet per stuporem, seu mentis perturbationem. Hoc modo videtur August. excusare Lot, de eo quod filias suas voluit prostituere, vt viros hospites liberaret. Item per furorem: item per ebrietatem, & hoc intelligas si ex toto sunt alienatae mentis, ita quod in nullo sunt compotes sui, & nihil intelligunt; alia excusarentur non a toto, sed a tanto: tamen si fuerint liberati omnibus est poenitentia imponenda, sed leuior quam si sani tale quid commisissent. Hoc autem fit ad cautelam, & ne disciplina ecclesiae deseratur.

Item excusat a culpa & a poena coactio, a toto si fuerit absoluta, a tanto si fuerit conditionalis. Item excusat deceptio: si forte aliquis deceptus per fraudem vel dolum alterius, vel per errorem facti probabilem, fecit non faciendum. Fallit hoc in his quae sunt contra articulos fidei praeccepta, vel prohibitiones domini, sine quorum obseruantia non est salus: & de tali ignorantia dicitur: *Si quis ignorat ignorabitur.* Quandoque tamen excusat in istis ignorantia, non a toto, sed a tanto, scilicet cum non fuerit affectata, sed inuincibilis. Item multitudo non excusat aliquem in delictis, sicut nec consuetudo, nec aliqua diuturnitas temporis. Releuat tamen multitudo a poena temporali in duobus casibus, scilicet cum multitudo est in culpa; vel cum delinquens habet sociam multitudinem.

Item quandoque excusat aetas a toto, si est infans non doli capax: Alia vero aetates aliquando attenuant ipsa peccata, & poenas debitas pro peccatis, secundum varietatem ipsarum aetatum, & eorum quae geruntur. Item iocandi vel certandi facilitas. Praeter haec autem nota in summa, quae sunt consideranda in aggrauatione vel attenuatione poenae, & etiam in aliquibus omnimoda excusatione.

An aliquis puniendus sit sine culpa.

CAPVT CXXIX.

CAusa prima, questio. quarta. Queritur an paternum crimen huic deputetur, quod eo ignorante constat admissum? Quod ignorantia hanc excusat, multorum auctoritatibus probatur. *Aut enim Augustinus.* Nullius crimen maculat nescientem: Item quis locus innocentiae relinquitur, si alienum crimen maculat nescientem. *Item ex concilio Tolet. quarto.* Iudaei baptizati, si postea praeruaricantes in Christum, qualibet poena damnati exiterint, a rebus eorum fideles filios suos excludi non oportebit, quia scriptum est: *Filius non portabit iniquitatem patris.*

Econtra Dominus ad Moysen: *Ego sum Deus Zelores, qui visito peccata Patrum in Filios, usque ad tertiam & quartam generationem;* licet non in aequalitate iudicij, sed magnitudine clementiae August. asserit hoc dictum. *Item paruulos Sodomitarum non excusauit*

A ignorantia, quin pro paterno scelere caelesti igne consumerentur. Sed hoc igne poena illis diminuta est, quibus successio paterni sceleris est adempta: Pariter autem monstratum est, peccatis parentum paruulos aliquando corporaliter flagellari. *Illud idem & intelligendum est de paruulis, qui peccato Dathan & Abiron viui descenderunt ad inferos.*

Item Cham peccante, Chanaan filius eius maledicitur. Gyezi delinquente, lepra transmittitur ad posteros. Iudaeis clamantibus, *Sanguis eius super nos, & super filios nostros;* reliquiae eorum poenae mortis Christi addictae sunt. Ahab quoque peccante, posterius eius regni solium amiserunt; & qui de eius femine in regno Iudae nati sunt, usque ad purgatam labem ipsius familiae, a genealogia Domini sunt exclusi. Odium quoque Esau transiit ad Idumeos. Quibus omnibus colligitur, quod ignorantia peccati non excusat aliquem. *Sed his exemplis non probantur teneri peccatis aliorum, nisi imitatores nequitiae eorum.*

B *Ex summa decre.* Poena quidem aeterna non puniatur vnus pro alio, sed anima que peccauerit, ipsa morietur. Hoc autem fallit in peccato originali, quod ideo est (vt ait Augustinus) quia vnus erat cum illo, & in illo a quo traxit, quando quod contraxit admissum est. Poena autem spirituali, quae est excommunicatio, nunquam debet puniri vnus pro alio. Poena vero spirituali, quae dicitur interdictum, saepe puniatur familia, ciuitas, vel etiam tota prouincia pro peccato Domini, & hoc propter magnitudinem peccati, & quia aliter non potest compelli ad satisfactionem. Aliquando etiam remouetur filius ab ordine vel beneficio, propter simoniam a patre, vel etiam alio in sua promotione, & ipso ignorante, commissam.

C Poena etiam infamiae puniatur filius pro patre in crimine laesae maiestatis. Et omnes illegitime nati, pro peccatis parentum suorum repelluntur a promotione. Poena quoque corporali & pecuniaria, puniatur vnus pro alio: Nam pro peccato Achor plebs Israelitica in manus hostium tradita est. Item pro peccato Sodomitarum paruuli caelesti igne consumpti sunt. Et infinita exempla possunt super hoc inueniri. Amplius, pro peccato hominum, etiam bruta & insensata leguntur puniri & maledicta a Domino, quod non sit participatione peccati, sed causa sacramenti, vel detestatione peccati, vel flagello delinquentium.

D Item nota sex casus, in quibus aliquis puniatur quotidie licite ac iuste sine culpa, sed non sine causa. Vnde versus:

Paupertas, alium, fauor, & vitium, scelus, ordo;
Personas spoliatur, & loca iure suo.

Propter paupertatem ecclesia quae consuevit habere episcopum, perdit ipsum. Propter odium ciuium contractum, ex eo quod occiderunt duos episcopos proprios successiuè, vel forte ex alia simili causa ita enormi, perdit ipsa ecclesia ius suum. Item propter fauorem Constantinopolitanae ciuitatis, qua Constantinus constituit quasi nouam Romam, transferens se ad illam; fuit datus ecclesiae Constantinopol. primus locus post Romanam, & amisit eum Alexandria. Propter vitium lepra remouetur praelatus ab administratione ecclesiae: Debent tamen iuxta facultates, sibi necessaria quando vix erit ministrari. Propter scelus patris vel domini, spoliatur familia communione. & pro peccato Monachum vel Monachae, pro quo retrudatur in aliud cautius Monasterium, perdit primum monasterium res, quas illius personae occasione fuerit consecutum. Propter ordinem sacerdotij domino seruus auferatur.

Obiectio.

Solutio.

Poenam aeternam non puniatur vnus pro alio (depro caso peccati originali) nec etiam poenae excommunicationis, bona tamen poena corporali, infamia etc.

In sex casibus puniatur quis licite sine culpa, sed non sine causa.

De ordine penarum, & mensura.

CAPVT CXXX.

IN summa vero nota: quod siue iudex puniat, siue absoluat, semper debet facere propter correctionem. Item si semel punitus est aliquis sufficienter pro aliquo crimine, non debet pro eodem alia pena infligi. Item cum clericus punitur pro contumacia, debet pena incipere ab excommunicatione minori. Deinde crescente contumacia debet anathematizari, deinde deponi. Vbi vero punitur pro crimine, & crimen exigit, debet primo deponi, & non ultra, si est corrigibilis. Si vero est incorrigibilis, post depositionem debet excommunicari minori excommunicatione, deinde crescente contumacia anathematizari. Si hoc non prodest, exinde per secularem compellendus est potestatem, ita quod ei deputetur exilium, vel alia pena legitima inferatur. Iste est ordinarius processus, nisi crimen esset adeo enorme, quod non sufficeret vna pena; tunc enim imponitur simul duæ, vel plures. Vnde multoties pro eadem culpa imponitur multiplex pena simul in eodem iudicio, sed omnes illæ accipiuntur pro vna. Sed in diuersis iudicijs non licet bis in idipsum iudicare.

Vtrum autem iudex possit penam commutare:

Ordinarius processus contra clericum.

Non licet bis idem factum punire.

A Respon. Crimine probato, si certa reperitur pena in iure, illa infligenda est, non mollior, nec durior, alioquin iudex infamis fit. Quod si plures penæ taxatæ sunt, tunc arbitrio iudicis pena relicta, debet illam imponere quæ magis timetur, extra ut si non contest. quoniam. Si vero pena certa statuta non est, sed iudici committitur, debet equitate seruata, semper in humaniorem partem declinare, ut de transac. ex parte.

Iudex non potest penam legis mutare, nisi hoc illi committatur.

B Ex summa fratris V. Nota, quod tam milites, quam personæ ecclesiasticæ, emendas quas leuant secundum legitimas consuetudines & iudicia regionis, retinere possunt, & in suos vsus expendere; nec peccant, quando in hac parte subest causa, & seruatur iuris ordo, nec est corrupta intentio, scilicet ut propter zelum iustitiæ hoc faciant, non propter cupiditatem, aliàs peccarent. Nec obstat quod pena excedit damnum in magna quantitate quandoque; quia penæ huiusmodi non solum propter interesse, sed propter coercenda crimina statuta sunt: tamen temperandæ sunt pensatis circumstantijs negotiorum & personarum; quia culpa est totam persequi culpam, & iudicium sine misericordia fiet illi, qui non facit misericordiam &c. Vnde non sunt laxandæ habent, maxime militibus in hac parte, in concilio animarum; quia freno indigent quo ad hoc: securius tamen esset huiusmodi emendas in pios vsus erogare. Hæc de iudicijs, actionibus, & appellationibus, & pœnis, hætenus dixisse sufficiant.

Emenda post sunt exigenda in proprijs vsu expendi debet. Et abest cupiditas.

